Tóth Barbara

A nemzeti identitás törésvonalai a mai Olaszországban



GROTIUS E-KÖNYVTÁR / 54
2012

Sorozatszerkesztő
Horváth Jenő

A tanulmány MA-diplomamunka, 2012-ben került megvédésre a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetében

Konzulens: Zsinka László

A kötet szerzői jogvédelem alatt áll. Annak teljes vagy részleges másolása, papír alapú vagy elektronikus felhasználása csak a szerző és a kiadó előzetes írásbeli engedélyével lehetséges.

© Tóth Barbara

© www.grotius.hu

Tóth Barbara

A nemzeti identitás törésvonalai a mai Olaszországban

GROTIUS E-KÖNYVTÁR / 54
2012

Tartalom

Bevezetés 6
1. Az itáliai identitás töredezettségének történelmi aspektusai 8
1.1. Itália politikai térképe 9
1.2. Az olasz egység problémái az észak-dél ellentét tükrében 12
1.2.1. Politikai tényezők 13
1.2.2. Gazdasági tényezők 15
1.2.3. Társadalmi tényezők 17
2. Az ezer identitás Olaszországa 20
2.1. Nemzeti dimenzió és kampanilizmus 21
2.2.Kik és milyenek az olaszok? 23
2.2.1. Lokális sztereotípiák 24
2.2.2. Észak-Dél sztereotípiák 24
2.2.3. Nemzeti sztereotípiák 25
2.3. Mi a közös az olaszokban? 28
2.3.1. Az olasz identitás hiányzó bástyái 28
2.3.2. Az olasz identitás elemei 29
2.4. Nyelv és identitás 32
2.4.1. A nyelv mint hatalom 32
2.4.2. Itália nyelvi sokszínűsége 32
2.4.3. Az olasz nyelv és a dialektusok viszonya 33
2.4.4. A dialektusok szerepe a mai Olaszországban 35
2.4.5. Az olasz nyelv napjainkban 38
3. A politikai identitás kérdései 38
3.1. A többközpontúság problematikája 39
3.2. Regionalizmus 40
3.3. A déli kérdés 42
3.4. Autonómista törekvések a Mezzogiornóban: Szardínia és Szicília 45
3.5. A lokalizmus 47
3.6 Az Északi Liga és az északi kérdés 47
3.6.1 Az Északi Liga előzményei és története 48
3.6.2. A perifériku nacionalizmus jelensége 50
3.6.3. A padániai identitás 51
3.6.4. Dél-ellenesség 52
3.6.5. Kreált múlt 54

3.6.6. Egy hiányzó Padánia 55
3.6.7. A nordisták szavazótábora 56
4. Olasz nemzeti identitás Európában 58
4.1. Olaszország az európai integrációban 59
4.2. Európai és kozmopolita identitás 60
4.3. Padánia: eurószkeptikus sziget a legeurópaibb országban? 61
4.4.Miből áll az európai identitás? 62
4.5. Európai identitás: vigyázó szemetek Rómára vessétek? 64
Konklúzió 68
Irodalomjegyzék 71
Mellékletek 77

Bevezetés

Olaszok Olaszország nélkül. Történelem és identitás; *Nemzet nélküli Olaszország? Egy problémás identitás geopolitikája*; *Megosztott Olaszország. Egy nemzet meggyötört tudata*; *Olaszország nem létezik* – néhány önkényesen kiragadott cím az elmúlt 15 év számtalan hasonló témájú könyve és tanulmánya közül. A gazdag olasz és angol nyelvű szakirodalom azt igazolja, hogy az olasz identitás még napjainkban is olyan problematikus jelenség, mely mind a politikai elit és az értelmiség, mind az olasz nép körében komoly feszültségeket és konfliktusokat generál, valamint közvélemény-kutatásokra és más forrásokra támaszkodó vizsgálatok, interdiszciplináris elemzések elkészítését sürgeti. Napjaink turbulens világában a nemzeti identitást a regionalizmus formájában alulról, a globalizáció által pedig felülről érő, egyre erősödő kihívások egy meglehetősen aktuális problémát vetnek fel, melynek tanulmányozása különösen érdekes és fontos egy olyan ország esetében, ahol a nemzeti identitás mindig is a szakadék szélén egyensúlyozott. A téma a tavaly 150. születésnapját ünneplő Olaszország körül kialakult viták fényében most különösen aktuális.

Szakdolgozatom célja az, hogy bemutassa az olasz nemzeti identitás töredezettségének történelmi okait és századunkban is tapasztalható következményeit, végezetül pedig rátérjen az olasz és az európai identitás létrehozásának párhuzamaira. Ennek során – a politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális sík együttes jellemzésével – igyekszem átfogó képet nyújtani az olasz identitás különböző aspektusairól. Tisztában vagyok vele, hogy a választott téma igencsak széles kérdéskört ölel fel, aprólékos jellemzéséhez egy doktori disszertáció terjedelme is kevésnek bizonyulna; éppen ezért a vizsgálódást igyekszem kizárólag az identitás problematikájára és az egyes összefüggések bemutatására korlátozni. Az olasz identitás egyes szegleteit sok tanulmány vizsgálta már, különböző területeinek, elemeinek összességét, azok kölcsönhatásának és interakciójának bemutatását azonban csak kevesen tűzték ki célul, ráadásul Magyarországon a kérdés meglehetősen gyér figyelmet kap. Munkám újszerűségének tartom azt, hogy az olasz identitás teljességében való vizsgálata mellett kitérek az európai identitás életre hívásának és az olaszok megalkotásának hasonlóságaira.

Szakdolgozatommal azt a hipotézist szeretném igazolni, mely szerint a leglényegesebb identitáselemek vitathatósága vagy hiánya ellenére is beszélhetünk olasz identitásról, melynek mibenléte épp sokszínűségében, nem létező egységében keresendő. Az olasz nemzeti identitás rendhagyó, ám alapjában véve nem létezik olyan nemzeti identitás,

amelyet konvencionálisnak nevezhetünk. Az identitás konstruálásának folyamata nemzetalatti (Padánia, Katalónia), nemzeti (Olaszország) és szupranacionális (Európai Unió) szinten is hasonló lépéseket követ, hosszú távú eredményességéhez azonban olyan alapokra van szükség, amelyre építeni lehet.

A dolgozat a következő logikát követi: az első fejezet Olaszország történelmét vizsgálva röviden kiemeli azokat a korszakokat és eseményeket, amelyek mentén a fő törésvonalak kialakultak, alapot szolgáltatva a következő fejezeteknek. Bemutatja a makrorégiók elhatárolódásának folyamatát, különös figyelmet fordítva az olasz egység tökéletlen megvalósulásának politikai, gazdasági és társadalmi aspektusaira. A második fejezettől kezdve az elemzés elsősorban az elmúlt két évtizedre és napjainkra koncentrál. Megvizsgálja a nemzetalatti és nemzeti identitások jelentőségének alakulását, egymáshoz való viszonyuk természetét. Részben sztereotípiákra, részben felmérésekre támaszkodva összegyűjti az olasz nemzeti identitás hiányosságait, valamint lehetséges alkotóelemeit; ezek közül kiemelten foglalkozik a nyelvvel, mely kiválóan illusztrálja az olaszok megteremtésének folyamatát és jelenlegi állapotát. A harmadik fejezet azokat a politikai kihívásokat, centrifugális erőket mutatja be, melyekkel az egységes Olaszországnak szembe kell néznie, különös figyelmet fordítva az Északi Liga által szorgalmazott padániai identitás kérdésére. Az ötödik fejezet a vizsgálódást kontinentális síkra tereli: egyrészt Európának az olasz identitásra gyakorolt hatását elemzi, másrészt azt, milyen tapasztalatokkal segítheti Olaszország a formálódó európai identitást.

A szakirodalom tekintetében a történelmi rész kivételével főként az elmúlt 15 év során végzett felmérések, közvélemény-kutatások és tanulmányok, cikkek lesznek segítségemre. Fő forrásaim Ernesto Galli Della Loggia *Olasz identitás* című műve, Ilvo Diamanti elemzései, valamint a *Limes* című geopolitikai folyóirat tanulmányai. A kulturális identitással kapcsolatban az egyetemi alapképzésen és külföldi tanulmányaim során szerzett ismereteimre, a politikai identitás és az elméleti háttér esetében a mesterképzésen elsajátított tudásomra támaszkodok. Bár egyedül az ötödik fejezet mutat alapvetően komparatív jelleget, az olasz identitás vizsgálata során igyekszem más európai párhuzamokat is bevonni (pl. katalán nacionalizmus).

Egyes alapvető fogalmak, mint például a nemzet, vagy maga az identitás, már önmagukban is olyan definíciós problémákat vetnek fel, amelyekre jelen dolgozatban nem szándékozom kitérni. Az identitást egyrészt az egyén életének, belső szemléletének, valamint a külső társadalmi valóságnak szintéziseként, tehát egyéni identitásként, másrészt közös azonosságtudatként, kollektív identitásként értelmezem; ennek keretein belül szó esik kulturális (etnikai, vallási kötődés, nemzethez tartozás) és politikai (politikai intézményrendszerrel való azonosulás) identitásról. Egyaránt foglalkozom a „belülről fakadó identitással", vagyis az olaszok saját magukról alkotott képével és a „kívülről fakadó identitással", ahogyan más nemzetek tagjai, a világ látja őket. Ez utóbbit a szakirodalom hajlamos az „identifikáció" kifejezéssel jelölni,[1] ám a két szféra összefonódásának és összefüggéseinek érzékeltetése céljából nem teszek különbséget a terminológiában. Csak említés szintjén térek ki az utóbbi években egyre

[1] ARCANGELI, Massimo: *Identità: un ponte fra noi e gli altri.* In: *Madrelingua*, 2011/1. 1.

inkább a figyelem középpontjába kerülő problémára, a nemzeti identitás és a bevándorlók közti kapcsolatra, és nem foglalkozom az identitásukat őrző, külföldön élő olaszok különböző generációinak kérdésével.

1. Az itáliai identitás töredezettségének történelmi aspektusai

Az emberiség történelmének korszakolásánál gyakorta vita bontakozik ki a történészek között az egyes korszakokat elhatároló, többnyire szimbolikus évszámok elfogadása kapcsán. Ez történt az ókor végét jelző, 476-os évvel is, mely a Nyugat-Római Birodalom bukását hivatott jelezni; Odoaker germán hadvezér megfosztotta hatalmától az utolsó római császárt, a kiskorú Romulus Augustulust, és ezzel hivatalosan véget vetett az ókor legnagyobb birodalmának. Igazság szerint azonban – és épp ez a 476 körül kialakult vita forrása – a korabeli emberek nem sok változást vettek észre ebben az esztendőben; a birodalom bukását eredményező folyamat már jóval korábban megkezdődött és nehezen behatárolható. Bár a határévszám kijelölése vitatott, általános egyetértés övezi azt a tényt, mely szerint a Nyugat-Római Birodalom megszűnése az a fordulópont, amely olyan gyökeres változást hozott a térségben, hogy méltán nevezhető korszakváltó eseménynek. Témánk szempontjából azt kell kiemelni, hogy a népvándorlás eredményeként Itáliába özönlő barbár népek okozta politikai és demográfiai válsággal vette kezdetét az a geopolitikai instabilitás és politikai, gazdasági, kulturális széttagoltság, amely mintegy 14 évszázadon keresztül meghatározta az Appennini-félsziget képét és továbbra is érezteti hatását.

1.1. Itália politikai térképe

A belső konfliktusok és a barbár népek inváziója által megtört Itáliát az 1861-ben megvalósuló olasz egységig két alapvető tényező határozta meg: az egység hiánya, a széttagoltság, valamint a külső betöréseknek való teljes kiszolgáltatottság. E két egymással erősen összefonódó jellemző kiegészült egy harmadikkal, amely nem más, mint a pápaság negatív szerepe: a félsziget területének egy jelentős szelete felett szuverenitást gyakorló Szentszék mindent megtett, hogy – gyakran külföldi erők segítségül hívásával – elfojtsa egy esetleges autonóm itáliai nemzetállam létrehozására irányuló törekvéseket.[2]

Az ókori Róma bukása után Itália három fő régióra bomlott: az északi részre, melynek városállamai leginkább osztrák befolyás alá kerültek, a középső területre, mely részben önálló városállamoknak, részben a pápaságnak adott otthont, végül a déli régióra, ahol

[2] GALLI DELLA LOGGIA, Ernesto: *L'identità italiana.* Bologna, Mulino, 2001. 59.

a monarchikus berendezkedés szilárdult meg. 1130-ban a normann dinasztia véget vetett az addigi bizánci és arab érdekeltségnek, valamint a német császárok ismétlődő támadásainak, és sikeresen egyesítette egy korona alatt Szicíliát, Calabriát és Pugliát. Innentől kezdve az olasz egységig Dél-Itália, vagyis a Mezzogiorno megőrzi sajátos, homogén politikai-közigazgatási identitását.[3] A XIII. század első fele afféle virágkorként tartható számon, amelyben II. Frigyes uralma alatt a Dél rendkívül gazdag erőforrásokkal rendelkezett. Az uralkodó, aki maga is irodalmárként tevékenykedett, lelkes pártolója volt a művészeknek és tudósoknak, jelentős művészeti-kulturális fellendülést hozott a terület életében – elég a jogra és retorikára specializálódott nápolyi egyetem alapítására gondolni (1224). A XIV. században a szicíliai királyságban zajló események folyamatos távolodást mutattak a félsziget többi részétől; belső problémáik gyengítették és bezárkózásra késztették, erőit saját maga támogatására kényszerült fordítani.[4] A kontinens legnagyobb városainak rangsorában azonban Párizst követve a XIV–XVI. században továbbra is Nápoly foglalta el az előkelő második helyet; a XVII. századtól pedig (Velence és Milánó után) Róma, Palermo és Messina is csatlakozott az élmezőnyhöz.[5] Az idegen uralkodóház alá tartozó királyságban sohasem tudott kialakulni egy olyan mag, mely egy potenciális nemzeti monarchia létrehozását generálhatta volna. A városi önkormányzatiság helyett a dinasztikus hűség volt jellemző.[6]

Az északi és középső régióban gyökeresen más politikai kultúra fejlődött ki: a lokalizmus, illetve annak megjelenési formája, a városi civilizáció, mely az itáliai történelmi identitás egyik legfontosabb sajátossága.[7] A települések száma a X. századra megkétszereződött, a sűrű városhálózat kiépülése a XI. és XII. században jelentősen felgyorsult, fénykorát pedig a XIII. században érte el. Az erős urbanizáció azonban már ekkor sem volt egyenletes.

Fontos kiemelni, hogy az egymás közötti és belső harcok, illékony szövetségek által meghatározott comunék, majd signoriák uralta Közép- és Észak-Itália városállamai is jelentős eltérést mutattak politikai intézményeikben és történelmi fejlődésükben; ennek illusztrálásaként érdemes egy pillantást vetni a térség XIV–XV. századi térképére. Északon a többnyire családi klikkek alapján szerveződő földesúri csoportok egy olyan rendszert hoztak létre, mely teljes személyi szabadságot és tulajdonuk feletti rendelkezést biztosított számukra. A XIV. századra a Pó-síkság vált az egyik legfontosabb politikai színtérré; meghatározó szerepe volt a gazdag és erős Milánónak, mely a Visconti család irányítása alatt komoly terjeszkedésbe fogott. Egyik fő céljuk a stratégiai fontosságú Genova annektálása, mely a XV. században két rövidebb

---

[3] Uo. 67.

[4] MANSELLI, Raoul: *L'Europa Medioevale.* In: *Storia universale dei popoli e delle civiltà.* vol. VIII/2. Torino, UTET, 1979. 1028–1047.

[5] ROMANO, Ruggiero – TENUTI, Alberto: *Il rinascimento e la riforma. La nascita della civiltà moderna.* In: *Storia universale dei popoli e delle civiltà.* vol. IX/2. Torino, UTET, 1972. 71.

[6] GALLI DELLA LOGGIA 2001, 67–68.

[7] Ezt az állítást az adatok is egyértelműen igazolják: az olasz egység létrejöttekor Itáliában 7721 comunét számoltak, szemben a majdnem kétszerte nagyobb területű Franciaország 1307 községével. GALLI DELLA LOGGIA 2001, 69.

időszakon keresztül – először a Visconti, majd a Sforza család uralma alatt – meg is valósult. A belső viszályok ellenére a család tagjai viszonylag egységes, a különböző társadalmi osztályok közötti igazságosságon és egyenlőségen alapuló politikát folytattak, és a nemesi vér és presztízs védelme érdekében mindenkit félreállítottak, aki hatalmukra potenciális veszélyt jelentett. Később a nyersanyagforrások megszerzését célzó kelet-mediterrán politikájuk miatt érdekellentét alakult ki a térség másik nagy óriásával, Velencével. A hosszú ideig bizánci befolyás alatt álló „Serenissima"[8] évszázadokig „kimaradt" Itália történelméből, mivel saját tengeri uralmának kiépítésével volt elfoglalva. A Velencei Köztársaság sajátos intézményei (Főtanács, Tízek Tanácsa) kizártak mindennemű, a signoria létrehozására irányuló kísérletet.[9] Semmilyen más itáliai városállamra nem volt jellemző a velencei szenátust meghatározó mély egységtudat és hazafias érzés. Az állami működés kérdései tekintetében élénk viták bontakoztak ki, és mindig a többségi vélemény került elfogadásra.[10] A másik sikeres tengeri nagyhatalom, Genova jelentősen különbözött vetélytársától. Míg Marco Polo egész élete során „velencei polgárnak" definiálta magát, Velencéért küzdött és erős kötelékek fűzték városához, addig Genovára az individualizmus volt jellemző; a genovaiak gyakran szegődtek Itálián kívüli államok, uralkodók szolgálatába, mint például a portugál király, Szép Fülöp francia király, vagy később Kolumbusz Kristóf esetében a spanyol király. Érdekességként megemlíthető, hogy a város sem mutatott egységes képet, inkább városrészek agglomerációjaként működött.[11] Az olasz egység leendő motorja, Savoya a XIV. században még nem volt virágzó városállam, ám a környező városok ellentéteit ügyesen kihasználva (pl. VI. Amedeo békítő és választott bíróként járt el a Genova és Velence közti harcban) minden alkalmat megragadott, hogy bővítse területét.[12] Firenzében a gazdag bankár- és kereskedőcsaládok már a XI. században jelentős befolyásra tettek szert és politikai csoportosulásokba tömörültek. A XIII. századtól megkezdődött a következő évszázadokban egész Toszkánát meghatározó küzdelem a két alapvető blokk, a pápát támogató guelfek és a császárpárti ghibellinek (később pedig a fehér és fekete guelfek) között. 1378-ban krízishelyzet alakult ki a hatalomból kizárt alacsony néposztály, a popolo minuto, azon belül a textilipari munkások lázadását, az ún. Tumulto dei Ciompit követően.[13] A XIV. század végén jelentős fellendülés volt tapasztalható; ekkor lépett színre a Medici család, melynek tagjai, Cosimo de' Medici, majd unokája, Lorenzo de' Medici uralma alatt a XV. századi Firenze abszolút fénykorát élte. Amerika

[8] Velence állandó jelzője, mely a Velencei Köztársaság (la Serenissima Repubblica di Venezia) történelmi elnevezése nyomán alakult ki. Jelentése: nyugalmas, fenséges. Eredetileg a bizánci császár címe, valamint a város főméltóságának, a dózsének megszólítása is „serenissimo" volt.

[9] A legemlékezetesebb eset 1355-ben történt, amikor a Tízek Tanácsa azzal vádolta a dózsét, hogy a signoria típusú modell szerint akarja megreformálni a politikai rendszert. Marin Faliero letartóztatásával és elítélésével egyértelművé vált, hogy nem nyílhat esély ilyen típusú alkotmányos újításra.

[10] MANSELLI 1979, 1040.

[11] PROCACCI, Giuliano: *Storia degli italiani.* Szeged, Dispensa Universitaria, 1991. 28–29.

[12] MANSELLI 1979, 1045.

[13] WIRTZ, Rolf C.: *Művészeti kalauz. Firenze*, Budapest, Vince Kiadó, 2007. 10–14.

felfedezésének – és egyben az újkor kezdetének – évében, az „Il Magnifico" 1492-ben bekövetkezett halálával Firenze, sőt, egész Itália történelmében új korszak kezdődött: lezárultak az itáliai béke évtizedei.

A közép- és észak-itáliai városállamokban a politikai-ideológiai mozgósítás fő faktora a közgyűlés intézménye lett, mely a közösség egészét volt hivatott képviselni. Az önkormányzatiság modellje nemcsak a közügyek iránti stabil és kiterjedt érdeklődést hozta létre a polgárokban, hanem mindenekelőtt a saját várossal való erős azonosulást. A helyi egyház is eggyé vált a várossal; kizárólag az itáliai városokra jellemző a polgári vallás és a szó szoros értelmében vett vallás összeolvadása.[14] Ki kell emelni a város és a művészet közti erős kapcsolatot, mely szintén Itália egyik legfontosabb jellegzetessége; maga a város az, amely a műalkotások motívumaként szolgál, és az identitás fontos elemét képező itáliai művészet alighanem legfényesebb időszakának ad otthont.

„Az Alpoktól a központi régiókig terjedő, virágzó gazdaságú városállamok heves fejlődése, melyet gyakran a pápaság is támogatott, meghiúsította azon német-császári kísérleteket, amelyek a félszigeten egy többé-kevésbé egységes szuverenitás helyreállítását célozták. Kiegyensúlyozott szuverenitások sokasága jött létre, melyek gyakorta megütköztek egymással; bár a közép- és észak-itáliai lokalizmust a véget nem érő háborúk és ligák, szövetségek és ellenszövetségek zűrzavara határozta meg, elvezetett a városi identitás kialakulásához."[15]

1.2. Az olasz egység problémái az észak-dél ellentét tükrében

„A Dél nélkül ez az ország egy csonka, szegény ország lenne."[16] (Enzo Biagi)

Az olasz egység létrehozása után a fiatal államnak két komoly problémával kellett szembenéznie: Európa nagy, fejlett államaihoz viszonyított elmaradottságával, valamint a félsziget északi és déli része közötti fejlettségbeli szakadékkal, mely az előbbinél sokkal nagyobb mértékű volt. Az Észak és Dél közti különbségek hosszú múltra tekintenek vissza: a történészek szerint már a XI. században megkezdődött a félsziget fokozatos kettészakadása. A déli kérdés, különösen annak gazdasági oldala azonban csak az unitárius állam keretein belül merült fel.[17] Az Észak-Dél bipolaritásnak a fiatal egységre gyakorolt bomlasztó hatása mellett eltörpült, csaknem megszűnt az antik tradíciókkal rendelkező itáliai sokszínűség, a városi-regionális policentrikus modell problémája. A két makrorégió közötti szembenállás mentén körvonalazódik a nemzeti és az olasz identitás, vagyis a nemzetállam megszületése és léte, valamint a

[14] GALLI DELLA LOGGIA 2001, 67–73.
[15] Uo, 74–75.
[16] Enzo Biagit idézi SAVIANO, Roberto: *La bellezza e l'inferno.* Milano, Mondadori, 2010. 114. (saját fordítás)
[17] GENOVESI, Antonio: *Il problema della terra.* In: VILLARI, Rosario (szerk.): *Il Sud nella storia d'Italia.* Bari, Laterza, 1963. 3.

terület történelmi múltja közötti törés.[18] Az észak-dél ellentét elmélyülése nem más, mint a politikai, gazdasági és társadalmi tényezők kölcsönös egymásra hatásának eredménye.[19] Az alábbiakban ezen faktorok vizsgálatára kerül sor.

1.2.1. Politikai tényezők

Ernesto Galli della Loggia kiemeli, hogy semmilyen más nagy európai térség esetében nem tapasztalható olyan hosszú, megszakítás nélküli belső megosztottság és külföldi uralom, mint Itáliában. Ezen geopolitikai katasztrófát a Nyugat-Római Birodalom bukása által kialakult válság időbeni meghosszabbításaként értelmezi, mely az idők folyamán a félsziget lakóiban afféle sztereotípiává, kulturális paradigmává kristályosodott.[20] Itália középkori térképéhez hasonlóan a Risorgimento korát is meglehetősen változatos, merőben eltérő politikai paletta jellemezte. A Mezzogiorno gyakorlatilag hiányzott Itália politikai térképéről.[21] Az adminisztráció szintje és a parasztok helyzete a Pápai Államban és délen sokkal alacsonyabb volt, mint északon, ahol az adminisztráció szempontjából a közvetlen idegen uralom alatt álló területek, vagyis Lombardia és Velence voltak a legelőnyösebb helyzetben.[22]

Az újkor első századaiban a Nyugattól eltérően Itáliában nem jött létre nemzetállam. Az Itália-eszme már a XVIII. század végétől jelen volt, ugyanis a francia forradalom hatására megindult egy nemzeti mozgalom, ez azonban szűk körű maradt. Franciaországgal ellentétben hiányzott a széles középosztály, mely az új eszmék hirdetőjévé válhatott volna. További problémát jelentett az elmaradott gazdaság, az analfabéták magas aránya, valamint az állam ellenséges, elnyomó entitásként való felfogása. Bár Napóleon 1805 és 1814 között létrehozott egy észak-itáliai csatlós államot, az Itáliai Királyságot, bukása után a terület ismét felbomlott, és az 1815-ös bécsi kongresszus értelmében a félszigeten továbbra is a spanyol vagy osztrák, elsősorban a Habsburg dominancia érvényesült. A Habsburg dinasztiának a déli államalakulat, az ún. Szicíliai Kettős Királyság is ki volt szolgáltatva; ezt mutatja a Risorgimento első nagy forradalmi hulláma idején, 1821-ben történt osztrák beavatkozás Nápolyban. A XIX. században a Szárd Királyság volt az egyetlen, valóban független itáliai állam,[23] éppen ezért válhatott a Risorgimento, a független és egységes Itália létrehozására irányuló törekvések bölcsőjévé.[24]

---

[18] GALLI DELLA LOGGIA 2001, 64.

[19] ALBRECT-CARRIÉ, René: *Le rivoluzioni nazionali*. *Storia universale dei popoli e delle civiltà.* vol. XII., Torino, UTET, 1969. 282.

[20] GALLI DELLA LOGGIA 2001, 60.

[21] NITTI, Francesco Saverio: *Il Mezzogiorno e lo sviluppo economico italiano.* In: VILLARI 1963, 322.

[22] ALBRECHT-CARRIÉ 1969, 44.

[23] Fontos kiemelni, hogy a Szárd Királyság paradox elnevezés, hiszen Szardínia szigete évszázadokon át idegen elnyomás alatt állt. Az 1820-tól az 1861-ben bekövetkező olasz egységig fennálló Szárd Királyság is idegen dinasztia, a Savoya család irányítása alatt működött.

[24] ALBRECHT-CARRIÉ 1969, 41–53.

1861-ben több lehetőség is felmerült az új állam berendezkedésével kapcsolatban, ám végül a korábbi politikai intézmények eltörlése és a kezdetekhez való visszatérés mellett döntöttek. A választás egy francia mintájú adminisztrációs struktúrájú, centralizált államberendezkedésre esett, mely a Szárd Királyság alkotmányos kiterjesztése által jött létre.[25] Az 1861. március 17-én kikiáltott Olasz Királyság, az egységes Olaszország azonban nem egy erős központi mag körül alakult ki, mint sok más európai állam esetében, ahol általában ezt a magot egy olyan nagyváros jelentette, mely aztán az újonnan kialakult entitás fővárosaként funkcionált (pl. Franciaországban Párizs). Ezzel szemben Itáliában az egyesítés folyamata a félsziget egyik pereméről, a Szárd Királyságból indult ki, melyet mellesleg erős francia orientáltság jellemzett (elég Nizzára és Savoyára gondolni). Az egyes területek különböző szerepet játszottak az egységfolyamatban, mely lényegében a Torino–Firenze–Nápoly tengely mentén zajlott.[26]

A Piemont felől megvalósuló hatalomkoncentrációt a mérsékelt politikai erők a rend garanciájaként fogták fel, míg a helyi kezdeményezések radikális irányba való eltolódással fenyegettek.[27] Az olasz egység tervezésénél a Risorgimento politikai értelmisége előtt két választási lehetőség állt: a svájci vagy amerikai modell, mely önálló, autonóm egységek föderációját irányozta elő, vagy a francia modell, melynek lényege a központosított állam. Az Itáliához hasonló történelmi és földrajzi adottságokkal rendelkező Németország az előbbi mellett döntött; 150 év távlatában már kijelenthető, hogy ez a modell megfelelőbb választ adott a politikai töredezettség okozta kihívásokra. Az olasz értelmiség soraiban a fokozatosságot hangsúlyozó, kevésbé homogenizáló, föderalista irányvonalat képviselte Carlo Cattaneo, a többség – így Cavour, Mazzini – azonban szívesebben állította Franciaországot követendő példaként,[28] mint azt a Németországot, amellyel megannyi közös vonást (legfőbbképpen a nemzetállam megkésettségét) tudott felmutatni. [29] Európában a modernitás fő velejárói a nemzetállam megteremtése és a nemzeti öntudat kialakítása.[30] Ez utóbbi főként a közigazgatási intézmények és a kormány feladatköréhez tartozott. Az olasz modernitást azonban a törékeny állami-intézményi struktúra és ennek alacsony hatékonysága, szervezetlensége, az állam által ösztönzött kultúra és értékek hiánya, a nemzetesítő eszközök elégtelensége,[31] valamint a konzervatív pólus és a megfelelő hatáskörrel és presztízzsel ellátott bürokratikus

[25] Uo. 281.

[26] GALLI DELLA LOGGIA 2001, 61–63.

[27] LEPRE, Aurelio: *Storia del Mezzogiorno nel Risorgimento.* Roma, Riuniti, 1974. 281.

[28] Az itáliai értelmiség körében mindenki beszélte a francia nyelvet, míg németül csak kevesen tudtak. Elsőszámú példaként Párizst és a francia művészetet tartották. Még a Németországból kiinduló új eszmék, a német romanticizmus is francia közvetítéssel jutott el Itáliába.

[29] CESERANI, Remo: *La costruzione dell'identità nazionale italiana e, in prospettiva, di quella sopranazionale europea.* In: FRIED Ilona – CARTA, Arianna (szerk.): *Le esperienze e le correnti culturali europee del Novecento in Italia e in Ungheria.* Budapest, ELTE BTK, 2003. 37.

[30] Uo. 35.

[31] Elég a kötelező oktatás rendkívül lassú terjedésére gondolni.

közigazgatási elit kettős hiánya határozták meg, megpecsételve az unitárius állam problematikus és bizonytalan legitimációját, mely Olaszországban a politikai értelemben vett gyenge „nemzeti identitást" eredményezte. Az állam tehetetlenségének eredményeként a nemzeti érzet és identitás erős pártpolitikai konnotációt kapott. A pártpolitika túláradó szerepe mellett eltörpülő állami befolyás akadályozta a társadalmi csoportok és eszmei irányzatok kialakulását és térnyerését, valamint lehetetlenné tette, hogy Olaszországban kialakuljon és kifejlődjön egy igazi állami és jogi kultúra, amely szükségszerűen megteremthette volna az autonóm közigazgatási, kulturális és társadalmi elitet, ezáltal pedig a konzervatív irányultságú pólust. Ez utóbbi hiányának másik oka a történelemben keresendő: nehezen elképzelhető, hogy egy forradalmi úton életre hívott, a hagyományt nélkülöző fiatal nemzetállamban kialakuljon és legitimitást nyerjen egy valóban konzervatív politikai álláspont.[32] Sem az állam, sem annak intézményei, sem pedig a politika nem tudta biztosítani az állampolgárok kineveléséhez és a nemzeti identitás megteremtéséhez szükséges feltételeket. A kultúra és az értelmiség tevékenysége sem járt különösebb sikerrel ezen a téren; bár nem hiányoztak az új itáliai nemzetet középpontba állító művek, erősebb hatása volt annak a hagyományos, erős köteléknek, mely a kultúrát, az értelmiséget és a politikát századokon keresztül összefűzte.[33] Az olasz modernitás gyengeségének másik oka, hogy nem sikerült nemzeti arculatot öltenie; hiányzik belőle az a kreativitás, mely az itáliai identitás történelmi sajátosságait ötvözné az új igényekkel. Ennek eredményeként a modernitás és a nemzet távol maradt egymástól, így a modernitás képtelen volt nemzetivé, a nemzet pedig modernné válni.[34]

1.2.2. Gazdasági tényezők

Az észak- és közép-itáliai városi policentrizmus erős és legalább három évszázadon keresztül szakadatlan gazdasági fejlődéssel egészült ki;[35] a terület bekapcsolódott a Nyugat-Európát érintő fejlődési hullámba. A Mezzogiornóban azonban a XIX. században továbbra is középkori viszonyok uralkodtak: fennmaradt a kedvezőtlen mezőgazdasági tulajdonrendszer, a nagybirtokosok kezében álló latifundiumok hálózata, akik napszámosokkal műveltették földjeiket és ezek jövedelméből éltek. Hozamuk rendkívül alacsony volt. „Starete tutti meglio", vagyis „mindannyiotoknak jobb lesz" – válaszolta nevetve Camillo Cavour azoknak, akik Olaszország jövőjéről faggatták, hogy vajon mindez megérte-e a sok fáradtságot, a vért és az áldozatokat. Délen azonban a többség válasza már akkoriban is ennek ellenkezője volt.[36]

Az olasz egységgel megszülető egységes piac keretei között az addig relatíve erős déli kereskedelem és az ipar többé nem tudta felvenni a versenyt az Északkal, mely tragikus

[32] GALLI DELLA LOGGIA 2001, 149–150.
[33] Uo. 157–159.
[34] Uo. 154–155.
[35] Uo. 75.
[36] CAPRARICA, Antonio: *C'era una volta in Italia.* Roma, Sperling & Kupfer Rai-Eri, 2010. 223.

következményekhez vezetett.[37] Az egység után elmaradt a remélt földreform, mivel a parasztok célja, vagyis az állami tulajdonban lévő földek újraosztása a földbirtokosok szilárd ellenállásába ütközött,[38] a politikai vezetők pedig a nagybirtokosok támogatásában bízva nem hoztak számukra hátrányos döntést. Ez a reláció megfordítható: a Dél vezető rétegei pozíciójuk védelmének biztosítását az államtól remélték, így jóváhagyták az északiak rendelkezéseit. Őket követte a nem túl erős középosztály is. Csupán az életkörülményeik javulása helyett annak visszaesését elkönyvelő alsóbb rétegek fejezték ki elégedetlenségüket, ám lázongásaikkal nem érhettek el jelentősebb javulást, így többnyire passzivitásba burkolóztak. Ennek szomorú következménye az igazságszolgáltatásba vetett hit abszolút hiánya,[39] és tragikus velejárójaként azoknak a kezdetben a szegény nép érdekeiért küzdő szervezeteknek kialakulása és térnyerése, amelyeket ma szervezett bűnözésként definiálunk. „A maffia nem más, mint természetes elutasítása annak a törvényességnek, mely képtelen szabályozni a Mezzogiorno valóságát."[40] A Szicíliai Kettős Királyság területén ekkor bontakozott ki a brigantaggio, vagyis az útonállás jelensége. Kiváltó oka az agrárreformok hiánya, az újabb adók kivetése, illetve a sorkatonai szolgálat bevezetése.[41] Az új állam ellen nem csak a brigantaggio hirdetett nyílt háborút; az egyház is szembefordult vele.[42] A Dél-Olaszországban szinte polgárháborúvá nőtt ellenállás véres leverése után a reményvesztett parasztok közül sokan az emigrációt választották.

Az Észak és Dél közt folyó társadalmi vita röviden így foglalható össze: az északiak szerint a déliek rajtuk élősködnek és hátráltatják őket a fejlődésben, míg a déliek azzal vádolják az északiakat, hogy kiszipolyozzák a Mezzogiornót. A negatív déli mutatók valóban rontják az ország átlagát (egy főre eső GDP, munkanélküliség stb.), azonban a Dél nélkül az északi régió sem állhatna azon a fejlettségi fokon, amely napjainkban jellemzi. Villari szerint az olasz egység kikiáltásának pillanatában a Mezzogiorno minden olyan eszközzel rendelkezett, amely átalakulásához szükséges lett volna. A Dél által hozott áldozat mibenléte a következőkben ragadható meg: azok az összegek, gazdasági, politikai, emberi tényezők, amelyek a déli területek gazdasági átalakulását, modernizációját szolgálhatták volna, északra vándoroltak, és az ottani ipar fejlesztését segítették.[43] Az egység után az Észak kizsákmányolta a Mezzogiornót, legalább tíz éven

[37] Látványos példa a fejlett hajógyártással és fémiparral rendelkező Nápoly, mely alulmaradt az északi nagyvárosokkal szemben, így ipara összeomlott.

[38] LEPRE 1974, 283.

[39] MASSARI, Giuseppe: *Il brigantaggio.* In: VILLARI 1963, 95.

[40] SALVADORI, Massimo L.: *Il mito del buongoverno. La questione meridionale da Cavour a Gramsci.* Torino, Einaudi, 1960. 217.

[41] A nyomorgó, nincstelen parasztok egyáltalán nem kötődtek a földhöz, amit műveltek. Az 1860. április 15-én mért adatok szerint a Capitanata megyében (a mai Foggia megye) bebörtönzött 375 útonállóból 295-en mezőgazdasági napszámosok voltak. Ezen adatokat idézi: MASSARI 1963, 94.

[42] Az olasz egység megszületésekor politikai-etikai konfliktus alakult ki az állam és az egyház között, a pápa nem ismerte el a fiatal államot. Ez újabb törést hozott az állam és a nép között is, mely utóbbira az egyház komoly befolyást gyakorolt.

[43] VILLARI 1963, VI.

keresztül pénzügyi tartalékként és felvevőpiacként használta a célból, hogy kiépíthesse modern ipari apparátusát.[44] A kereskedelmi mérleg hiányát az olcsó déli élelmiszerexportból fedezték, a déli aranykészleteket északra vitték.[45] Tovább súlyosbította a helyzetet a protekcionista rendelkezések bevezetése,[46] melyek a déli mezőgazdaság legvirágzóbb ágazatait érintették igazán érzékenyen.[47] Az első világháborúban az olasz hadsereg katonáit elsősorban a Dél-Olaszországból besorozott földművesek adták, mondván, az északi munkásréteg elengedhetetlen a hadiipar működtetéséhez.[48] Az Észak-Dél ellentéttől elvonatkoztatva a félsziget a mezőgazdaság tekintetében is változatos képet mutatott: a feudális nagybirtokoktól a tanyarendszeren alapuló mezőgazdasági területek bérbeadásán keresztül a felesgazdálkodásig (ún. mezzadria), a közvetlen termeléstől a szövetkezetekig megannyi forma fellelhető.

1. 2.3. Társadalmi tényezők

„Itália nem több mint földrajzi fogalom" – hangoztatta Metternich kancellár az 1848-as forradalmi hullám kibontakozása előtt. A félsziget politikai, gazdasági és társadalmi töredezettsége ezen állítást látszik igazolni. Néhányan azonban ennek ellenkezője mellett törnek lándzsát: Ruggiero Romano szerint Itália „nyelvi egységének és civilizációjának viszonylag homogén karaktere miatt a műveltebb, gazdagabb rétegekben" már a reneszánsz korában kialakult egy kollektív tudat.[49] Kulturális és irodalmi szinten az ókori Róma emléke valóban mindvégig jelen volt Itáliában – elég Dantéra vagy Machiavellire gondolni. Azonban ez a nemzeti érzés az egyesítés előtt és után is elsősorban az elithez kötődött.[50]

Ernesto Galli della Loggia az identitások sokféleségét hangsúlyozza: „a nem létező államiság, idegen uralom és a környezeti sokféleség egy olyan identitást eredményezett, mely valójában nem létezik, mert helyette sok, sőt, végtelen identitás van. Edgar Quinet francia történész az 1848-as itáliai eseményeket követően így fogalmazott: «Itt nem csak a függetlenségről van szó; annak kell életet adni, ami soha sem létezett: létrehozni egy Olaszországot, ez itt a probléma.»"[51]

Az olasz egység nyomán bekövetkező politikai változás nem járt együtt a társadalmi struktúra mély változásával, a regionalizmus továbbra is meghatározó maradt. Gioacchino Volpe politikus és történész szerint „a Risorgimento az olaszok részéről

[44] NITTI 1963, 319.
[45] Uo. 318.
[46] Gaetano Salvemini egy fontos ellentmondásra világít rá: 1887-ben épp a dél-olasz Crispi miniszterelnök volt az, aki a déli mezőgazdaságot tönkretéve elrendelte a protekcionista intézkedéseket. SALVEMINI, Gaetano: *Il federalismo.* In: VILLARI 1963, 462.
[47] DE VITI DE MARCO, Antonio: *Il Mezzogiorno «mercato coloniale».* In: VILLARI 1963, 344–345.
[48] SZTANÓ László: *Olasz-magyar kulturális szótár.* Budapest, Corvina, 2008. 234.
[49] ROMANO – TENUTI 1972, 8.
[50] SALVADORI 1996, 43.
[51] GALLI DELLA LOGGIA 2001, 61.

elsődlegesen saját maguk meghódítását jelenti, semmint a külföldiekét".[52] Az új Olaszország társadalmi helyzetét kiválóan jellemzi a Massimo D'Azeglio miniszterelnöknek tulajdonított nevezetes mondás: „Megcsináltuk Olaszországot, most azon a sor, hogy megcsináljuk az olaszokat is". A politikai elit által kezdeményezett és kivitelezett egyesítést a mindvégig passzív szereplőként jelenlévő szélesebb népi rétegek némi idegenkedéssel, gyanakvással fogadták. Antonio Gramsci *Levelek a börtönből* című művében a Risorgimentót „passzív" forradalomként definiálta, mivel nem valósult meg a nép és a politikai vezető réteg összefogása.[53] Szükség volt tehát egy olyan nemzettudatra, mely nem csupán a formális proklamációra korlátozódik. További problémát jelentett, hogy a sok egyenértékű város közül nem volt egy olyan kiemelkedő nagyváros, mely a központosítás útját választó fiatal ország „Párizsává" válhatott volna.[54]

A fővárosnak komoly felelőssége volt abban, hogy a *State building* és a *nation building* dimenziói nem találkoztak egymással. Egy valódi központosító, politikai fővárosnak egyben a nyelvi és kulturális főváros szerepét is be kell töltenie, mely Róma esetében soha sem, illetve talán csak az ókorban valósult meg; nem hiába panaszkodott Alessandro Manzoni a főváros „mesterségességére".[55] Carlo Levi *Krisztus megállott Ebolinál* című regényében egy piemonti szemén keresztül mutatja be a Mezzogiorno egyik izolált kis szegletének valóságát, tökéletesen érzékeltetve annak elidegenedését az államtól: „Lucania népe számára Róma nem jelent semmit: ez a város csak az urak fővárosa, egy idegen és gonosz állam központja."[56]

A nemzeti öntudat Európa országaiban általában kollektív jelképeken, szokásokon, hagyományokon és irodalmi alkotásokon alapult. Olaszország azonban a nemzetállam kései kialakulása – és, mint láttuk, csekély hatékonysága – miatt más képet mutat(ott). A társadalmi, kulturális és politikai töredezettség hatására Itália lakosaiban a közös etnikai, nyelvi, kulturális, intézményi, szokásbeli gyökerekkel rendelkező egységes nemzethez tartozás tudata meglehetősen alacsony volt és – ahogy erre majd a későbbiekben kitérek – továbbra is az maradt. A központosított államodell preferálása szükségessé tette a szociális egység kiépítését is, mely elengedhetetlen volt a politikai, gazdasági, nyelvi és kulturális egyesítés folyamatának levezényléséhez. A rendelkezésre álló eszközök közül egyedül az irodalmi tradícióra lehetett támaszkodni, azonban egy társadalmi közösség pusztán irodalmi értékekre való építése igencsak kockázatos vállalkozásnak bizonyult. Remo Ceserani szerint a nemzeti identitás napjainkban is jelentkező problémái ennek tudhatók be.[57]

Az „olaszok megteremtésére" irányuló erőfeszítéseket vizsgálja az ún. Pinocchio Effect. Az olaszság kialakításával kapcsolatban két hipotézis is él, melyek gyakran

[52] Idézi CAPRARICA 2010, VII.

[53] GALLI, Stefano: *Il peso della memoria storica e l'identità culturale italiana.* In: *Identità italiana tra Europa e società multiculturale*. *Atti del Convegno.* Siena, Fondazione Intercultura, Biblioteca della Fondazione, 2009. 55.

[54] ALBRECHT-CARRIÉ 1969, 281–282.

[55] GALLI DELLA LOGGIA 2001, 82.

[56] LEVI, Carlo: *Krisztus megállott Ebolinál.* Bukarest, Kriterion, 1974. 99.

[57] CESERANI 2002, 35–38.

összekeverednek (ez történik pl. Francesco De Sanctis munkáiban): az első elképzelés szerint az olaszság az egyesítés után, kívülről kezd el kiépülni, míg a másik szerint már a politikai állam létrehozása előtt is létezett olaszság tudat. Az első esetben az állam aktív szereplőként lép fel az állampolgárok nevelése terén, míg a második esetben elsősorban az alulról érkező kulturális és oktatási megoldások kapnak szerepet. A Pinocchio-hatás e két elgondolás közötti kapcsolatot elemzi.[58]

Az Európa egyik legfejlettebb iparát felmutató Észak-Itáliához képest a Mezzogiorno már-már a harmadik világ részének volt tekinthető. Az egységes Olaszország megszületésekor azonnal a fejletlenség, a szervezett bűnözés, a civilizálatlanság és egyéb negatív fogalmak szinonimájává vált. Luigi Carlo Farini, Viktor Emánuel a volt Nápolyi Királyságba delegált helytartója 1860. október 27-én kelt levelében a következőket írja Cavournak: „Micsoda barbárság! Ez itt nem Itália! Ez Afrika: a beduinok ezekhez a faragatlanokhoz képest a jólneveltség virágszálai". Ez a keserű vélemény már tükrözi a délellenes sztereotípiát, melyet később egyre szélesebb körben is alkalmaznak a Mezzogiornóra, és amelyet a déliek nem késlekedtek viszonozni.[59] Az Észak-Dél különbség faji alapon is hangsúlyt kapott: Agostino Bertani demokrata képviselő az első, aki az olasz egység megszületésekor két külön fajról beszél; igaz, hogy disztinkciójának alapja inkább humoros: északon a fehér kenyér fogyasztása terjedt el, míg délen a fekete kenyér evők vannak többségben.[60] A megkülönböztetés azonban csakhamar komolyabb hangot ölt: „néhány szerző egyenesen azt állítja, hogy Itáliában vannak felsőbbrendű és alsóbbrendű fajok. A déliek inkább az utóbbi kategóriához tartoznak" – kesereg a meridionalista Nitti.[61] Az antropológiai iskola által indított rágalmazó hadjárat volt az az ideológiai tényező, mely Olaszország északi és déli lakosait leginkább megosztotta és továbbra is megosztja. Ez a kampány emellett tudományosan igazolta a déli parasztok az Észak ipari rétegei által történő kizsákmányolását.[62]

Gyakorta felbukkannak az etnikai keveredés és az egységes állam gazdaságának történelmi vonatkozásain alapuló kölcsönös sértegetések is, amelyek az előző alfejezetben már említésre kerültek. A déliek szerint az északiak elosztrákosodott elnyomók, akik a Dél pénzéből felépített gyáraikban a déli munkások által termelt hasznot saját céljaikra fordítják, és eszük ágában sincs az általuk romlásba küldött Dél felzárkózását némileg támogatni. Az északiak szerint a rajtuk élősködő déli félarab

[58] A szerzőnő a fabábu mozgásával kapcsolatban egy érdekes allegóriára mutat rá, amely egyben magyarázza a Pinocchio-hatás mibenlétét és ambivalens jellegét. Pinocchio egy bábu, a bábuk mozgását madzagok segítségével egy külső erő, a bábos irányítja. Pinocchiónak azonban nincsenek madzagai, belsőleg, önállóan, a saját akarata által vezényelve mozog. Pinocchio mozgásának e kettős determináltsága tekinthető azon kétértelműség allegóriájának, mely az olaszok megteremtésének tervét jellemzi. STEWART-STEINBERG, Suzanne: *Fare gli italiani: ossia "l'effetto Pinocchio".* In: *Identità italiana tra Europa e società multiculturale. Atti del Convegno.* Siena, Fondazione Intercultura, Biblioteca della Fondazione, 2009. 19–20.

[59] GALLI DELLA LOGGIA 2001, 63–64.

[60] CAPRARICA 2010, 90.

[61] NITTI 1963, 319.

[62] SALVADORI 1960, 186.

parasztok nemcsak visszafogják őket a fejlődésben, hanem olyan káros dolgokkal fertőzik az Északot, mint a maffia, nem utolsó sorban pedig szégyenfoltként egész Olaszországot lejáratják a világban.

1861-ben az olasz egység területileg sem valósult meg hiánytalanul: Velence és Róma még nem tartozott az olasz korona szuverenitása alá. E két nagyváros végül nem az olasz erőfeszítéseknek, hanem a német egység létrehozására irányuló porosz törekvéseknek köszönhetően csatlakozhatott az új olasz államalakulathoz;[63] az olaszokban ez afféle nemzeti alsóbbrendűségi érzés kialakulásához vezetett.[64]

Ki vagy mi teremtette meg végül az olaszokat? A Risorgimento csak részben, a fasizmus csak felszínesen (a nemzeti érzés végül radikális nacionalizmusba fordult át), az ellenállás hiányosan. A fasiszta rezsim a Risorgimento nemzeti-hazafias hagyományának újraélesztésével jelentős állomása volt a nemzetépítés folyamatának; az olasz identitás soha sem volt olyan erős és elterjedt, mint 1929 és 1938 között. Ennek azonban megvolt az árnyoldala is: a fasizmus bukásával magával rántotta a „haza" és a „nemzet" magasztos fogalmait és az ehhez kapcsolódó értékeket és szimbólumokat.[65] Az iskolarendszer sem nyújtott hatásos választ a problémákra: hiába vált az oktatás kötelezővé, nem volt szükséges alap az iskolák fenntartásához és az oktatók fizetéséhez. A XX. század első felében elsősorban Délen továbbra is komoly gondot okozott a nagyarányú analfabetizmus. Mindez azt eredményezte, hogy kezdetben a hivatalnokok szinte kizárólag az északi országrészből kerültek ki.[66] A legtöbb sikert a *boom economico*, a délről északra irányuló belső migráció, valamint a média érték el.

Olaszország megszületése rendkívül ellentmondásos folyamat eredménye: az egységtörekvések Piemontban pattantak ki, majd Torinóban kikiáltották az egységes Olasz Királyságot, melynek (Torinót és Firenzét követően) Róma a politikai fővárosa, az ország gazdasági központja azonban jóval északabbra található, lakosai pedig azt az olasz nyelvet beszélik, melynek Firenze a hazája.

[63] A porosz-osztrák konfliktusban az Olasz Királyság a poroszok szövetségeseként szállt harcba Velence és környékének megszerzéséért, csatáit azonban rendre elvesztette. Velencét végül a poroszoknak köszönhetően kapta meg, akik 1866-ban döntő győzelmet arattak a königgrätzi ütközetben. A fővárosra 1870-ig kellett várni és végül nem Giuseppe Garibaldi seregei foglalták el dicső küzdelemben (ahogy az évek óta a vörös ingesek vezérének álma volt – híressé vált „Róma vagy a halál" felkiáltása is erre utal), hanem ismét a német egység beteljesülésének záróakkordjaként a franciákat ostromló porosz seregek működtek közre.

[64] ALBRECHT-CARRIÉ 1969, 283.

[65] BANTI, Antonio Mario: *Nazionalismi e neonazionalismi nella storia d'Italia.* In: *Limes*, 2009/2. 117.

[66] Uo. 282.

2. Az ezer identitás Olaszországa

2.1. Nemzeti dimenzió és kampanilizmus[67]

A római nép történetét és nagyságát bemutató, a város politikai élete iránt elkötelezett ókori történetíró, Titus Livius műveiben Asinius Pollio kortárs író a lokális büszkeség, az ún. „Patavinitas", modernebb kifejezéssel a kampanilizmus jegyeit vélte felfedezni. Ez egyrészt a pataviumi (mai Padova) származásáról árulkodó provinciális szófordulatokban, másrészt – és mindenekelőtt – szülővárosa konzervatív hagyományait tükröző szigorú morális attitűdjében mutatkozik meg.[68] Az Appenninifélsziget lakosai tudatában tehát már a kritikus középkori széttagoltság előtt is jelentős szerepet kapott a szűkebb hazához való kötődés. A birodalom bukásával ez a szűkebb haza lett az egyetlen, abszolút haza, hiszen megszűnt a felsőbb szintű területi entitás mint hivatkozási alap. Ezt a referenciát a történelem csak a XIX. század közepén, az olasz egység létrehozásával adta vissza Itáliának a nemzeti hovatartozás képében. Az olasz állam azonban egyelőre túl fiatal ahhoz, hogy összekovácsolja az évezredes politikai, nyelvi és kulturális megosztottságban élő félszigetet. Az olasz egység után a nemzeti identitás létrehozására és megerősítésére irányuló törekvések lassú és csekély eredményt tudtak felmutatni. Az átlag olasz a „haza" szó alatt leginkább szűkebb hazáját (város, régió) vagy családját, rokonait érti – ez utóbbi különösen igaz a Délre. A Mezzogiornót gyakran a „családok társadalmának" nevezik, hiszen a hagyományos társadalmi rendszer alapja a család. Ahogy a híres szicíliai író, Leonardo Sciascia írja: „A szicíliai tudatában a család az egyetlen valódi intézmény […] A szicíliai állama a család. Az állam, amelyet mi államnak hívunk, ezen kívül esik; erővel létrehozott entitás".[69]

Az olaszok területi identitása az egység óta igen jelentős változásokon ment át; Ilvo Diamanti erről szóló 2006-os elemzésének már a címe is árulkodó: „Az ezer identitás országa. Visszatért a városállamok Itáliája". Diamanti szerint az olaszok kezdetben

[67] A kampanilizmus nevét a „campaniléről", vagyis a harangtoronyról kapta. Az elnevezés a saját várossal (vagy városrésszel) való azonosulásra utal.

[68] WARRIOR, Valerie M.: *Introduction.* In: LIVY: *The History of Rome.* Indianapolis, Hackett Publishing, 2006. VI.

[69] Idézi GALASSO, Giuseppe: *Passato e presente del meridionalismo. Genesi e sviluppi.* Nápoly, Guida, 1978. 171.

városukkal, később régiójukkal, végül pedig országukkal azonosultak. Az utóbbi évtizedek termékeként megjelentek a területi identitás új kategóriái: az északi (nordista) és déli (meridionale) hovatartozás, melyek felébresztették a régi ellenséges sztereotípiákat. Az Északról, mint a modernitás és a fejlődés központjáról eddig elsősorban pozitív kép élt a déliekben, mely századunkban egyre inkább kiegészül negatív sztereotípiákkal, különösen a nemrég még az „Észak dél-olaszaiként" emlegetett északkelet-olaszok (Északi Liga legkomolyabb támogatói) kapcsán. Ahogy arról a későbbiekben részletesebben is szó esik, az Északi Liga (*Lega Nord*, LN) tevékenységének eredményeként „Észak-Olaszország" területe lecsökkent Közép-Olaszország javára. Ugyanez tapasztalható „Dél-Olaszország" esetében is, itt azonban elsősorban a negatív sztereotípiáké a főszerep. A Mezzogiorno északi régiói (Abruzzo, Molise) szintén Közép-Olaszországhoz vándoroltak, míg mások (pl. a szigetek) saját regionális identitásukat erősítették meg. A Mezzogiornóhoz tartozás deklarálása Campaniában, Calabriában, Pugliában és Szicíliában (a szervezett bűnözés fellegváraiként emlegetett régiókban) a legmagasabb. Az Észak és Dél tehát két zsugorodó és egymástól távolodó entitásként él tovább, míg az eddig kevesebb figyelmet kapott, a főváros körül összpontosuló Centrum egyre jelentősebbé növi ki magát. Közép-Itáliát az utóbbi pár évben nem csak a politikai irányultságok konvergenciája (balközép felé fordulás), hanem a legaktívabb társadalmi részvétel és a makrorégióval való azonosulás magas (20% körüli) foka jellemezte. Közép-Itáliában emellett meghatározó az erős antagonizmus; Toszkána élesen elhatárolódik mind az Északtól, mind a Déltől, Lazio és Umbria elsősorban a Déltől, míg Szardínia az Északtól. A makrorégiók mellett ismét növekedő tendenciát mutat a nemzeti identitás rovására történő kampanilizmus, vagyis a helyi, regionális és városi hovatartozás preferálása, kiegészülve egy szintén új, kozmopolita identitással.[70] A kampanilizmus stabilitását mutatja a média helyzete: míg a nemzeti sajtó egyre kevésbé tudja politikailag befolyásolni az olaszokat, a helyi valóságban gyökerező napilapok és csatornák továbbra is jelentős stratégiai fontossággal bírnak.[71]

Ilvo Diamanti legfrissebb, 2011-es cikkeiben és tanulmányaiban már Olaszország 150. születésnapja és a gazdasági világválság tükrében vizsgálja a nemzeti identitás kérdését, és a 2006-os felméréshez képest új következtetést von le. Másfél évszázad után végre eljött az idő, amikor az olasz társadalom elismeri és 90%-uk pozitívan határozza meg az egységes Olaszországot és annak szimbólumait. Ez az arány Észak-Olaszországban alacsonyabb, ám a kritikák legfőbb motorja, az Északi Liga választói körében is 70%-os az elégedettség. Az évforduló kapcsán kialakult viták fényében ez az eredmény igencsak meglepő. Másrészről azonban általános tendencia az olaszok körében a válságok vagy az országot veszélyeztető támadások idején való összefogás.[72] Az Északi Liga radikális céljainak hatására hasonló jelenség volt tapasztalható a 90-es évek első felében: egy 1994-es felmérés szerint az olaszok többes identitása komoly

[70] DIAMANTI, Ilvo: *Un Paese dalle mille identità; è tornata l'Italia dei comuni.* In: *La Repubblica,* 2006. december 3.

[71] BORELLINI, Enrico: *Mappe di un potere: i media regionali e il loro territorio*, In: *Limes,* 1994/4. 123.

[72] DIAMANTI, Ilvo: *Dal Nord al Sud fieri del tricolore così vince l'orgoglio nazionale.* In: *La Repubblica,* 2011. március 17.

nemzeti büszkeséggel, világpolgári életszemlélettel és demokratikus irányultsággal egészül ki. A szűkebb haza iránti büszkeség mellett a megkérdezettek többsége (72%) meglepő módon a nemzeti büszkeségét hangsúlyozza.[73] Emellett természetesen állandó dimenzióként továbbra is megmarad a földrajzi és politikai, valamint az egységes történelem, tradíciók hiányából adódó megosztottság. A Liga által szorgalmazott föderális átszervezés felmerülése előtérbe helyezte a kohézió, vagyis a nemzeti egység és a megosztottság, a lokalista kötődés közti feszültséget. Egyik oldalról a nemzeti szimbólumok kétségbe vonása, másik oldalról azok védelme és a nemzeti dimenzió megerősítése állnak; ez utóbbira példa március 17-e[74] ünnepnappá nyilvánítása 2011-ben.

Az olaszok területi alapú érzelmi kötődéséről készített legújabb felmérés továbbra is jelentős diverzifikációt mutat: a megkérdezettek 47%-a a nemzetalatti szintet (ezen belül 17% a városát, 12% a régióját, 18% a három makrorégió egyikét), 28% a nemzeti szintet jelölte meg első helyen, a maradék 25% pedig a nemzetek feletti, kozmopolita szintre szavazott. Ha azonban ezen eredményeket összesítjük a második helyen feltüntetett válaszokkal, az olaszok csaknem 50%-a érez erős kötődést Olaszországhoz. Ilvo Diamanti a felmérés kapcsán azt emeli ki, hogy a lokalizmus és a nemzeti dimenzió nem két egymással ellentétes identitást képvisel, hanem ezek tökéletesen megférnek egymás mellett, sőt, általános tendencia, hogy a lokális identitást a nemzeti identitás keretein belül, afféle alidentitásként határozzák meg.[75] Ehhez adódik hozzá az európai és a kozmopolita identitás, amelyekről a későbbiekben lesz szó. Az olaszok párhuzamos identitásaikat nem hátrányként fogják fel, hanem büszkék rá.

2.2. Kik és milyenek az olaszok?

Bár a Nyugat-Római Birodalom felbomlása után Itália rendkívüli tagoltságot mutatott, említést kell tenni két olyan tényezőről, mely a félszigetet mégis összekovácsolta. Az egyik ilyen egységesítő erő az egyház, mely a nemzeti helyett egyetemes jelleggel bír, ám fontos politikai kohéziós erőként van jelen. Olaszországot nem véletlenül szokás a „szentek, poéták és tengerjárók népeként" (popolo di santi, poeti e navigatori) emlegetni, mely az olasz identitás három alapvető elemére utal: a szentkultuszra, mely szorosan kötődik a lokálpatriotizmushoz; a költészetre, vagyis a művészetek fontosságára; végül az ókori Róma után Itália második fénykorának tartott városállamok virágzását eredményező tengeri kereskedelemre.[76] A vallás mellett mindvégig jelen volt az antikvitás összefogó ereje, a római eredet folytonosságának mítosza is. Sztanó László Giuseppe Prezzolini szavait idézve az olasz identitással

[73] DIAMANTI, Ilvo – SEGATTI, Paolo: *Orgogliosi di essere italiani*, In: *L*imes, 1994/4. 17.

[74] Ezen a napon kiáltotta ki II. Viktor Emánuel az egységes Olaszországot.

[75] A Demos felmérésének adatait idézi és kommentálja: CECCARINI, Luigi – I. DIAMANTI,Ilvo: *L'orgoglio di essere italiani. Nella crisi torna la coesione.* In: *La Repubblica,* 2011. május 1. In http://www.repubblica.it/politica/sondaggi/2011/05/01/news/italia_unit_demos-15606947/

[76] SZTANÓ 2008, 224.

foglalkozó szócikkében azt az érdekes észrevételt teszi, hogy az olaszokról alkotott sztereotípiák ellentétesek azokkal, amelyek az ókori rómaiakról élnek bennünk: „az olaszok művészek, a rómaiak viszont kevésbé voltak azok; anarchisták, míg a rómaiak megalkották a törvény kultuszát; széthúzók, a rómaiak ellenben minden meghódított népet egyesítettek; nem katonás nép, a rómaiak pedig azok voltak”.[77]

2.2.1. Lokális sztereotípiák

A fenti idézet már a sztereotípiák világának irányába vezeti a diskurzust. Az identitás vizsgálatakor fontos szerep hárul a sztereotípiákra, melyek kifejezik, milyen kép él az olaszokban saját magukról illetve mások hogyan látják őket. Véleményem szerint az olaszok magukról kialakított látásmódjának tekintetében az országon belüli, városokról, régiókról alkotott sztereotípiák vannak túlsúlyban. Az egyes régiók vagy makrorégiók közt feszülő ellentétek mellett a kampanilizmus hagyományaként továbbra is megfigyelhető az egymáshoz közeli városok, esetleg városrészek közötti ellenségeskedés is, bár ez napjainkban inkább verbális szinten vagy a tradíciókhoz kötődve van jelen. Előbbire példa a Firenze és Pisa lakosai közti antagonizmus,[78] míg utóbbira a sienai palio, ahol a versenyzők az egyes városrészek képviseletében mérkőznek meg. A történelemben gyökeredző ellentétekhez, versengésekhez megannyi sztereotípia kapcsolódik; így például a szárdok makacsok és lopnak, a bolognaiak hedonisták, a genovaiak fösvények. Sztereotípiákat tükröznek a commedia dell’arte állandó figurái (pl. a velencei Pantalone öntelt, zsugori kereskedő; a bergamói Arlecchino kevésbé eszes, ám leleményes szolgafigura), valamint a városállamok állandó jelzői.[79] A városok saját magukról természetesen pozitív képet próbáltak kialakítani; így például a toszkánok a nyelvükre és humorukra való büszkeség mellett etruszk őseikre fektetik a hangsúlyt, akik sohasem hódoltak meg a barbár rómaiaknak, helyette kultúrára oktatták őket, de erre utal a városuk szépségét hangsúlyozó nápolyiak „Nápolyt látni és meghalni” mondása, vagy a rómaiak „Hiába, Róma az Róma” büszkélkedése is.

2.2.2. Észak-Dél sztereotípiák

A déli kérdés velejárójaként megjelentek a Mezzogiorno lakosaival szembeni ellenséges sztereotípiák, melyeket a déliek nem késlekedtek viszonozni; e szerint a

[77] Uo. 138.

[78] A verbális szembenállásra utalnak például a firenzei „Jobb egy haláleset otthon, mint egy pisai a küszöbödön”-höz hasonló mondások. Mario Monicelli *Amici miei* c. vígjátékának 2. részében is emlékezetes jelenet az egyik (firenzei) főszereplő Pisát lejáratő cselekedete. Az ellentét történelmi okokra, a két város évszázados szembenállására vezethető vissza. Sokak szerint például egy XII. századi háborús konfliktus (és ennek velejárójaként a Pisából érkező sószállítmány blokkolásának) eredménye, hogy Firenzében a mai napig só nélkül sütik a kenyeret.

[79] Például Venezia la Ricca/Serenissima (Velence a gazdag/fenséges), Bologna la Grassa/Dotta (kövér/tudós), Genova la Superba (gőgös), Firenze la Bella (szép), Napoli Gentile (kellemes Nápoly).

déliek pazarlók, eltartatják magukat az északiakkal és együtt élnek a szervezett bűnözéssel, míg az északiak egoisták, lokalisták és csalók. A déliek gyakorta illetik a „polentone", vagyis polentazabáló[80] jelzővel az északiakat (ezt alkalmanként az északiak is használják magukra), mellyel rideg, goromba természetükre utalnak. Ez az élcelődés azonban nyomába sem ér az észak-olaszok déliekre vonatkozó egyértelmű sértésének, a „terrone", vagyis „földet túró paraszt" használatának. Az északiak megvetését közvetítő szó az ötvenes-hatvanas években terjedt el, amikor a földjeiket elhagyó déliek tömegesen kerestek munkát az északi gyárakban.[81] Egy 1956-os felmérés, mely a félsziget nyelvi különbözőségét kutatta, arra az érdekes eredményre jutott, hogy az esetek 88%-ban ugyanazt a fogalmat három vagy több terminussal írják le. A 242 kérdésből mindössze kettőre adtak egységes választ az összes tartományban: az „erős kávé", vagyis az eszpresszó, valamint a „déliek gúnyneve", a terrone esetében.

2.2.3. Nemzeti sztereotípiák

Az olaszok magukról alkotott képét jelentősen befolyásolják a róluk külföldön kialakított sztereotípiák; ennek oka egyrészről – mint minden más nemzet esetében – az, hogy a kívülállók teljes integritásában látják az adott népet, felfedeznek olyan tulajdonságokat, amelyeket országon belül kevésbé jellegzetesnek hisznek vagy elfogultságuk miatt nem hajlandók észrevenni. Ahogy Montesquieu *Perzsa levelek* című művében vallja: ahhoz, hogy megértsük saját országunkat, egy külföldivel kell azt jellemeztetni. A népek közötti sztereotípiák, közhelyek tehát nemcsak egy másik entitás meghatározására szolgálnak; a mások által alkotott definíciók révén kialakul az adott társadalomhoz tartozás érzése, mely viselkedési módokat, értékkategóriákat és egy közös szimbólumrendszeren alapuló kollektív képzetet hív életre. Másrészről, az évezredes széttagoltságban létező Itáliában megannyi kis „külföld" élt egymás mellett, így főként a fent említett regionális és városi sztereotípiák terjedtek el. A félsziget művészeti és kereskedelmi jelentősége miatt mindig ki volt téve a külföldiek különleges érdeklődésének; az idegen utazók szemében Itália, mint egység, afféle kulturális egzotikumként jelent meg. Az elvontnak érzett fiatal olasz nemzet külföldről könnyebben megragadható, sztereotipizálható entitásnak bizonyult.

A függetlenség kivívása időszakában a külföld figyelme a nemzeti egység létrehozásáért fáradozó személyiségek, elsősorban Giuseppe Garibaldi körül összpontosult. Az Ezrek vezére főként Franciaországban örvendett nagy népszerűségnek, köszönhetően az expedícióról rendszeresen tudósító, befolyásos Alexandre Dumas-nak, míg Angliában inkább Giuseppe Mazzini személye állt a figyelem központjában. Az itáliai egységtörekvések fogadtatása kedvező volt, az olaszokról az idegen elnyomók ellen harcba szálló bátor nép romantikus képe alakult ki. A XIX. század vége felé azonban politikai lépései miatt egyre több kritika érte a fiatal államot, melyet a negatív sztereotípiák sokasodása is jól mutat; valójában innentől erősödik fel Olaszország gúnyos beskatulyázása a kenyér-pizza-tészta-tarantella-*latin lover* hazájaként. A nevetséges képet tovább erősítette a gyarmattartó nagyhatalommá válás képzete és a

[80] A polenta elsősorban a Pó-alföldön fogyasztott jellegzetes étel, a kukoricakása.
[81] SZTANÓ 2008, 279.

terjeszkedéshez gyenge állam valósága közti ellentét. A két világháború között megszilárdult az elképzelés, mely szerint Itáliában a maffia az úr, a kormányzat és a közigazgatás rossz,[82] az ország képtelen céljai elérésére. Ekkor alakult ki az olasz nemzeti identitás jó néhány negatív kritikája, a ravasz, maffiózó, tisztességtelen, csaló nép képe. A fasizmus alatt a nagy nyugati nemzetek mindegyikében megváltozott Olaszország megítélése: a németekben felébredt a szimpátia, a franciák, az angolok és az amerikaiak azonban elfordultak tőle, kigúnyolva a birodalmi álmokat dédelgető fasiszta vezetést.[83] Az olasz hadviseléssel kapcsolatos hiányosságokat az egység létrehozásánál is jobban illusztrálják a második világháború eseményei, ahol Mussolini Itáliája ismét Németország sorozatos segítségére szorult. Valószínűleg ez ihlette meg Churchillt is emlékezetes mondása megalkotásakor: „az olaszok úgy veszítenek el egy focimeccset, mintha az háború lenne, egy háborút, mintha focimeccs lenne". A helyzet tovább romlott az ötvenes években, amikor a saját belső rendjének fenntartására is képtelen Olaszország nem tudott hatékonyan részt venni a nemzetközi folyamatokban;[84] ez a csendben követő, világpolitikai „törpe" szerepkör egyébként a mai napig megfigyelhető. Amennyiben a nemzetközi figyelem Olaszország felé fordul, az – amint ezt a Berlusconi-rezsim időszaka kiválóan illusztrálja – elsősorban valamilyen gúny tárgyává tehető esemény vagy botrány kapcsán történik. A XX. század második felének évtizedei erős hullámzást hoztak az ország megítélésének tekintetében. A hatvanas években a minőség és a kreativitás szimbólumává vált *italian style* megjelenésének és a fogyasztói társadalom néhány világhírre szert tevő cikkének (FIAT 500, FIAT 600, Vespa-motorok stb.) köszönhetően az Olaszországról kialakult kép pozitív irányban változott: a divat és *design*, építészet fellegváraként jelent meg a köztudatban. A hetvenes „ólomévek" terrorcselekményei, a Vörös Brigádok tevékenysége ismét negatív példaként tüntette fel az országot a külföldi újságok hasábjain, míg a nyolcvanas években újabb javulás következett be: az ország politikailag önállóbbként, bátrabbként viselkedett, az olasz kultúra, divat, konyhaművészet pedig egyre inkább elterjedt. A kilencvenes évek politikai botránysorozata (Mani Pulite, Cicciolina bekerülése a parlamentbe), majd Giovanni Falcone és Paolo Borsellino vizsgálóbírók meggyilkolása viszont ismét a mélybe taszította az ország külföldi megítélését.[85]

---

[82] Mindez a közigazgatás egységesítésének velejárója; Itáliában két hatékony közigazgatási tradíció is volt: az osztrák és a francia típusú, a Mezzogiornóban azonban a burbon bürokrácia alappillérei a lopás és a ravaszság voltak. Olaszország megszületésekor a piemonti vezető réteg mégis ezt a formát terjesztette el az egész félszigeten, mivel ez volt a leggazdaságosabb.

[83] CALABRESE, Omar: *I segni dell'identità italiana*, In: *Identità italiana tra Europa e società multiculturale. Atti del Convegno.* Siena, Fondazione Intercultura, Biblioteca della Fondazione, 2009. 37–38.

[84] A külföldi sajtó a párizsi békeszerződést (1947) követően például szóvá teszi, hogy az olasz küldöttség tagjai kizárólag saját nyelvükön tudtak kommunikálni, így nem csoda, hogy kedvezőtlen feltételeket értek el. A valós probléma azonban nem a nyelvtudás, hanem az ország kedvezőtlen nemzetközi megítélése, a fasiszta Olaszország jogutódjaként történő definiálása és vesztes félként való kezelése volt.

[85] CALABRESE 2009, 39–42.

A külföldön kialakult ország-image egyik legfőbb befolyásolója a média; az IPSOS egy 2009-es felmérése azt kutatta, mely témák kapcsán jelenik meg legtöbbször Olaszország a külföldi sajtó hasábjain. E szerint a cikkek legnagyobb része a kultúra és nemzeti örökség kategóriája alá tartozik; ezen belül sorrendben a *made in Italy*, a divat, a kulturális események, híres olasz írók, zenészek, színészek, végül az olasz látványosságok, városok, tájak kapják a legnagyobb figyelmet.[86] Gyakran történik utalás a sztereotípiákra is (*dolce vita*, az olasz, mint szimpatikus, de komolytalan nemzet).[87] Az Olaszország pozitív értékeit bemutató cikkek többségben vannak, azonban az értékítéletet megfogalmazó cikkek nagy része – elsősorban a kormány és az illegalitás kapcsán – negatív színben tünteti fel az országot és lakosait. Az olaszokról külföldön élő kép javításához mindenekelőtt a pozitív értékítéletek irányába kellene átbillenteni a mérleg nyelvét.[88] Ehhez azonban nem elég magán az országon javítani: a külföldi megfigyelők sematikus gondolkodásmódján is változtatni kell.[89]

Az olaszokról az elmúlt századokban kialakult sztereotípiák jelentős része ma is tovább él; e szerint például az olaszok fegyelmezetlenek (elég a pontatlan vonatokra, a rejtélyesen felszívódó postai küldeményekre, a KRESZ-t ignoráló autósokra gondolni) és rendetlenek; ahogy a mondás tartja, „ha van valami, ami Olaszországban működik, az a rendetlenség" (ezt mutatja az „olasz módra", vagyis „pontatlanul" kifejezés is). Folyamatosan sztrájkolnak, jellemző rájuk a mediterrán vérmérséklet, a hangosság, a lustaság (dolce far niente), ám emellett szimpatikusak, barátságosak és tudnak élni (dolce vita), nagyvonalúak, sokat adnak kinézetükre. Mindez csak részben egyezik meg azzal a képpel, amit az olaszok magukról alkotnak. Sajátosságuk a humorba fordított önkritika,[90] emellett a róluk kialakított képet büszkén egészítik ki találékony, intelligens, leleményes természetük, valamint nemzetük kreativitásának, zsenialitásának hangsúlyozásával (feltalálók, művészek, *made in Italy*, konyhaművészet, divat, zene).[91] A Pinocchio-hatást vizsgáló Suzanne Stuart-Steinberg szerint Pinocchio nemzeti ikonná válásának oka abban keresendő, hogy a fabábuban van valami bensőségesen olasz. Pinocchio leggyakrabban idézett tulajdonságai: fegyelmezetlenség, a naplopás, az alapvető jóság, az infantilis természet, annak vágya, hogy egy „jóravaló fiúvá", következtetésképpen a nemzetek társadalmának részévé váljon.[92]

---

[86] Lásd: Mellékletek, 1. sz. ábra.

[87] PAGNONCELLI, Nando: *IPSOS – L'immagine dell'Italia all'estero*, In: *Identità italiana tra Europa e società multiculturale. Atti del Convegno.* Siena, Fondazione Intercultura, Biblioteca della Fondazione, 2009. 283–284.

[88] Uo. 303–304.

[89] ECO, Umberto: *Com'è l'Italia descritta dagli altri?* In *La Repubblica*, 2003. július 11.

[90] Ezt a mentalitást kiválóan illusztrálják Bruno Bozzetto videói, melyek egyes olasz sajátosságokat (pl. vezetési stílus) állítanak szembe a megszokott európai viselkedésmódokkal. In: (http://www.youtube.com/watch?v=uKC4XGGlnRI&feature=related)

[91] SZTANÓ 2008, 139–140.

[92] STEWART-STEINBERG 2009, 19–20.

2.3. Mi a közös az olaszokban?

2.3.1. Az olasz identitás hiányzó bástyái

Mint láttuk, a Risorgimento idején az egységeszmét az értelmiség tette magáévá, a nép körében ez az ideológia megfoghatatlan volt. Az olaszságot elsősorban negatív kategóriákon keresztül lehetett meghatározni (mi az, ami nem olasz), a lakosság inkább elszenvedte, semmint elfogadta az új identitást. Az olaszok megteremtése azért bizonyult kiemelten nehéz feladatnak, mert az identitás legfőbb alkotóelemei erősen problematikusak vagy egyenesen hiányoznak.

Olaszországban nincs **egységes etnikum**, bár a fasizmus alatt megkísérelték feleleveníteni az ókori rómaiak leszármazottjainak mítoszát. Itáliára mindig Róma örököseként tekintettek, ám a latinok által meghódított területek asszimilált őshonos lakossága esetében genetikailag már az ókorban sem volt meghatározó a római vonal, ráadásul a középkorban a félsziget megannyi új etnikummal gazdagodott. Nem beszélve a rejtélyes és teljes mértékben azonosíthatatlan eredetű szárdokról, akik genetikailag nemhogy a többi itáliaival, de semelyik európai népcsoporttal nem mutatnak rokonságot. A katolikus **vallás** fontos, ám univerzális jellege miatt nem válhatott a nacionalizmus eszközévé. A katolikus kultúrkör mellett a liberalizmus és a marxista-szocialista eszmerendszer sem szolgálták a nacionalizmus terjesztését, sőt, az internacionalizmus hirdetésével inkább a lokalizmusok megerősítése, a decentralizáció irányába hatottak. Az olasz egység megszületése után egy „kitalált" középkor formájában kísérlet történt a **kulturális egység** létrehozására is, ez azonban nem járt sikerrel. Bár Olaszországot összefogja az ókori római kultúra öröksége, egyes városokban (pl. Firenze) inkább a középkori, reneszánsz művészet dominál, míg Velencében a bizánci kultúra is jelentős szerepet kap, Torinóban pedig a Bécsben és Budapesten is jól ismert XIX. századi monarchiabeli építészek hagyták ott névjegyüket.

Az identitás két kiemelten fontos alapköve a **történelem** és a nyelv – ez utóbbinak külön fejezetet szántam. Benedetto Croce szerint egy nép identitása nem más, mint „a történelme, a teljes történelme és csakis a történelme". A történelem a nemzet önéletrajzi elbeszélése, afféle önábrázolás, ebből kiindulva pedig logikusnak tűnik, hogy kollektív történeti emlékezet nélkül nem létezhet nemzeti identitás. A közös múlt egyes eseményei, azok szelektálása, „történelemként" való kiválasztása, majd oktatása valóban erős köteléket alakít ki az adott nemzethez tartozó egyének között. Egy 2008 februárjában készített felmérés azonban meglepő eredményt hozott: az olasz nemzeti identitás alapvető fontosságú elemeiről kérdezettek 50%-a nem tartja lényegesnek a történelmet, a közös múltat. Ennek egyértelmű oka, hogy az olaszok az évszázados széttagoltság és idegen uralom alatt nem éltek meg olyan közös történelmi eseményt, mely egységes identitást, nemzettudatot teremthetett volna.[93] 476-tól kezdve egészen a Risorgimentóig Itáliának lényegében nincs egy közös történelme; helyette megannyi önálló állam történelméről beszélhetünk, melyek a múlt egy adott pontján,

[93] GALLI, Carlo: *Senza Stato non abbiamo futuro.* In: *Limes,* 2009/2. 48–49.

mesterséges módon találkoztak és eggyé forrtak. Egy nápolyi diák Velence és Bizánc kapcsolatának tanulmányozásakor aligha érez erősebb kötődést, mint amikor a rózsák háborújáról olvas. Bár a Szicíliai Kettős Királyság területe, valamint az Egyházi Állam történelme többé-kevésbé egységesnek mondható, a városállamok Itáliája több tucat külön történelmet tudhat magáénak; ezek, illetve a másik két régió történelmei alkalmakként ugyan keresztezték egymást, ám ez nem elegendő ahhoz, hogy a közös történelmi emlékezetben keletkezett évszázadokig tartó hiátust pótolják.

2.3.2 Az olasz identitás elemei

A nemzeti identitás bizonytalan elemei mellett azonban – ahogy arra korábban már utalás történt – Itáliát mindig is összefogta a katolicizmus és az ókori Róma szelleme. Gianni Alemanno és Salvatore Santangelo az olasz egység és identitás problematikus természetével szembeállítja az egyik legősibb eredetű nemzeti közösség képét (Burckhardt szavaival „Európa elsőszülöttjét"), mely a világ műkincseinek több mint felét birtokolja, és amely az „örök város" elnevezést kiérdemlő, egyetemes szimbólumként élő fővárossal rendelkezik. A szerzőpáros arra is rávilágít, hogy a globalizáció kihívásaival szembesülő nemzetállamok korában csak úgy jöhet létre egy „új Olaszország", ha a politikai erők kulturális tudatosságra és az „identitás modernizációjára" koncentrálnak.[94] Prohászka Lajos *A vándor és a bujdosó* című könyvében az egyes európai közösségek lelki típusának elemzése során az olaszokat „humanistaként" definiálja, és megállapítja, hogy a megannyi különbség mellett az itáliai kultúra egysége egy közös, hagyományőrző magatartást eredményez. A hagyományközpontúság alatt nem a történeti szemléletmód, a múlt felé fordulás, hanem „az eleven közvetítés tudata", a hagyomány jelenbe történő átültetése értendő, annak új tartalommal való megtöltése úgy, hogy az eredeti jelentés is megmarad. Prohászka szerint „nincs még egy népközösség, amelyben a történeti közvetítés tudata, a történeti emlékezés ereje annyira fejlett és mindig jelenvaló volna, mint az olaszban".[95] Minden nemzet kiválasztja gazdag, sokoldalú történelméből azokat az eseményeket és hagyományokat, amelyeket saját identitása legfontosabb alakítóinak tart; így a fasiszta Olaszország például az ókori Róma nagyságát próbálta életre hívni. Az ókori gyökerek meglétének hangsúlyozása ellenére a nemzeti identitás létrehozása egy önkényes, mesterséges folyamat, mely kitalált szimbólumokra és modellekre épül.[96]

A Demos közvéleménykutató intézet felmérése szerint a nemzeti hovatartozást leginkább meghatározó elemek az olaszok szemében a család[97] (43%) és a művészeti

[94] ALEMANNO, Gianni – SANTANGELO, Salvatore: *L'identità e il futuro*, In: Limes, 2009/2. 153., 157.

[95] PROHÁSZKA Lajos: *A vándor és a bujdosó.* Budapest, Lucidius Kiadó, 2005. 59–62.

[96] MONTANARI, Ariana: *Nazione e dintorni. Stereotipi delle identità.* In: *Madrelingua*, 2011/1. 3.

[97] A családi dimenzióra való hivatkozás az utóbbi pár évben növekvő tendenciát mutat; ennek oka nem csak a nemzeti, hanem a lokális szintek iránti bizalomvesztés. Lásd DIAMANTI, Ilvo – CECCARINI,Luigi – BORDIGNON, Fabio – PORCELLATO, Natascia: *L'Italia secondo gli italiani.* In: *Limes*, 2009/2. 38.

örökség (35%), ezenkívül fontosnak érzik a „boldogulás művészetét" (arte di arrangiarsi,[98] 28%), a katolikus tradíciót (23%), kreativitásukat a művészet és a gazdaság terén (20%). A nemzettel területi szinten való azonosulás Olaszországot a kapcsolatok, hagyományok és kulturális értékek területeként értelmezi. A politikai-intézményi dimenzió azonban továbbra is a nemzeti identitás gyenge láncszeme marad. Éppen ezért a sor végén kullognak a politikai közösség alapját képező tényezők: a demokrácia elveinek elfogadása (10%), az állampolgári erények és az államba vetett bizalom (6%). A felmérés végül azt vizsgálja, mire büszkék leginkább a mai olaszok. A nemzeti büszkeség eddig soha nem látott mértékben összpontosul a társadalmi és helyi tradíciókra, a kultúrára, a művészetre. Az olaszok rendkívül büszkék a művészeti örökségre (75%), a látványosságokra és a konyhaművészetre (71%), a Himnuszra és a Trikolórra (67%), ám szinte semennyire a politikára és a politikusokra (3%). Diamanti azt a következtetést vonja le, hogy az olaszokat a kreativitásuk, a feltalálókészségük és a nehézségből való kimászás képessége tartja össze; azonban mindez helyi vagy családi szinten, az államtól és annak intézményeitől elszigetelve valósul meg.[99] Röviden összefoglalva: az olaszok büszkék Olaszországra, ám kiábrándultak az államból. Az Eurobarometro 2008. májusi felmérése szerint az EU 27 tagállamában élő polgárok 34%-a bizalommal fordul a nemzeti parlamentje felé. Olaszországban ez az arány mindössze 16%, így értelemszerűen a lista végén kullog Bulgáriával, Lengyelországgal és Magyarországgal, és egyedül Litvániát előzi meg.[100]

Az olaszok erőteljesen negatív színben ábrázolják az állam jelenét, azonban múltjára kellemes nosztalgiával tekintenek vissza. Az olasz állam legpozitívabb, leginkább megbecsült fejezetei többé-kevésbé megegyeznek azokkal, amelyek a külföldiek tiszteletét is elnyerték: a Risorgimento (86%), az 1950–1960-as évek (85%), amikor az állam nemcsak regenerálódott a világháborúk után, de gazdasági fejlődést hívott életre, megteremtve a jóléti államot.[101] Ugyancsak pozitív visszhangnak örvend az Ellenállás (Resistenza) időszaka.[102]

Amikor a társadalmi feszültségek, a veszélyérzet szükségessé teszi, az olaszok a nemzeti egységgel együtt felértékelik annak szimbólumait is: az alkotmányt, Mameli

---

[98] Az olasz kifejezés nehezen fordítható le, jelentése inkább körülírással közelíthető meg: lényege, hogy az olaszok leleményességüknek köszönhetően bármilyen csávából képesek kimászni, feltalálni magukat és boldogulni szegényes körülmények között is. Az *arte di arrangiarsi* egyéni és nemzeti szinten is érvényesül és a külföldiek szemében is elismert tulajdonság.

[99] CECCARINI – DIAMANTI 2011.

[100] DIAMANTI, CECCARINI, BORDIGNON, PORCELLATO 2009, 29.

[101] CECCARINI – DIAMANTI 2011.

[102] Ezekről az évekről azonban rendkívül szomorú képet fest Sergio Romano egyik tanulmánya, mely szerint a második világháborút követően Olaszországnak úgy sikerült megszabadulnia a háború és a fasizmus terhétől, hogy a teljes felelősséget Mussolinira hárították. Ez azonban az Ellenállás és a partizánmozgalmak ellenére is hazugság, hiszen az 1930-as évek végéig az olaszok túlnyomó része felsorakozott a fasizmus mögött. A „hazugság" vált az első köztársaság alapjává és megakadályozta az olaszokat abban, hogy országukra büszkeséggel tekintsenek, sőt, elvezetett annak megvetéséhez és lenézéséhez. ROMANO, Sergio: *Perché gli italiani si disprezzano.* In: *Limes*, 1994/4. 161–163.

himnuszát, a lobogót. Csodálattal tekintenek a Risorgimento lelkes honatyáira, Camillo Cavourra, Giuseppe Mazzinire és főként a legendás Giuseppe Garibaldira. Ez az elismerés kiterjed az első köztársaság politikai vezetőire, Alcide De Gasperire, Enrico Berlinguerre, de mindenekelőtt a Vörös Brigádok által elrabolt és meggyilkolt Aldo Moróra, aki a két nagy párt közti kompromisszum elérésén fáradozott. Az első köztársaság utolsó éveit azonban erősen negatív kritikával illetik, Craxit és Andreottit a Tangentopolihoz kapcsolják. Innentől kezdve napjainkig a hanyatlás a meghatározó. Diamanti szerint az olaszok megosztottabbak, boldogtalanabbak és kevésbé szolidárisak, mint tíz éve, azonban rendkívül bizakodók a jövővel kapcsolatban: nem kételkednek abban, hogy mind Olaszország, mind Európa megőrzi egységét.[103]

Az olaszok szemében az olasz identitás egyik legmeghatározóbb eleme alighanem a kreativitás, mely alapján elkülöníthetők a sajátos olasz nacionalizmus építésének egyes fázisai. Az egyik ilyen időszak az ötvenes-hatvanas éveket öleli fel, amikor az olasz értelmiség és művészek akkori generációjának kísérletezései vonták magukra a világ figyelmét. Napjainkban elsősorban az írók (Italo Calvino, Umberto Eco) és a filmrendezők (Gabriele Salvatores, Giuseppe Tornatore) kapcsán, valamint az olasz divat világában tapasztalható hasonló virtuozitás.[104]

Mario Isnenghi egy háromkötetes műben (Olaszország szimbólumai és mítoszai; alakjai és dátumai; struktúrái és eseményei) veszi sorra az olasz identitás azon elemeit, amelyek az emlékezet helyeiként raktározódtak el az olaszokban, és komoly tevékenységet fejtettek ki az egységes Olaszország százötven éves történelmében. [105] A fent említett események, személyiségek, egyéb szimbólumok (robogó, kisautó) mellett szó esik többek között az operáról és az olasz dalokról, a kávéházakról, a futballról és az „olaszokká nevelő" két alapvető irodalmi műről, Collodi *Pinocchió*járól és De Amicis *Szív* (*Cuore*) című regényéről.

Érdemes röviden kitérni az olasz futballra, mint az identitás egyik lényeges, manifesztálódásának leglátványosabb elemére. Az immáron négyszeres világbajnok olasz nemzeti válogatott természetesen hatalmas elismerésnek örvend, azonban sokak szerint az „azzurrik" meccsei kevésbé képesek megmozgatni a népet, mint az olasz bajnokság, a *Serie A* városi klubcsapatainak mérkőzései. Ennek oka szintén a nemzeti szint hiányosságában keresendő. Kevés nagy futballnemzettel történhetne meg az az eset, amelynek az Olaszországban rendezett 1990-es világbajnokságon az egész világ szemtanúja lehetett. Az elődöntőben Olaszország a Diego Armando Maradonával felálló argentin válogatottal találkozott, a mérkőzést a nápolyi San Paolo Stadionban játszották. Maradona akkor már hat éve erősítette az SSC Napoli futballcsapatát, a nápolyiak pedig hősként tisztelték. Így esett meg a futballtörténelemben először (és alighanem utoljára), hogy a zömében nápolyiakból álló olasz szurkolótábor egyszer csak saját válogatottja ellen fordulva „Diego!" kiáltásokkal Maradonát kezdte éltetni. A

[103] DIAMANTI 2011.

[104] CALABRESE 2009, 39–45.

[105] ISNENGI, Mario (szerk.): *I luoghi della memoria. Simboli e miti dell'Italia unita.* Bari, Laterza, 1996; *I luoghi della memoria. Personaggi e date dell'Italia unita*, Roma–Bari, Laterza, 1997; *I luoghi della memoria. Strutture ed eventi dell'Italia unita.* Roma–Bari, Laterza, 1997.

nápolyi szurkolókat az Olaszország különböző városainak játékosaiból verbuvált válogatott sokkal kevésbé tudta képviselni, mint az általuk imádott argentin csatár.[106]

2.4. Nyelv és identitás

Az identitás legfontosabb elemeiből egyedül a nyelvnek szántam külön fejezetet, mivel véleményem szerint ez az a terület, ahol az egyén identitása a leglátványosabban összefolyik a közösségi identitással. A nyelv a verbális kommunikáció eszköze, emellett alapvető eleme mind az egyéni, mind a társadalmi identitásnak; mivel az anyanyelvvel együtt az egyén viselkedésmódokat, normákat is elsajátít, kialakul benne az adott területhez, közösséghez tartozás érzése. Ezért kezelik kiemelt fontosságúként a nyelv kérdését. Az identitáshoz hasonlóan a nyelv egy rendkívül képlékeny, folyamatosan alakuló jelenség, és gyakorta megesik, hogy a nyelv és az identitás változása között szoros párhuzamok fedezhetők fel. Azért tartom szükségesnek a nyelv kérdésének részletesebb taglalását, mert Olaszország esetében itt ragadható meg legjobban az „olaszok megalkotásának" folyamata. Az olasz nyelv és a többi nyelv/dialektus viszonyának módosulásai által kiválóan nyomon követhető a nemzeti identitás térnyerése és szemléltethető a mai helyzete.

2.4.1. A nyelv mint hatalom

Egy adott nyelv a beszélői által egy konkrét fizikai területet foglal el, emellett azonban egy szimbolikus, belső térrel is rendelkezik, amennyiben értékek és egy kultúra letéteményese. A nyelv területe nem stabil, változatlan egység; a kapcsolatok, konfliktusok, érdekek, érdekellentétek, mindenekelőtt a politika befolyásának függvényében folyamatos változásban van. Roberto Mulinacci *A nyelvek geopolitikája pár szóban* című tanulmányában azt állítja, a nyelvek geopolitikája nem más mint a területi vetélkedések folytatása másik szinten és más eszközökkel. A nyelvek területi eloszlása valójában a beszélő közösségek történelmi, politikai, gazdasági és kulturális tényezőinek egyenes következménye. Egy nyelv elterjedése vagy hivatalos státuszhoz jutása egy államon belül összefüggésben áll a hatalom kérdésével és a területi vetélkedéssel, így olyan politikai kérdéseket vet fel, mint a decentralizáció igénye. Ezen a ponton is felmerül tehát az állam és a nemzet közötti törésvonal problematikája: a (nyelvi) centralizáció igényével fellépő állam és a regionális nyelveiket, dialektusaikat védő nemzet mint áldozat.[107]

2.4.2. Itália nyelvi sokszínűsége

Az Appennini-félszigetet a kezdetektől fogva jellemezte a nyelvi sokszínűség. A Római Birodalomban csak az értelmiség és a vezető réteg használta a „Ciceró-féle" klasszikus

[106] SAVIANO Roberto: *La bellezza e l'inferno.* Milano, Mondadori, 2010. 78.
[107] MULINACCI, Roberto: *La geopolitica delle lingue in poche parole.* In *Limes,* 2010/3. 7–9.

latint, a nép szélesebb rétegei körében az ún. népi vagy vulgáris latin terjedt el; ez utóbbit egyrészről a szubsztrátum, vagyis a latinosítás előtti nyelvek hatása befolyásolta, másrészről pedig a latinosítás utáni külső hatások.[108] A latint tehát mind horizontálisan, vagyis területileg, mind pedig vertikálisan, a társadalmi rétegek szerint tagoltság jellemezte, és mivel egy beszédben élő nyelvről volt szó, az idők folyamán is változott. A Nyugat-Római Birodalom bukását követően tovább nőtt a klasszikus, írott latin és a vulgáris, beszélt latin közötti szakadék. A barbár népek betörése következtében, majd az idegen uralom hatására az egyes területek nyelvileg is elszigetelődtek, hódítóik nyelvei nyomokat hagytak a latinon (szupersztrátum), a VII. századig fokozatosan kialakultak az újlatin nyelvek, a X. században pedig megjelentek az első újlatin nyelvű írásos emlékek. Az egyes nyelvjárásokat már Dante is vizsgálta; célja az volt, hogy kiválassza a legmegfelelőbb dialektust, mely alkalmas arra, hogy irodalmi nyelvként funkcionáljon. *De vulgari eloquentia* című művében kifejti, valójában egyik dialektus sem felel meg a követelményeknek, ám az irodalmi tradíciókkal rendelkező nyelvjárások (szicíliai, bolognai, toszkán) közül végül a firenzeit jelöli ki. Ezt követően már a „nyertes" dialektusban[109] írja meg *Isteni színjáték* című művét; Dante, Petrarca és Boccaccio, a firenzei irodalom „három koronája" indítja el a firenzei nyelvjárást azon az úton, melyet az évszázadokon keresztül zajló nyelvi kérdés övez, és amely elvezet Alessandro Manzoni *Jegyesek* című történelmi regényéhez (1827), mely megpecsételi a firenzei dialektus, mint irodalmi nyelv primátusát.[110]

2.4.3. Az olasz nyelv és a dialektusok viszonya

A firenzei nyelvjárás a XVI. században kezdett egy felsőbbrendű köznyelvi státuszt elnyerni, átvéve azt a szerepet, amelyet addig a latin töltött be.[111] Ezzel párhuzamosan kezdtek először – a félsziget többi nyelve kapcsán – dialektusokról beszélni.[112] Az egység létrehozása után a politikai-közigazgatási és gazdasági berendezkedéshez hasonlóan Olaszország végül a nyelv kérdésében is a francia típusú, központosító modellt választotta, hiszen a centralizált állam (és az olasz nép) egybetartásának

[108] A latin nyelv terjesztése nem erőszakos folyamat volt; a lakosság önként, presztízs okokból vette át a hódítók nyelvét (kivéve azokon a területeken, ahol már jelen volt egy magas presztízzsel rendelkező nyelv, a görög). Érdekes megfigyelni, hogy a latint azokon a területeken vették át a leghűségesebb formában, ahol nem indoeurópai nyelvet beszéltek (etruszkok), míg a más indoeurópai nyelveket (kelta, oszk-umber) beszélő régiókban a szubsztrátum erős maradt.

[109] A firenzei nyelvjáráson alapuló irodalmi nyelvet már a XIV. században „olaszként" emlegették.

[110] Részletesen lásd MARAZZINI, Claudio: *La lingua italiana. Profilo storico.* Bologna, Mulino, 2002.

[111] A Pietro Bembo által kodifikált nyelv azonban a XVI. századi írott és beszélt firenzei nyelv helyett a Dante–Petrarca–Boccaccio-féle XIV. századi írott, irodalmi firenzei nyelv lett. A szárd mellett ugyanis ez a nyelv emlékeztetett leginkább a latinra.

[112] DE MAURO, Tulio: *Un'identità non immaginaria.* In: *Limes.* 2010/3. 16–17.

alapvető feltétele az egységes, hivatalos olasz nyelv kinevezése és elterjesztése.[113] Természetesen a másik, svájci-amerikai modellnek is voltak támogatói, akik közül fontos kiemelni Graziadio Isaia Ascolit.[114] Az „egységes Olaszország" eszméhez hasonlóan az olasz nyelv is az értelmiség és a társadalom felső rétegének köreiben volt népszerű. 1861 után a szélesebb néprétegek egy új, idegen nyelvvel találták magukat szemben, melyből hiányzott az, amely a dialektusokban megvolt: az „élet". A klasszikus irodalmi, tudományos és filozófiai élet örökségét hordozó, évszázadok óta „befagyasztott" formában élő, írott olasz nyelv jól tükrözte az antik Róma emlékét felidéző, ismét egységes Itália szellemiségét. Tullio De Mauro szerint 1861-ben a frissen alakult állam lakosságának 2,5%-a beszélte a firenzei nyelvjárásra épülő „standard olasz" nyelvet. Egy másik, „engedékenyebb" felmérés a kizárólag olaszul beszélők arányát 10%-ra becsüli.[115] Az olasz egység létrejöttekor, 1861 és 1865 között Olaszország fővárosa Torino volt. A korabeli feljegyzések a város utcáin tolongó emberek sokszínű kavalkádjáról számolnak be. E szerint Torino városa az itáliai „melting pot" első igazi megtestesülése. „Mindenki iszik és eszik, habár időnként a különféle dialektusokban meg sem értik egymást, a Risorgimento leghíresebb himnuszainak sorai pedig alkalmasnak tűnnek a sok regionális hanglejtés kifejeződésére.[116]

A standard olasz nyelv terjesztése igencsak akadozott; az iskolarendszer nem bizonyult hatékonynak,[117] kezdetben a pedagógusok nagy része sem beszélte a firenzei nyelvjárást. A nagyarányú analfabetizmus is akadályozta az olasz elsajátítását. A nyelvjárások szinte kizárólag csak beszélt formában léteztek, a hivatalos nyelvvel szemben korlátozott kommunikációs funkciókat láttak el. Az egyes dialektusokat alacsonyabb rendű nyelvként fogták fel, ez alapján hátrányos megkülönböztetés érte például azokat az iskolásokat, akik szegényebb családból származtak, nem rendelkeztek megfelelő szintű olasz nyelvismerettel. Fontos kiemelni, hogy a dialektust beszélőket saját anyanyelvük, tehát kollektív identitásuk egyik legfontosabb alkotóeleme miatt ítélték el. Mivel egy adott terület összes lakosa ugyanazt a nyelvjárást beszélte, a nyelv szorosan kötődött a származási helyhez, az otthonhoz, következtetésképpen egy mély, személyes szférához, érzelmi síkhoz. Uriel Weinreich a nyelvi kapcsolatokról szóló munkájában (*Languages in contact*, 1974) hat paraméter szerint csoportosította a nyelveket, melyek alapján a beszélő értéksorrendet alakíthat ki az általa beszélt

[113] Igazából az újkori, különösen a XX. századi Európában nemcsak a központosított berendezkedésű államokban neveztek ki egy hivatalos nyelvet (lásd Németország). Az „egy állam egy nyelv" elv általánosan elfogadott jelenség volt.

[114] CESERANI, Remo: *La costruzione dell'identità nazionale italiana e, in prospettiva, di quella sopranazionale europea.* In: FRIED – CARTA 2003, 37.

[115] Az két felmérés eredménye közötti eltérés oka, hogy az utóbbinál Arrigo Castellani a firenzei változatot könnyedén megértő, ahhoz hasonló nyelvjárást beszélőket, vagyis Marche, Umbria és Lazio egy részének lakosait is olasz nyelvűnek számítja.

[116] CAPRARICA 2010, 10–11.

[117] Az 1859-ben Piemontban elfogadott, 1860-ban hatályba lépett, majd az egység után egész Itáliára kiterjesztett Casati-törvény elrendelte a minimum két éves kötelező iskolalátogatást. Ezt azonban nem tartották be, mivel a gyerekeknek a megélhetéshez dolgozniuk kellett.

nyelvek között; e szerint az olasz nyelv négy paraméterben bizonyul győztesnek (láthatóság – írásos hagyomány, irodalmi és kulturális primátus, társadalmi haladás, hasznosság), a dialektus azonban a két, az egyén személyisége szempontjából legfontosabb paramétert tudja magáénak: elsőként elsajátított nyelv – anyanyelv, érzelmi kötelék.[118] A XX. század folyamán az iskolarendszer mellett főként a sorkatonai szolgálatnak, az emigrációnak, a belső vándorlásnak és a kommunikációs vívmányok (rádió, televízió) elterjedésének köszönhetően az olasz nyelv végül legyőzte, bekebelezte a dialektusokat. A hazához kötődő anyanyelv, a dialektus elvesztése együtt járt a területi kötelékek és a személyes, érzelmi szféra egy fontos részének elvesztésével. A nyelvjárás használata a belső gazdagság, szabadság, autonómia érzetét keltette, egy természetes képződmény volt, mely összekötötte a beszélőt a külső valósággal. Ezzel szemben a mesterségesen elsajátított olasz nyelvből mindez hiányzott; Luigi Meneghello szerint szegénységbe taszítják azt az embert vagy népet, akit dialektusa elhagyására kényszerítenek. Ez a folyamat természetesen más országokban, így például a modellként követett Franciaországban is végbe ment, ám évszázadokkal korábban, így hatása ma már nem érzékelhető. A nyelvi egység kialakulását Itáliában egy politikai, gazdasági, kulturális központtal rendelkező unitárius állam, valamint egy hegemón kulturális réteg és az iskolázottság, az írni-olvasni tudás hiánya akadályozta meg. A félsziget politikai széttagoltsága központok sokaságát eredményezte, melyek gyakorta többet kommunikáltak Európa más területeivel, mint egymás között.

2.4.4. A dialektusok szerepe a mai Olaszországban

A XX. század második felét (sőt, még napjainkat is) az olasz és a nyelvjárások együttélése jellemezte; míg a hivatalos kommunikációs helyzetekben az olaszt használták, a bensőségesebb szférában (család, barátok körében) megmaradt a dialektus. A század közepéig az anyák a számukra meghittebb, a szeretetet kifejezni képes nyelvváltozatot, a dialektust adták át gyerekeiknek; az 1960–1970-es években azonban radikális váltás következett be: az akkori generáció már nem a dialektust közvetítette anyanyelvként, hanem az olaszt.[119] A kétnyelvűség, az olasz nyelv használata egyre inkább elterjedt, az addig idegennek érzett hivatalos nyelv fokozatosan beszivárgott olyan kommunikációs területekre, amelyeket korábban kizárólag a dialektus foglalt el. Az 1861-ben az olaszul beszélők 10%-on aluli arányát jelző meglepő mutatókhoz képest a XXI. századra a helyzet megfordult: egy 2006-es felmérés szerint az olaszok 5,4%-a beszél kizárólag dialektusban. A dialektusok teljes kihalásától való félelem azonban egyelőre alaptalannak bizonyul: egy paradox jelenségnek lehetünk szemtanúi, mely szerint minél inkább elterjed az olasz nyelv

[118] Neri Binazzi *Olasz dialektológia* kurzusa (Firenzei Tudományegyetem, 2008–2009. őszi félév) alapján.

[119] A hatvanas években megnőtt a nők részvétele a társadalmi életben, a hetvenes évekre már ők is főszereplőként vettek benne részt. A nők állítólag hajlamosabbak az újítások átvételére, ezért fordultak a standard olasz nyelv felé.

használata, annál inkább megerősödik és stabilizálódik a dialektusok helyzete;[120] Gaetano Berruto olasz nyelvész szavaival: „most, hogy már megtanultunk olaszul beszélni, (ismét) használhatjuk a dialektust".[121]

A különböző nyelvi variánsok, leginkább az olasz nyelv és a dialektus közötti kódváltás gyakorlata az egyik bizonyítéka annak, hogy a helyi identitás mellett immáron egy új, nemzeti, olasz identitás is kialakult, és ezek az identitások békésen együtt élnek.[122] Tullio De Mauro szerint kevés olyan nyelvileg heterogén ország létezik, mint Olaszország; a félsziget körülbelül 10 nemzeti nyelvnek (pl. ladin, szárd, friuli[123]) és temérdek dialektusnak ad otthont. Az olasz nyelvű művelt réteg és a kizárólag vagy főként dialektust beszélő alacsonyabb réteg között azonban továbbra is jelentős a társadalmi szakadék.[124] Itália sokszínű nyelvi térképe kimeríthetetlen témát jelent az társadalom és az identitás kutatói számára; az olasz dialektológusok mindig is otthonosan mozogtak a szociolingvisztika területén, sőt, a dialektológia egy része spontán módon beleolvadt a szociolingvisztikába.[125]

A nyelvjárások családi körben való használatának aránya nem a várakozások szerint alakul, vagyis nem Dél-Olaszországban, az ország legelmaradottabb, így szükségszerűen elszigeteltebb részén a legmagasabb; egy 1991-es felmérés szerint Közép-Olaszországban a megkérdezettek 12,2%-a , Észak-nyugat Olaszországban 12,9%-a, míg Dél-Olaszországban 29,1% állította, hogy családtagjaival nyelvjárásban beszél, míg Észak-kelet Olaszországban ez az arány 37,7% volt! A félsziget legprosperálóbb szegletének fejlődése, a Terza Italia családi vállalkozásainak fontossága tehát egy viszonylag zárt társadalmi hálóval párosult, mely elősegítette a dialektusok fennmaradását családi körben.[126] Érdemes megjegyezni, hogy – amint erről a későbbiekben részletesebben is szó esik – ezen a területen a legmagasabb az Északi Liga népszerűsége. Az új évezred elején a százalékok tekintetében némi változás következett be: 2010-ben Lazióban volt a legmagasabb (15%) azok aránya, akik csak dialektusban beszélnek, azonban a dialektust ismerő, ám nem kizárólag azt beszélők listáját továbbra is Veneto régiója vezeti (44%), megelőzve Campaniát (43%).[127]

---

[120] Napjainkban ráadásul a fiatalok körében egy érdekes tendencia kezd körvonalazódni: az alapvetően olasz nyelven folyó kommunikációba egyre több dialektális elem (főként szavak) vegyülnek, így tehát a dialektusoknak afféle újjászületése tapasztalható.

[121] D'AGOSTINO, Mari: *Sociolinguistica dell'Italia contemporanea.* Bologna, Mulino, 2007. 180.

[122] Uo. 152.

[123] Míg ezt a három változatot De Mauro külön nyelvként említi, más nyelvészek a szárdot és a friulit a dialektusok közé sorolják. Nyelvileg minden dialektus külön nyelv, csupán szociolingvisztikai kérdések (presztízs, kodifikáció, hivatalos nyelvi státusz) miatt hívják őket dialektusnak.

[124] DE MAURO, Tullio: *Il plurilinguismo nella società e nella scuola italiana.* In: SIMONE – RUGGIERO 1977, 87–88.

[125] BERRUTO, Gaetano: *Dialettologia e sociolinguistica in Italia.* In: SIMONE – RUGGIERO 1977, 76.

[126] Az adatokat Neri Binazzi *Olasz dialektológia* kurzusán készült jegyzetek alapján ismertetem.

[127] DI LORENZO, Antonio: *Dopo 150 anni di unità nazionale l'italiano ha vinto.* In: *Il Giornale di Vicenza,* 2010. december 16.

A század utolsó évtizedeiben csökkent az olasz nyelv és a dialektusok közötti feszültség; a nyelvjárások afféle társstátuszt nyertek el, többé nem az alacsonyabb rendűség jeleként értelmezték őket (bár a déliek továbbra is próbálják elhagyni hátrányosnak érzett jellegzetes akcentusukat). Egyrészről fennmaradt a dialektus, mint bensőséges, érzelmi konnotációval bíró, a múlthoz, a tradíciókhoz kötődő nyelvváltozat szerepköre; egyes reklámok, élelmiszer üzletek, éttermek dialektális szlogenekkel illetve feliratokkal, menüvel igyekszenek népszerűsíteni termékeiket, remélve, hogy a célközönségre ekképpen nagyobb hatást gyakorolhatnak. Ide tartoznak a tiltakozásként használt transzparensek szövegei és a falfeliratok, melyek a dialektus használatával nagyobb erőt próbálnak elérni. Másrészről a dialektus használata kiegészült egy új funkcióval: a Matteo Garrone rendezte *Gomorra* című filmben (2008) a nápolyi nyelvjárás a campaniai szervezett bűnözés, a camorra nyelveként, vagyis egy marginalizálódott csoport zsargon-szerű kódjaként jelenik meg. A dialektus egyszerre szolgálja a filmben olaszul beszélő külvilágtól való elzárkózást és a csoporton belüli kapcsolatok megerősítését, kifejezi a szabályok elutasítását, a csoport másságát, felsőbbrendűségét.[128] Az Északi Liga az olasz államtól való elkülönülés eszközeként használta a dialektust. Újabban az igazság bemutatása mellett elkötelezett irodalmi alkotásokban is megtalálható a dialektus, mint egy adott csoport által használt nyelvváltozat. A nyelvjárásokat továbbá előszeretettel használják a zenei világ szereplői; itt nem csak a gyönyörű, nápolyi dalokra kell gondolni, hanem a modern olasz rock és pop zenére (pl. a pugliai Sud Sound System), melynél a dialektus a gyökerek felfedezésének, a hovatartozás kifejezésének, az olasz nyelv, mint kulturális homogenizáló erő elutasításának eszköze.

A nyelvjárás, illetve a jellegzetes akcentusok emellett a humor közegeként is szolgálnak.[129] Az irodalomban már évszázadok óta közkedvelt téma az Itália különböző részeiről érkező szereplők erősen eltérő beszéde és az ebből fakadó félreértésekből, kommunikációs problémákból adódó komikum; elég a híres commedia dell'arte állandó figuráira gondolni, akik szülővárosuk nyelvjárását beszélve egyben az adott városról alkotott sztereotípiákat is megtestesítik. Carlo Goldoni komédiáiban is sokszor előkerülnek a szereplők közötti nyelvi akadályok. Az olasz filmekre jellemző sajátos, humoros hangvétel is sokszor a szereplők jellegzetes, valamely itáliai régióhoz vagy városhoz kapcsolható beszédéhez kötődik.[130] Roberto Benigninek köszönhetően a toszkán (firenzei) „akcentus" egyenesen a komikum nyelvévé vált. A Francesco Tottiról szóló viccek túlnyomó többségében is fontos szerepet kap a futballista jellegzetes római beszéde. Fontos kiemelni, hogy ezen filmek esetében már nem igazán beszélhetünk dialektusokról (ezért próbáltam elkerülni a szó használatát).

[128] A példa Neri Binazzi professzortól származik.

[129] Az olasz nyelv és a dialektusok viszonyáról, jelenlegi szerepükről bővebben lásd D'AGOSTINO 2007.

[130] A *Bemutatok egy barátot* (*Ti presento un amico*, 2010) című vígjáték derítő színfoltjai a nápolyi „akcentussal" beszélő, lelkes taxisofőr (http://www.youtube.com/watch?v=iHc3BW5HxXQ), valamint a betegesen féltékeny pugliai férfi.

2.4.5. Az olasz nyelv napjainkban

Létezik egy mondás, mely szerint az olasz nyelv Itáliában kizárólag a színészek, szinkronszínészek és a TV bemondók nyelve; ez a kijelentés túlzónak látszik, ám van benne igazság. Ha valaki teljesen „tisztán" beszéli az olasz nyelvet, az általában valóban a fent említett három kategóriához tartozik (vagyis munkaköréből adódóan el kellett sajátítania a tiszta kiejtésű standard olaszt), vagy külföldi. Az olaszok többsége az ún. regionális olasz nyelvet beszéli, vagyis a standard olasz nyelvet a régiójára vagy városára jellemző akcentussal. Az egyes kiejtések továbbra is olyannyira jellegzetesek, hogy a nyelvészet területén kevésbé jártas olaszok is könnyedén megállapítják egy ismeretlenről, hogy melyik városból vagy régióból származik. Az olasz nyelv regionális variánsai teljesen egyenrangúak és egymással párhuzamosan léteznek. A dialektus térvesztése után a nyelv szempontjából elsősorban az annak „folytatásaként" értelmezhető, regionális olasz vált az identitás hordozójává.

Napjainkban az olaszok 90%-a beszéli az olasz nyelvet, mely az 1861-es mérések függvényében hatalmas eredményként könyvelhető el; 3000 éves történelme során a félszigeten sohasem volt tapasztalható ilyen fokú nyelvi konvergencia. De Mauro rámutat, hogy az olaszul beszélők száma az egyébként erőszakos nyelvi egységesítést hirdető fasizmus bukása után, a demokratikus intézmények helyreállítását követően kezdett ugrásszerűen növekedni,[131] ezért pozitív jóslatokat von le a demokrácia, az olasz társadalom és egy valódi olasz identitás jövője szempontjából.[132] Michele Cortelazzo hasonló következtetésre jut; szerinte nem az olasz nyelv egységesítette a társadalmat, hanem épp fordítva, az olasz társadalom a nyelvet.

Most, hogy az olasz egység 150. évfordulóján tíz olaszból már minden kilencedik beszél olaszul, az olasz nyelvnek új veszéllyel kell szembesülnie: a marginalizációval, annak kockázatával, hogy most az olasz válik Európa egyik „dialektusává". Bár az olaszul beszélők száma világviszonylatban növekedik és az olasz továbbra is a negyedik helyet foglalja el a legtanultabb nyelvek listáján, az Európai Unióban például nem tartozik a három „nagy" munkanyelv közé.[133] A globalizáció velejárója a „nyelvi zűrzavar"; az angol, mint világnyelv előretörése eredményeképpen a fiatalok körében egyre inkább kimutatható az a tendencia, mely szerint az olasszal szemben a hasznosabbnak ítélt angol nyelvet igyekeznek minél jobban elsajátítani.[134] A bevándorlás felerősödése tovább színesíti az országok nyelvi palettáját; De Mauro már az egynyelvűség bukásáról, a többnyelvűségről, mint a globalizáció új jelenségéről beszél.

---

[131] 1951-ben a kizárólag olaszul beszélők aránya továbbra is alacsony, mindössze 18,5%-ra tehető, míg a csak dialektust használók aránya 63,5% volt.

[132] DE MAURO 2010, 18–19.

[133] DI LORENZO 2010..

[134] SABATINI, Francesco: *La lingua nei fatti e nella coscienza degli italiani.* In: *Limes*, 2009/2. 169.

3. A politikai identitás kérdései

A Risorgimento óta programszerűen jelen lévő egységesítő – a fasizmus alatt a birodalmi nagyhatalmiság eszméjével párosuló – törekvés, a nemzet és a centralizált állam létrehozásának programja sokak szemében idegenként hat, így nem csoda, hogy a kezdetektől fogva kiegészül az autonómista vagy egyenesen szeparatista ellenpólussal. A centralizált állam gyengeségének, a szűkebb haza és a család primátusának eredményeként fogható fel a közszféra akadozó működése, az utcák és a műemlékek szomorú állapota, a multinacionális nagyvállalatokkal szemben csökkenő versenyképességű családi vállalkozások tradíciója, valamint a korrupció.[135]

3.1. A többközpontúság problematikája

Itáliában „az állam és a társadalom földrajzi dimenziója nem egyezik meg". Az elmúlt másfél évszázad során nem az egyesítésnek teret adó Torino–Nápoly-tengely volt politikai innovációk kiindulópontja, hanem Közép- és Észak-Itália, a hajdani városállamok hazája. Itt születtek meg az itáliai modernitás ún. történelmi politikai kultúrái: a szocializmus, a katolicizmus, a fasizmus, valamint az ellenállás, jelenleg pedig az Északi Liga mozgalma. Azonban ez a terület „nem képes államot alkotni, és ennek oka nem csupán saját alkalmatlansága arra, hogy megfelelő értelemben határozza meg egy eltérő államiság dimenzióját, hanem az a passzív ellenállás, amit a Mezzogiorno minden egyes alkalommal tanúsít".[136]

Milánó, a modern politikai gondolatok bölcsője, afféle közvetítő szerepet tölt be a padániai háromszög és a hagyományos államiság között. A városállami tradíciókkal rendelkező észak-itáliai város prototípusát testesíti meg, ám kultúrájából hiányzik a politika és állam közti összekötő kapocs; rendszerint alkalmatlannak bizonyult annak megkísérlésére, hogy Rómától átvegye a fővárosi rangot.

A centralizáció felelőse a főváros lett volna, ám az Örök Város a Risorgimento óta elvesztette központi szerepét az olaszok geopolitikai megítélésében. Napjainkban már a Dél és annak problémái részeként definiálják; ez a jelenség a Milánó felé húzó

[135] SZTANÓ 2008,138.
[136] GALLI DELLA LOGGIA 2001, 81.

Berlusconi diadalával felerősödött.[137] A tény, hogy Itália nem rendelkezett egy abszolút központként működő nagyvárossal, nem csak negatív következményekkel járt. Tullio De Mauro hangsúlyozza, hogy a továbbra is erős policentrizmus a XX. században többször is megmentette Olaszországot a fasiszta hatalomátvételtől. Az országot ugyanis nem Rómából irányítják; hiába sikerül egy radikális irányzatnak befolyása alá vonni a fővárost, ha vele szemben ott áll még Milánó, Torino, Velence, Firenze és a többi nagyváros.[138]

A politika és az állam közti szakadék eredménye az ún. nemzeti politikai erők „határozott lokalizmusának továbbélése, valamint az Észak és Dél politikai irányultságának erős eltérése". A nagy tömegpártok szerepe az itáliai nemzet kialakításában finoman szólva is csekély. Ahogy arra Galli Della Loggia is emlékeztet, a mai napig három régió szavazatának hiányában a relatív többséggel rendelkező párt választási eredménye jó néhány százalékponttal zuhanna. Ez történt az 1994-es nemzeti választásokon, amikor a jobb-közép koalíció a győzelem megszerzése érdekében két alkoalícióból álló, igencsak törékeny egység kialakítására kényszerült: az északon létrehozott alkoalíció a Hajrá Olaszországból (*Forza Italia*, FI) és az Északi Ligából, délen pedig a Hajrá Olaszországból és az *Alleanza Nazionalé*ból állt. „A szocializmus, a populizmus és a fasizmus egyaránt rendelkezett egy erős regionális ismertetőjellel, mely időnként politikai természetük elvesztéséhez vezetett."[139]

3.2. Regionalizmus

A központosított állammodellel szembehelyezkedő egyik irányzat a regionalizmus, melynek afféle alcsoportjaiként értelmezhető a szeparatizmus, a föderalizmus és az autonomizmus. Carlo Cattaneo, aki élesen szembefordult minden egyes központosító törekvéssel, azt is ellenezte, hogy Olaszországban regionalista irányvonalat kövessenek.[140] Itália napjainkban is megannyi egymástól eltérő helyi valóság országa. A régió, mint a közigazgatás alapvető egysége is felülről szervezett és mesterséges. Olaszország igazi valósága továbbra is a városi sokszínűségben és a mezőgazdasági területek eltérő igazgatási formájában keresendő. „A város és az azt övező megye, vagyis a tartomány az itáliai társadalmi és területi egyesülés eredeti történelmi egysége," amelyben a legtisztábban meg lehet ragadni a történelem gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális tényezőit. „A „provinciát" azonban paradox módon ma mégsem viseli szívén a sok „föderalista" és a decentralizáció híveinek egyike sem."[141] Az Északi Liga politikai programja – ahogy erről az alábbiakban szó esik – éppen ezért irreális. A regionalizmus (a Liga megjelenéséig) főként a perifériikus területeken (pl. Aosta) volt számottevő.

[137] CARACCIOLO, Alberto: *Roma capitale sta in fondo allo stivale.* In: *Limes*, 1994/4. 61.
[138] DE MAURO, Tullio: *L'Italia dei paesi.* In: *L'Italia delle Italie.* Roma, Riuniti, 1992. 141.
[139] GALLI DELLA LOGGIA 2001, 83–84.
[140] ROMANO – TENUTI 1972, 177.
[141] GALLI DELLA LOGGIA 2001,77.

Az alulról szerveződő regionalizmus fogalma elválasztandó a felsőbb szintről kiinduló regionalizációtól. A regionalizmust 1861-ben az olasz egységet veszélyeztető tényezőként értelmezték, így az 1948. évi alkotmányig annak szisztematikus elnyomása tapasztalható. A politikai pártok (elsősorban a jobboldaliak) ekkor már a decentralizációban, a regionalizációban látták a radikális irányzatok távoltartásának eszközét. Az alkotmány regionalizált államként definiálja Olaszországot, mely a föderális és unitárius állammodellek között helyezkedik el. A régiók hatáskörének pontos szabályozása azonban 1970-ig váratott magára, mivel a hidegháború alatt attól tartottak, hogy a régiók térnyerése a kommunisták megerősödésével járhat. A gazdasági fellendülés hatására Európa-szerte regionalizációs hullám indult meg a centralizált államokban; a központi kormányok a demokratizálódás, a jóléti államokon belüli gazdasági különbségek csökkentésének, a gazdasági és társadalmi modernizáció eszközeként tekintettek a decentralizációra. 1970-ben végül felállították a 15 regionális tanácsot (az 5 speciális jogállású régióban ez már korábban megtörtént), 1971-ben pedig kihirdették a régiók jogállását. A közigazgatási egységekké vált régiók törvényalkotási jogot kaptak „a rendfenntartás, az egészségügy, a várostervezés, a turizmus, a helyi közlekedés és kommunikáció, a közmunkák, a mezőgazdaság és az erdőgazdálkodás területén", elsődleges törvényalkotási jogosultságuk azonban nem volt, csak a központi jogszabályok által kijelölt keretek között mozoghattak. A jogalkotási hatáskör jelentéktelensége miatt az országot a „gyenge regionalizmusok" közé sorolják. 1972-ben fokozatosan megkezdődött az állami hatáskörök átadása, mely folyamat a XXI. században is folytatódik. A regionális önkormányzatok számára korlátozott autonómiát biztosító rendeletek születtek. 1977-ben a régiók már a „politikaformálás valódi központjaiként" vannak feltüntetve, melyek a központi költségvetés több mint 25%-a felett rendelkezhetnek. A pénzügyi autonómiát azonban jelentős mértékben korlátozták az állami törvények, így pl. a régiók nem vethettek ki új adót. Lényegében csak bevételeik felett rendelkezhettek, ám az állam által meghatározott módon. Az egészségügy igazgatása is csupán annyit jelentett, hogy a központi programokat a régiók valósíthatták meg. Fontos kiemelni, hogy a politikai pártok sem régiókban gondolkodtak, működésük alapja a provincia (megye) maradt. „Mindezek eredménye az, amit úgy nevezünk, hogy „régiók regionalizmus nélkül", ami a politikai pártok műve annak érdekében, hogy megtartsák az ellenőrzést…".[142]

Az olasz regionalizmus kezdeti nehézségei nem csak a régiók nagymértékű heterogenitásából fakadtak; a régió félúton található az állam és a községek között, nem jött létre ésszerű betagozódás az államba, státusza bizonytalan volt, intézményrendszere töredezett (politikai akaratát az alsóbb szintű önkormányzatokon keresztül tudta csak érvényesíteni). A központi kormányzat tartott a hatalom széttöredezettségétől, folytonos dilemmája miatt a törvényhozási, pénzügyi, személyi erőforrások regionális szintre történő átruházása nem volt elég bőkezű. 1983-ban előrelépésnek tekinthető a Regionális Elnökök Konferenciájának felállítása. A nyolcvanas évek második felétől a regionális közigazgatás megreformálásáról szóló viták a Közös Piac szintjére helyeződtek át, így növekedett a decentralizációs

[142] TEMESI István: Regionalizmus és regionalizáció. (PhD-értekezés). Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2006. 41., 71., 126.

törekvés.[143] A helyi önkormányzatokról 1990-ben fogadtak el új törvényt, ekkortájt indult el a valódi decentralizációs folyamat. 1998-ban az alkotmányban csökkentették a központi hatalom számára kizárólagosan fenntartott tárgyköröket; a 112/1998-as rendelet kimondta, hogy az adminisztratív funkciók korlátlanságát a helyi szinten, valamint korlátozottságát az állami szinten.[144] 2004-ben újabb decentralizációs alkotmánymódosításra került sor, mely a központi jogosítványok további szűkülését, az oktatás, az egészségügy és a helyi rendőrség irányításának regionális hatáskörbe utalását irányozza elő. Az olasz régiók rendelkeznek választott önkormányzattal, legitim döntéseket hozhatnak, ám nem tekinthetők olyan erős politikai hatalmi egységeknek, mint például a spanyol régiók. Saját jogállásuk van, törvényjavaslatot nyújthatnak be a nemzeti parlamentnek, megalkothatják saját statútumukat, költségvetésüket (a parlament egyetértésével), kivethetnek regionális adókat, szerződéseket köthetnek a régió nevében. Megalkothatják az állami törvények végrehajtására szolgáló jogszabályokat, hatáskörükbe tartozó tárgykörökben végrehajtó hatalmat gyakorolhatnak.[145]

A globalizáció gazdasági, politikai és kulturális hatásai jelentős mértékben befolyásolták a kollektív identitást és több esetben elősegítették a széles és szűk értelemben vett regionalizmus feléledését. A nem állami szereplők növekvő fontosságával és a határokon átívelő hálózatok számának és jelentőségének emelkedésével a nemzetállam természete megváltozott. Ennek egyik következménye az, hogy a politikai döntéshozatal szintje elszakadt a területileg meghatározott intézményektől és a demokratikus legitimációtól. Ezek az intézmények továbbá nem állják meg helyüket többé a kollektív identitás képviselőiként. A nemzetállam tradicionális feladatinak megkérdőjelezése többek között az autonómista és szeparatista mozgalmak felerősödésével járt. A lokális és regionális identitások megszilárdulásával párhuzamosan tehát a „nemzeti identitás" definíciója problematikussá válik, mely – az eddigi fejezetek ismeretében – Olaszországra hatványozottan igaz.[146]

3.3. A déli kérdés

A déli kérdés továbbra is jelen van, sőt, egyes területeken a szakadék tovább nőtt Észak és Dél között. Komolyabb eredményt a fasizmus alatt értek el, amikor a Mussolini-kormány figyelme a déli kérdésre irányult. Nagyszabású közmunka program indult

[143] HORVÁTH Gyula: *Európai regionális politika*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 2001. 148-155.

[144] Bővebben lásd.: MOLNÁR Anna: *Az Északi Liga szerepe Olaszország tartományi rendszerének átalakulásában.* (PhD értekezés). Budapest, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, 2002. 138.

[145] A régiók szerveiről az olasz alkotmány 121. cikke rendelkezik, a regionális hatáskörökről részletesebben lásd.: TEMESI 2006, 129–132.

[146] GIORDANO, Benito – ROLLER, Elisa: *A comparision of Catalan and 'Padanian' nationalism: more similarities than differences?* In: *Journal of Southern Europe and the Balkans,* 2001/2. 112–113.

meg: csatornahálózat kiépítése, infrastruktúrafejlesztés, mocsarak lecsapolása, iparfejlesztés.[147] Így érthetővé válik, hogy a fasiszta utódpártként emlegetett MSI, majd annak 1995-ben történt átalakulása után az Alleanza Nazionale támogatottsága a Mezzogiornóban a legmagasabb. A Dél felzárkóztatása céljából hozták létre a Dél-Olaszországi Pénztárt (Cassa per il Mezzogiorno), melynek igencsak vitatható eredményei voltak. „Tudjátok, miért hívják Déli Kasszának?" – teszi fel a kérdést a Salvatore Riina életét bemutató *A főnökök főnöke* (*Il capo dei capi*, 2007) sorozat egyik maffiózó-szereplője – „Róma 11-kor utalja a pénzt, és délre már semmi sincs belőle". A Cassa egyik nagy hibája éppen ez volt, vagyis, hogy a pénz nagy része sosem érkezett meg az eredeti címzetthez. Amennyiben az utalás megfelelően sikerült, a támogatás jelentős részét olyan beruházásokra fordították, amelyeket végül félbehagytak, vagy a Dél számára nem voltak produktívak. Ezeket szokás sivatagi katedrálisoknak nevezni. A Cassa később az egyes pártok befolyásának eszközévé vált, így a gazdasági helyett a politikai prioritások domináltak, egyre nagyobb teret engedve a korrupciónak.

Európában Olaszország esetében tapasztalható a legnagyobb gazdasági különbség a makrorégiók között.[148] Az egy főre jutó GDP tekintetében az Észak lekőrözi az Egyesült Királyságot, Közép-Olaszország pedig Németországot és Franciaországot is; az egy főre jutó jövedelem ezeken a területeken 25%-kal magasabb, mint az uniós átlag. Ezzel szemben a déli régiók felében ez az érték alacsonyabb, mint az uniós átlagjövedelem 75%-a,[149] GDP-jük fele akkora, mint az északi régióké.[150] A Mezzogiorno elmaradottságát napjainkban leginkább a szervezett bűnözés és a hulladékprobléma jeleníti meg; ez az a két aspektus, amellyel a nemzetközi sajtó a déli kérdés kapcsán leggyakrabban foglalkozik. Egy elmélet szerint Dél-Olaszország ugyanolyan gazdasági és pénzügyi prosperitást tudna eredményezni, mint az Észak, amennyiben nem létezne szervezett bűnözés. Ezt igazolja egy 10 évvel ezelőtti felmérés, mely kimutatta, hogy a déli vállalkozások hozzáadott értékéből a maffia tevékenysége évente 7,5 milliárd eurót (és ezáltal megannyi munkahelyet) von el, a GDP-t pedig mintegy 2,5%-kal csökkenti.[151] Az északi kérdés megjelenésével az Észak és Dél közötti törés ismét előtérbe került és komoly viták bontakoztak ki körülötte: a területileg szembenálló „két Itália", „két nemzet", „két civilizáció" elmélete a szakadék növekedésének felelősévé kikiáltott politikai unitarizmus kemény kritikájával párosult. Lehetséges megoldásként a

---

[147] Bár ez utóbbi csak felszínesen orvosolta a Dél sebeit; az iparosítás gyengeségét mutatja, hogy amint beköszöntött egy nagyobb válság, a déli ipar összeomlott.

[148] Pontos adatokért lásd: ROMANO, Degio: *La questione meridionale: storia di tentativi falliti.* In: Corriere della Sera, 2008. június 27.

[149] PIRANI, Mario: *Due Italie in Eurpoa: una in testa, l'altra in coda.* In: *La Repubblica*, 2008. július 7.

[150] Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Gross_domestic_product_(GDP)_per_inhabitant,_in_purchasing_power_standard_(PPS),_by_NUTS_2.PNG&filetimestamp=20111020141820

[151] A szervezett bűnözés jelenléte miatt a vállalkozók rengeteg pénzt invesztálnak biztonsági rendszerek kiépítésébe, ahelyett, hogy a tőkét produktívabb lehetőségekbe fektetnék be. A Fondazione Bnc-Censis felmérését ismerteti: MONASTRA, Gianluca: *Il Sud senza mafia ricco come il Nord.* In: *La Repubblica*, 2003. február 21.

föderalizmust vagy a helyi autonómiákat javasolták, mely megszabadítaná az Északot a közigazgatási és törvényhozási központosítástól, mely a gazdasági fejlődés akadálya.[152] Az Agnelli Alapítvány tanulmánya kiemeli, hogy Olaszország volt a nyugati világ egyetlen olyan állama, amely egy policentrikus gazdasági rendszert egy erősen centralizált politikai rendszerrel kombinált. Ezt az ellentmondást fel lehetett volna oldani gazdasági centralizációval – ez azonban kiélezte volna a Róma–Milánó ellentétet. Szerencsésebbnek bizonyult egy másik út választása, mely a gazdaság mintájára tagolttá tette a közhatalmat, csökkentve a központosított politika és a történelem, gazdaság és kultúra policentrikus természete közti feszültséget. Intézményi szinten ez egy föderalista típusú átszervezést vonna maga után, amely az olasz régióknak még nagyobb önállóságot, autonóm kormányzatot irányozna elő. Ezt ragadta meg a Liga, mely sikeresen a föderalista eszme irányába terelt olyan csoportokat, akik nem voltak fogékonyak az autonómista törekvések iránt.[153] Fontos kiemelni, hogy a párt által hangoztatott föderalizmus, mely Olaszország kettészakításához közelít, nem egyenlő a Risorgimento föderalizmusával, ez utóbbi ugyanis épp az egységes Olaszország megteremtését tűzte ki célul.[154]

Mario Pirani 2008-ban arra bíztatta a *La Repubblica* olvasóit, hogy írják meg véleményüket az Észak-Dél ellentéttel kapcsolatban. Összegzése szerint egyértelmű a makrorégiók közötti törés erősödése; míg az északiak hajlamosak nosztalgiával tekinteni a Habsburg időkre, a déliek a Bourbonok uralmát sírják vissza, amikor a Mezzogiorno erős állam volt, nem pedig a félsziget többi részének szégyellnivaló függeléke.[155]

A gazdasági megosztottság mellett Észak és Dél között a társadalmi tőke[156] tekintetében is komoly törésvonal húzódik, mely nagyjából megegyezik azzal a határral, amely mentén a Liga kezdetben ketté kívánta szakítani az államot. A társadalmi tőke területén elsősorban Dél-Olaszországban mutatkozik deficit; ez azt jelenti, hogy hiányzik az a fajta szolidaritás, mely a demokratikus állam politikai-intézményi rendjével megegyező síkon helyezkedik el. E helyett a szolidaritás más formái, főként a familizmus és a lokalizmus a meghatározóak.[157]

---

[152] MESSINA, Dino: *Sud, centralismo, padani: è la storia dell'Ottocento ma sembra l'Italia di oggi.* In: *Corriere della Sera*, 2008. június 13.

[153] AGNELLI FONDAZIONE: *Il nostro progetto geopolitico.* In: *Limes,* 1994/4. 49., 154.

[154] Az egységes Itáliát a sokszínűségekből kialakítható, alulról szerveződő, fokozatosan megvalósuló egységként képzelték el. Vincenzo Gioberti szerint az összefogó erő a katolicizmus lenne, az erőszakos központosítást pedig egyenesen erkölcsi bűnként definiálta.

[155] PIRANI 2008.

[156] A polgárok közötti kapcsolatok mennyiségi, minőségi, szerkezeti jellemzőinek függvénye. Robert D. Putnam szerint a társadalmi tőke „a társadalmi szerveződés olyan jellegzetességeire vonatkozik, mint például a bizalom, a normák és a hálózatok, amelyek az általuk lehetővé tett koordinált cselekvés révén növelik a társadalom hatékonyságát". PUTNAM, Robert D.: *Making democracy work: civic tradition in modern Italy.* Princeton, Princeton University Press, 1993. 167.

[157] RAVELLI, Fabrizio: *Cittadini doc, l'Italia finisce a Terni. In un Atlante la mappa del 'capitale sociale'*. In: *La Repubblica*, 2008. június 11.

3.4. Autonómista törekvések a Mezzogiornóban: Szardínia és Szicília

A déli kérdés elmélyülése eredményeként a Mezzogiornóban felerősödött a politikai diszgregáció folyamata, melyet a partikularista erők megerősödése kísért. Az állam elleni tiltakozás olyan politikai irányzatok kialakulását generálta, melyek a helyi érdekeket védték mindenféle külső erővel szemben, így azonban akadályozták a Mezzogiorno beilleszkedését a nemzeti politikai életbe.[158] Az autonómia elérését elsősorban a szocialista párt tűzte zászlójára. A legszélsőségesebb törekvéseknek a két sziget, Szicília és Szardínia adott helyet, így az alábbiakban e két speciális jogállású déli régió kerül bemutatásra.

Speciális helyzetben van Szardínia, mely nem csak földrajzi értelemben, de történelmét tekintve is elszigetelt terület. Már Ciceró is panaszkodott a szárdok hűtlenségére a Római Birodalommal szemben. Szardínia történelme nem más, mint a hódítóikkal szembeni folyamatos ellenállás: a karthágóiak és a rómaiak után az arabok, a genovaiak és a pisaiak, majd az aragóniaiak és a katalánok támadásaival kellett szembenézniük. A latinnal komoly hasonlóságot mutató szárd nyelv változatai is azt igazolják, hogy a sziget – különösen annak belső, hegyi területe – megőrizte bizonyos fokú különállását a félszigettől. Napjainkban a szárdok, különösen azok, akik nem valamelyik nagyobb város lakói, tovább folytatják harcukat identitásuk megőrzése érdekében.

Szardíniát sokan állam nélküli nemzetként emlegetik; erre támaszkodva néhány csoport magasabb fokú autonómiát igyekszik kiharcolni a sziget részére. Közülük az egyik legfontosabb a Szárd Akció Párt (Partidu Sardu – Partito Sardo D'Azione), melynek céljai közt szerepel az olasz állam föderális átszervezése, a függetlenség kivívása és egy szárd köztársaság létrehozása. Hasonló célkitűzései vannak a Sardigna Natzione Indipendentzia mozgalomnak, illetve több más, kisebb csoportnak. Kezdetben a függetlenség eszméje csak egy szűk körű elit berkeiben terjedt el, ám napjainkban már igazi politikai és kulturális mozgalom kereteiben mindenki számára elérhető.

Szicíliát az autonómisták és a szeparatisták közti vita határozta meg. Ez utóbbit tűzte ki célul Andrea Finocchiaro Aprile 1943-ban létrehozott Szicíliai Függetlenségi Mozgalma (Movimento Indipendentista Siciliano). Fő támogatói az olasz egységben csalódott szicíliai nagybirtokosok voltak, akik az Olaszországtól való elszakadásban látták a kulturális, társadalmi, politikai és gazdasági haladás lehetőségét. A mozgalom kapcsolatba került a Cosa Nostrával is, valamint fegyveres erőt is felállított és komoly szerepe volt abban, hogy 1946-ban Szicília régiója autonómiát kapott. Az elszakadási törekvés ezt követően alább hagyott.[159] A MIS 2004-ben újjá alakult és Mozgalom

[158] FORTUNATO, Giustino: *Le regioni.* In: VILLARI 1963, 270.

[159] A Cosa Nostrának a továbbiakban is komoly szerepe volt a szeparatista eszme hírdetésében. A hírhedt szicíliai maffiavezér, Totò Riina a kilencvenes évek kenőpénzbotrányából próbált hasznot húzni. A hitelét vesztett olasz pártrendszer megreformálását az új, legista

Szicília Függetlenségéért (Movimento per l'Indipendenza della Sicilia) néven elődje folytatásaként definiálja magát. Erősen elhatárolódik azonban a Cosa Nostrától és – a Szicíliai Nemzeti Fronthoz hasonlóan – a föderalizmus irányába is hajlandó nyitni.

A szigetek autonómista-függetlenedési mozgalmai nem értek el olyan kiterjedést, amely komoly veszélyt jelentene az államra; ennek egyik oka az, hogy egy egységes, regionális mozgalom helyett több, kis csoportosulás működik. Makroregionális szinten az utóbbi évtizedben történt kísérlet egy egységes autonómista csoportosulás létrehozására: Szicília tartományi elnöke, Raffaele Lombardo 2005-ben megalapította a Mozgalom az Autonómiákért (Movimento per le Autonomie, MpA) elnevezésű pártot, melynek fő célja Szicília autonómiájának kiterjesztése, azonban emellett a meridionalizmus ideológiáját és szélesebb körű déli összefogást hirdet. 2006-ban az autonómia és a föderalizmus eszméje, valamint az észak és dél közötti feszültség feloldása céljából megszületett az MpA és az Északi Liga közötti megállapodás, melyhez többek között a Szárd Akció Párt is csatlakozott. Ez volt az első eset, hogy a Liga nyitott a Mezzogiorno felé. 2008-ban hasonló paktumot kötöttek Silvio Berlusconi Szabadság Népe (*Popolo della Libertà*, PdL) elnevezésű pártjával.

Az autonómista törekvések a föderalista reformhoz való közeledéssel párhuzamosan éledtek újra. Az MpA néhány hónap alatt komoly sikereket ért el, hiszen Lombardo a regionális kormány élére került. A párt az autonómia statútumot szeretné revitalizálni, elveit átültetni a konkrét alkalmazásba. Lombardo éles szavú propagandája szerint az olasz egység nem más, mint a szicíliaiak ellen elkövetett legnagyobb csalás, és szerinte a szicíliaiak „készek fegyvert fogni" annak érdekében, hogy jogaikat érvényesítsék (igazságszolgáltatás, rendőrség, adóbevételek kérdése). Egy olyan szicíliai nemzetet képzel el, ahol az új vállalatok az első tíz évben nem fizetnek adót és ahol a fiskális föderalizmust szigorúan veszik. A szicíliai nép elnökének miniszteri rangja lenne, és a Szicíliát érintő kérdések esetében a központi kormánynak be kéne őt vonni a Miniszterek Tanácsába. Végezetül szabad kezet kér régiója számára a külügyekben. Szicília prioritása mindenekelőtt a Földközi-tenger partján fekvő államokkal való kapcsolat elmélyítése. Felmerült például annak ötlete is, hogy a szicíliai iskolákban második nyelvként az arabot oktassák. A szicíliai külpolitika az európai integráció előrehaladtával némi lélegzethez jutott. A szubszidiaritás elvének értelmében a régiók feladata az, hogy párbeszédet folytassanak az EU-val, így könnyebbé és nyereségesebbé vált Róma megkerülése. Paolo Verre rámutat arra, hogy a kialakított együttműködésnek köszönhetően Szicília ma már a Földközi-tenger medencéjének egyik központjaként működik, illetve fontos kapcsolatot ápol az amerikai kontinens azon területeivel, ahol a szicíliaiak nagy számban vannak jelen. Raffaele Lombardo fő célja mindemellett továbbra is az, hogy egy olyan dél-olasz tengelyt hozzon létre, mely az északi legizmus ellenpólusaként funkcionál, valamint hogy az olasz politikai élet figyelmét a déli kérdésre irányítsa.[160] Lombardo céljai ellentétesek az Északi Ligáéval,

---

ideológiát valló politikai alanyok létrehozásában látta. A déli ligák azonban nem voltak sikeresek. Paolo Verre szerint ennek fő oka abban keresendő, hogy a Cosa Nostra időközben stratégiát váltott: a helyi ligák helyett egy új politikai pártba invesztálta energiáit. A Hajrá Olaszország ekkor alakult.

[160] VERRE, Paolo: *Sicilia nazione.* In: *Limes*, 2009/2. 180–188.

propagandájuk támadó jellegében azonban párhuzam fedezhető fel. Ezenkívül, Bossihoz hasonlóan 2009-ben a MpA elnöke is előszeretettel fenyegette szövetségesét, Berlusconit azzal, hogy kilép a koalícióból, megbuktatva így a IV. Berlusconi-kormányt. A régiója felemelkedéséért küzdő politikust, aki ellen a kilencvenes években már eljárás indult korrupció és hivatallal való visszaélés gyanújával, jelenleg a maffiával való összejátszással vádolják. (Mario Monti nyomására Lombardo július 31-én lemondott tartományi elnöki tisztségéről.)

3. 5. A lokalizmus

A centralizált állammal szembehelyezkedő másik lényeges ideológia a lokalizmus, mely a regionális, nemzeti, esetleg globális szint helyett a lokális dimenzióra (lokális termelés és fogyasztás, kormányzat, helyi történelem, kultúra és identitás) helyezi a hangsúlyt. Anna Cento Bull szerint a lokalizmus az olaszok körében az a „hosszú távú tendencia, hogy lojalitásukkal és hűségükkel elsősorban városukat tüntetik ki, nem pedig a nemzetállamot"; ennek oka a középkori városállamok rendszerében keresendő. A bezárkózó magatartás láthatatlan falat képez a közösség körül, és gyakran egy külső ellenséggel szemben, általában egy konkrét politikai irányvonal, párt dominanciája képében határozza meg magát. A nemzet alatti politikai kultúrák közül Közép- és Északkelet-Olaszországban a szocialista és a katolikus[161] mozgalmak voltak túlsúlyban. A második világháború után a lokalizmus tovább erősödött ezen a területen; ennek oka a gazdasági fejlődés specifikus válfajának megjelenése, melyet a kis- és középméretű vállalkozások, főként kézművesiparok, valamint a családi és társadalmi körű szolidaritás jellemeztek.[162] Olaszországban „elutasították, mondhatni feláldozták a lokalizmust, miközben a törékeny, szinte nem létező alapokra építkező központosításnak nem volt lehetősége igazán megszilárdulni, és ez véget nem érő ellentmondásokat generált". A lokalizmus még most is eleven ereje és növekvő politikai harciassága azt igazolják, hogy a félsziget egyesítése olyan gyengén sikerült, hogy csak tovább fokozta az évszázados partikuláris érzéseket.[163]

3.6. Az Északi Liga és az északi kérdés

> „*Padánia*[164] *túl nagy egy egységes identitáshoz.* […] *Padániában nincs olyan történelmi vagy kulturális identitás, mint Katalóniában vagy Skóciában. Ez a gyenge pontunk. Ám ha nem létezik padániai identitás,*

[161] A katolikus szubkultúra egyértelműen a lokális dimenziót támogatta, hiszen az olasz egység megszületése után a pápa nem ismerte el a nemzetállamot és a katolikusoknak megtiltotta az új állam politikai életében való részvételt (Non expedit).

[162] CENTO BULL, Anna: *Social Identities and Political Cultures in Italy. Catholic, Communist and 'Leghist' Communities between Civicness and Localism.* New York, Berghahn Books, 2006. 99–101.

[163] GALLI DELLA LOGGIA 2001, 66–67.

[164] A kifejezés eredetileg a Pó folyó alföldjét jelöli; használata a kilencvenes évektől, a párt tevékenységének köszönhetően terjedt el, és erős politikai konnotációval bír.

akkor olasz identitás sincsen. Mindkettő kitaláció, de a padániai identitás tükrözi az északiak önkormányzatiság iránti igényét Róma hatalmával szemben." (Roberto Maroni, 1997. szeptember 19.)

3.6.1. Az Északi Liga előzményei és története

Az első köztársaság politikai rendszere némileg tükrözte a hidegháború alatti kétpólusú világrendet. A kommunizmus bukása jelentős hatást gyakorolt az olasz politikai életre, hiszen eltűnt a választási versenyek egyik fő hivatkozási alapja; a kormánypártok, különösen a Kereszténydemokrata Párt (Democrazia Cristiana) nem csupán azért örvendett hatalmas népszerűségnek, mert szimpatizánsai egyetértettek programjával, hanem mert a belső és nemzetközi kommunizmustól való félelemben a pártot afféle védőpajzsként értelmezték. A nyolcvanas évek végén azonban ez a szerepkör értelmét vesztette; így alakulhatott ki az a paradox helyzet, hogy az Olasz Kommunista Párt ellenfelei számára a kommunizmus bukása több hátránnyal járt, mint előnnyel.[165] Ez a kontextus kiváló feltételeket teremtett olyan új politikai entitások megszületéséhez, mint az északi régiók autonómista mozgalmait (Lega Lombarda, Liga Veneta, Piemont Autonomista, Uniun Ligure stb.) 1989-ben egyesítő Északi Liga. A territoriális alapon szerveződő pártok létrejöttének társadalmi és gazdasági okai is voltak: fontos előzménynek tekinthető a fejlett, északi ipari háromszög és az elmaradott, Róma által „eltartott" déli gazdaság mellett kialakuló harmadik gazdasági modell, az ún. Terza Italia (Harmadik Itália),[166] mely északon Veneto és Friuli Venezia Giulia, Közép-Olaszországban pedig Marche és Toszkána régióit foglalta magában. A Terza Italia természetesen földrajzilag és gazdaságilag is az Északhoz állt közelebb, ám fejlettségét tekintve lekőrözte azt. A gazdasági csodát követő évtizedekben a gazdasági fejlődés megtorpanása politikai és társadalmi válságot eredményezett. Északon felerősödtek a szakszervezeti mozgalmak és a sztrájkhullámok, az ipari háromszög hagyományos iparágainak recessziója és az olajválság szerkezeti átalakítást, innovatív ágazatok és a szolgáltatások fejlesztését sürgette. Megkezdődött az ipar regionális átrendeződése, új üzemformák alakultak ki az eddigi iparosítatlan területeken, így az ország északkeleti és középső régióiban. Az ipar szempontjából korábban periférikus régiók, ahol sikerült megőrizni a gazdasági növekedést, központi szerephez jutottak; a hetvenes és nyolcvanas években Olaszország exportjának jelentős részét a Terza Italia biztosította.[167] A modell nem csupán az olasz nemzetgazdaság produktivitása szempontjából volt kiemelkedő jelentőségű, hanem az országimázs formálásának éllovasaként viselkedett: fő exportcikkei között ugyanis épp a *Made in Italy* jellegzetes kézműipari termékei szerepeltek. A gazdaság alapját az exportorientált kis- és középvállalkozások jelentették, amelyeket a nyolcvanas években a növekvő infláció és az emelkedő terhek érzékenyen érintettek, így megszületett az igény egy olyan pártra, mely a lokális érdekeket képviseli.[168] A terület erősen urbanizált, a megannyi várost a

[165] SALVADORI 1996, 120–121.

[166] BAGNASCO, Arnaldo: *Tre Italie. La problematica territoriale dello sviluppo italiano*, Bologna, Mulino, 1977.

[167] HORVÁTH Gyula 2001. 141–147.

[168] TRIGILIA, Carlo: *Nord e Sud: se il Belpaese si spezza.* In: *Limes*, 1994/4. 88.

szolidaritás és a munkaetika határozzák meg, a gazdaság és a társadalom közti interakció pedig rendkívül szoros. Diamanti hangsúlyozza, hogy – a regionalizmussal ellentétben – a lokalizmus nem jellemzi az egész országot, hanem kifejezetten a Terza Italia sajátossága; az elmondottak fényében jól kirajzolódik, hogy a Terza Italia lokalizmusa a fent említett jellemzők mellett kiegészül egy kulturális modellel is, mely nem más, mint a helyi közösségek „mikrokapitalista szellemisége".[169] A gazdasági problémák és a DC hanyatlásának eredményeképpen tehát politikai vákuum keletkezett; az északi régiókban a kereszténydemokrata szavazók olyan új pártot kerestek, mely választ tud adni a térség identitás válságára: sokak az Északi Ligához fűzték a legtöbb reményt.

Az Északi Liga helyzetét tovább erősítette az 1992-ben kitört Tangentopoli (kenőpénzbotrány); a Mani pulite („Tiszta kezek") vizsgálatok miatt a nagy, történelmi pártok darabokra hullottak vagy teljesen átalakultak, ám mindenképpen legyengültek. Az extrém és radikális irányzatok akkor tudnak teret nyerni, amikor az állampolgárok bizalma megrendül a társadalmi és politikai intézményrendszerben. Az államból és a politikából való teljes kiábrándulás egyik legfőbb nyertese az Északi Liga, mely nem került összefüggésbe a botránnyal, és azt saját hasznára tudta fordítani.

Az etnoregionális retorikát hangoztató mozgalmakból életre hívott Északi Liga alakulásakor elsősorban ellenzéki jellegét hangsúlyozta és az etno-regionalizmus eszméjét a föderalizmus célja alá rendelte. E szerint Olaszországot három makrórégióra (Észak, Dél, Centrum) osztotta volna. Az észak elkülönítésének fő oka a Mezzogiornóval szembeni kiemelkedő gazdasági fejlettsége volt. 1992-ben Umberto Bossi elsődleges célja az volt, hogy pártjának a regionális helyett nemzeti jelleget adjon és életképes politikai erőként lépjen fel. Ez ahhoz a paradox helyzethez vezetett, hogy az Északi Liga Berlusconi pártjának (és ezzel a római központi kormánynak) koalíciós partnere lett azzal a Nemzeti Szövetséggel (Alleanza Nazionale) együtt, amely főként a Mezzogiornóban örvendett népszerűségnek, fő célja pedig egy erős olasz állam fenntartása volt. 1994-ben Bossi afféle ellenséges szövetségesként kezdett viselkedni, majd kilépett a kormánykoalícióból, így megbuktatva Berlusconi első kormányát. Ezt követően – részben azért, mert más pártok is kampányolni kezdtek a föderalizmusért – rátért radikális célkitűzésének, Padánia Olaszország többi részétől való elszakításának hangoztatására; ezzel összhangban a párt nevét „Északi Liga Padánia Függetlenségéért"-re változtatta.[170] Azonban, mint láttuk, ha az olaszok veszélyeztetve érzik hazájukat, még olaszabbá válnak, összefognak és kiállnak a nemzetük mellett. Ez történt 1996-ban, a Padánia határának tartott Pó folyó-menti szecesszionista menetelésben tetőző függetlenedési kampány hatására is. A nemzeti identitás és büszkeség soha nem látott szintre emelkedett, így a Liga még egységesebbé tette azt az országot, amelyet épp megosztani próbált.[171] 2001-ben a Liga másodszor is csatlakozott a Berlusconi kormánykoalícióhoz, függetlenségi álmát pedig egy mérsékeltebb célra, a devolúcióra cserélte. A parlament 2005-ben fogadta el a

[169] DIAMANTI, Ilvo: *Il male del Nord. Lega, localismo, secessione.* Róma, Donzelli, 1996. 30–31.
[170] GIORDANO, Benito: *The contrasting geographies of 'Padania': the case of Lega Nord in Northern Italy.* In: *Area*, 2001. 29-31.
[171] DIAMANTI 2011.

devolúciót bevezető alkotmányos reformot.[172] Silvio Berlusconi távozásával (2011) az Északi Liga megint kikerült a kormányzatból, így a pártnak újra kell definiálnia helyét és szerepét napjaink olasz politikai életében; ismét arra kényszerül, hogy kormánypárt helyett ellenzéki pártként vegye fel a küzdelmet a Monti-kormánnyal[173] és a PdL-lel szemben, ettől a szerepkörtől azonban a „Cavaliere" oldalán eltöltött évtized után igencsak elszokott. A szavazók körében a legnépszerűbb legista Umberto Bossi maradt, aki próbálta fenntartani a Berlusconihoz hű, lojális partner látszatát; ezt azonban a militánsabb legisták és szimpatizánsok már nem tolerálják. A volt belügyminiszter, Roberto Maroni ellenben a Ligát, mint harcias ellenzéki pártot képviseli, és népszerűsége már-már beérte a „Senatúrét".[174] A párt identitásválságát súlyosbította a Bossi család zavaros pénzügyei nyomán kirobbant botrány, így a korábban is jelentős belső feszültségek felerősödése mellett a párt a teljes összeomlás szélére került. Az észak-olasz régiókban az Északi Liga egyes bázisait csak laza kötelék fogja össze; a párt Venetóban önállóbb, Bossi nélkül saját útját kezdené járni, ám Lombardiában is komoly viták alakultak ki. Kérdéses, hogy a hetvenes éveiben járó Umberto Bossit követően lesz-e olyan karizmatikus személyiség, aki egybe tudja majd tartani a pártot.

Az olasz egység 150. évfordulója alkalmából az Északi Liga ismét támadásba lendült; Umberto Bossi 2011. szeptember 19-én kijelentette, a demokrácia elvesztésének közelében álló Olaszország hanyatlásából az egyetlen kiutat Padánia függetlenedése jelenti, sőt, felvetette egy újabb elszakadásról szóló referendum ötletét. Giorgio Napolitano kemény kritikával illette a Senatúrt; szerinte az, aki az elszakadás gondolatát lebegteti, „elrugaszkodik a történelemtől és napjaink konkrét valóságától", valamint magára hagyja Olaszországot egy komoly gazdasági szükséghelyzetben. A Liga replikája szerint a nép szava többet számít, mint az elnöké, mire Napolitano kijelentette, nem is létezik padániai nép.[175]

3.6.2. A perifériku nacionalizmus jelensége

Európa szerte általános tendencia, hogy miután a közélet személyiségei teljesen elhagyták a nemzeti retorikát, azt néhány marginális szereplő próbálta magának kisajátítani. A jelenség a hatvanas években erősödött fel; ekkor alakult ki megannyi neonacionalista csoport (ETA, IRA, Korzika, Dél-Tirol stb.). Banti szerint ebbe az

---

[172] ALBERTAZZI, Daniele: *'Back to our roots' or self-confessed manipulation? The uses of the past in the Lega Nord's positing of* Padania. In: *National Identities*, 2006/1. 24.

[173] Különösen nagy az ellenszenv Fabrizio Barca, a területi kohézióért felelős miniszter és tárcája irányában. Az Északi Liga szerint a tárca révén a kormány ismét a centralizmus irányába viszi az országot, melynek eredménye az Észak további kiszipolyozása.

[174] DIAMANTI Ilvo: *L'arcipelago della Lega nell'orbita di Berlusconi.* In: *La Repubblica*, 2012. január 16.

[175] *Napolitano: «La secessione? Grottesca. Il popolo padano non esiste»*. In: *Il Messaggero.it*, 2011. szeptember 30. http://www.ilmessaggero.it/primopiano/politica/napolitano_la_secessione_grottesca_il_popolo_padano_non_esiste/notizie/164875.html

általános tendenciába illeszkednek a nemzeti identitást követelő regionális ligák is. „A legista mozgalomra kezdetben neonacionalista szóhasználat (az állítólagos, ám nyilvánvalóan megalapozatlan kelta eredetre visszavezetett padániai nemzet), új nemzeti tradíciók kitalálásának kísérlete (az ampulla-szertartás), valamint az erőszakos nyelvezet használatára való hajlam volt jellemző." Ez a tendencia az elszakadási kampánnyal együtt alábbhagyott, amikor az Északi Liga bekerült a kormányba.[176]

Carlo Trigilia Peter Gourevitch-re hivatkozva szintén hangsúlyozza, hogy a legizmus jelensége nem elszigetelt folyamat; a periférikus nacionalizmus Olaszországon kívül Skócia, Katalónia, Baszkföld, Québec és Flandria esetében is megmutatkozik. Kialakulásában két alapvető faktor játszik szerepet: az egyik a mozgósítható etnikai potenciál. Ideális esetben a centrum és periféria közti etnikai eltérés kulturális, nyelvi, vallási különbözőséggel is párosul. A másik tényező a gazdasági erő és a politikai vezetés közötti ellentmondásosság. Ha egy magas etnikai potenciállal rendelkező régió gazdaságilag meghatározó szerepet tölt be, ám politikailag ki van szolgáltatva a központi kormányzatnak, valószínűsíthető a periférikus nacionalizmus radikalizálódása, szeparatista eszmék átvétele. Ha a második tényező jelentéktelenebb, az etnikai ellentét erőssége kompenzálhatja a hiányt. Fordított helyzetben azonban ez nem lehetséges; Padánia esetében az etnikai szembenállás nem fontos, a gazdasági viszont kiemelten jelentős, sőt, a periféria politikailag is meghatározó, azonban nem az övé az irányítás. Ilyenkor a szeparatizmus helyett valószínűbb a regionális autonómia növelésére való törekvés. A déli autonómista törekvésekkel szemben az Északnak megvan az az előnye, hogy gazdaságilag nyitott a nemzetközi piacok felé, szemben a Mezzogiornóval, melynek fő gazdasági színtere a belső piac, ezenkívül gazdasága jelentős mértékben függ az állami kiadásoktól. Az Északi Liga kapcsán azonban Carlo Trigilia már 1994-ben kiemelt három fő indokot, amely miatt a padániai nacionalizmus nem válhat igazi veszélyforrássá: az első szerint – ahogy az előző fejezetben Diamanti is rámutatott – a szimpatizánsok száma jelentősen csökken, amikor a párt radikális célokat (pl. elszakadás) hangoztat. A második indok egy erős politikai vetélytárs, a Berlusconi vezette Forza Italia (majd Popolo della Libertà) jelenlétében keresendő, mely nyugodtabb programjával elnyeri a Liga mérsékeltebb szavazóinak bizalmát. Végül a harmadik indok az, hogy az Északi Liga kormánypárt lett, így az északi makrorégió részben visszanyerte politikai vezető szerepét, ezért csökkent a gazdasági potenciál és a politikai tehetetlenség közti ellentmondásosság.[177]

3.6.3. A padániai identitás

Bossi már a Liga hivatalos megalakulása előtti években is arra törekedett, hogy – Diamanti szavaival – „újradefiniálja a területiség fogalmát": a gazdasági, történelmi és kulturális aspektusokat elnyomta az az északi érték- és érdekközösség, melyet élesen szembeállított a Mezzogiorno és az olasz állam érdekeivel. Ez tette szükségessé, hogy ellenségeivel szemben a párt Padánia képzelt határain belül egy kulturálisan homogén

[176] BANTI 2009, 118–119.
[177] TRIGILIA 1994, 88–90.

közösséget, új padániai identitást hozzon létre.[178] Benito Giordano és Elisa Roller a katalán Convergència i Unió és az Északi Liga összehasonlításáról szóló tanulmányukban kiemelik, hogy a két mozgalom közös tulajdonságainak egyike, hogy az identitás manipulálásával próbálnak egységtudatot kialakítani az adott közösségben.[179]

A Liga kijelölte Padánia számára az új-régi „nemzeti" szimbólumokat, szokásokat, sőt, a padániai líra (majd scudo) személyében saját valutát is. Kevésbé emlegetett, de rendkívül fontos a múltból előhívott „Alpok napja" szimbólum használatba vétele, mely komplex konnotációival Padánia egységét hivatott képviselni.[180] A párt szorgalmazta a saját napilap, a *La Padana* megjelentetését is. 1995-ben alakult az ún. Szabad Padániai Társaság (Libera Compagnia Padana, LCP), melynek célja a padániai kultúra és identitás megőrzése és előmozdítása. Ennek érdekében rendszeresen szervez kulturális eseményeket és összejöveteleket, valamint kéthavonta kiadja a *Padániai Füzetek* (*Quaderni Padani*) című folyóiratot.[181] Ezzel párhuzamosan természetesen a nordisták (olykor a meridionalisták és a pápa pártiak is) elutasítják az olasz nemzeti szimbólumokat. Kifogásolják a Risorgimento híres honatyáit, különösen a vörös ingesek hősét, Garibaldit. Mameli himnuszának helyét átvette volna Verdi *Nabuccó*jából a *Va' pensiero*,[182] a Bossi által gyűlölt (és egyszer még el is égetett) trikolór helyett (vagy legalább emellett) a regionális lobogók használatát szorgalmazták.[183]

3.6.4. Dél-ellenesség

Az Északi Liga – a fasizmushoz hasonlóan – az állam és a nemzeteszme legmélyebb válságából nyert erőt. A legizmus az identitás territoriális alapú, regionalista-lokalista felfogását hirdette, mely során gyakran etnikai indokokra hivatkozott. A párt a hagyományos nemzeteszmével élesen szembefordult, helyette az állam föderalista átgondolását, legradikálisabb pillanataiban a szeparatizmust hangoztatta. A leghatározottabban ellenzi a centralista pártok által szorgalmazott klientelizmust, vagyis a Mezzogiorno központi támogatását.[184] Ezt a politikát egyenesen a termékeny Északkal szemben a parazita Dél javára elkövetett „árulásként" definiálja.[185]

Az olasz identitás témája a nyolcvanas évek végén került ismét a társadalmi vita középpontjába, köszönhetően az Északi Liga megalakulásának. 1946 óta ugyanis először fordult elő, hogy egy új párt a tömegpártokhoz hasonló választási eredményt

---

[178] ALBERTAZZI, Daniele – MCDONNELL Duncan: *The Lega Nord in the Second Berlusconi Government: In a League of Its Own*. In: *West European Politics*, 2005/5. 961.
[179] GIORDANO – ROLLER 2001, 115.
[180] ALBERTAZZI 2006, 29.
[181] *La Libera Compagnia Padana.*In: http://www.laliberacompagnia.org/LLCP2007.php
[182] G. BOCCA, *Quel che resta della politica.* In: *L'Espresso*, 2011. július 7.
[183] DIAMANTI 2011.
[184] Erre utal a párt híressé vált szlogenje, a „Roma ladrona", vagyis 'tolvaj Róma'. Lásd Mellékletek, 5. számú ábra
[185] SALVADORI 1996, 122–124.

produkált: egyes tartományokban több mint 20%-t ért el.[186] Ráadásul ez a párt keményen kritizálta az olasz egységet. Míg a többi párt a nemzeti identitást, értékeket és érdekeket képviselte, az Észak-Dél ellentét a Liga programjában talált először politikai kifejeződésre.[187] A vita két alapvető síkon zajlott, melyek között hiányzott a kommunikáció: a média világában és a tudományos-akadémiai körökben.[188]

Az Északi Liga azzal vádolja az olasz államot, hogy 1860-tól kezdve a déliesítés folyamatát támogatja. Ennek értelmében az olasz identitás nem más, mint dél-olasz identitás, következtetésképpen a Mezzogiorno-ellenes retorika az olasz identitás elutasítását jelenti, amelyhez olyan negatív asszociációk kapcsolódnak, mint a lustaság és a korrupció.[189] Mindez természetesen feltételezi egy különálló, padániai identitás jelenlétét; a Liga által folytatott nacionalista kampány nem más, mint az olaszosítás, a homogenizáció által fenyegetett padániai identitásért folytatott küzdelem. A közös etnikai, történelmi, nyelvi és kulturális jegyek hiányában ezen identitást azonban csak negatív definíción keresztül lehet megragadni, vagyis az által, hogy „mi az, ami nem padániai?".[190]

Az Északi Liga „másokról" kialakított képe nagymértékben meghatározta saját identitásának megalkotását. Dwayne Woods tanulmányában kiemeli, hogy a „mások" elleni retorikában jelentős szerephez jutnak a Liga plakátjai; ezek látványos, támadó jellegű plakátok, melyek sokszor párhuzamokat próbálnak kreálni a padániai helyzettel, hangsúlyozva az Észak fenyegetettségét.[191] A párt az általa képviselt északiakat olyan népként mutatja be, melyet gyarmatosítottak és kizsákmányoltak. A germán, majd kelta eredetre támaszkodó közös kultúra helyett napjainkban a Liga már a piemonti–lombárd–venetói kultúra egyvelegéből gyúrt közös, regionális északi identitásról beszél. E felfogás alapvető fontosságot tulajdonít a lokális nyelvjárások, konyhaművészet, ünnepek védelmének. Így tehát az északi/padániai identitás sajátossága, hogy megannyi kis, helyi identitásból áll, melyek szerves egységet képeznek; a párt szerint Padániát éppen ez különbözteti meg Közép- és Dél-Olaszországtól.

A tanulmány rámutat arra is, hogy a kezdeti Dél- és Róma-ellenes retorikánál nagyobb mozgósító erőként szolgál az utóbbi években felerősödő bűnözés- és migráció-ellenes kampány. A 2008-as választásokon az Északi Liga által elért eredmény is elsősorban ennek tudhatók be; a fenyegetettség hangoztatásával kiváltott félelem hatására a párt

[186] Lásd Mellékletek, 2. számú ábra

[187] CARTOCCI Roberto: *Come si distrugge l'identità italiana.* In: *Identità italiana* 2009, 181–183.

[188] BANTI 2009, 113–114.

[189] Mario Borghezio, a Lega tagja és az Európai Parlament képviselője legutóbb azt hangoztatta, hogy a maffia kiölhetetlen a déli régiókból, így az egyetlen megoldás az lenne, ha az olasz állam eladná Szicíliát és Campaniát az Egyesült Államoknak vagy egy orosz milliárdosnak, sőt, Monti helyében áruba bocsátaná Szardíniát és Campaniát is. A pénzből a Mezzogiorno és Róma által termelt adósságot törlesztené. PARRELLA Francesco: «Vendiamo Campania e Sicilia agli USA», In: *Corriere Del Mezzogiorno*, 2012. április 17.

[190] GIORDANO – ROLLER 2001, 127–128.

[191] Lásd Mellékletek, 4.-5. számú ábra

meglepő módon Emilia-Romagna régió északi részén is olyan magas százalékokat produkált, mint a „bázisterületén”.[192]

3.6.5. Kreált múlt

A nacionalista mozgalmak a múlt képlékenységéből adódóan készek annak egyes elemeit (eseményeit, személyeit) kisajátítani és újraértelmezni. A Liga különös figyelemmel választotta ki történelmi hivatkozási alapjait, ügyelve arra, hogy ezek ne legyenek beépülve az olasz nemzeti identitásba, sőt, ha lehetséges, álljanak vele ellentétben. Erre példa az ókor bűvöletében élő Olaszország által dicsőített római ősökkel szemben az ellenük küzdő kelták és longobárdok „elővétele”; ez a két népcsoport emellett a rómaiaknál kevésbé ismert és kutatott, így a legisták számára könnyebben kisajátítható és formázható entitásnak látszott. Albertazzi azonban rámutat a legfőbb hibára: ahogy azt A. D. Smith is hangsúlyozta, az adott mozgalom által kisajátított múltnak jelentenie kell valamit azok számára, akikhez szól. A megannyi északi népcsoport közül önkényesen kiragadott kelták azonban meglehetősen keveset jelentenek a mai észak-olaszok számára, összefogó erőnek pedig teljes mértékben alkalmatlanok.[193]

A keltasághoz olyan szimbólumok és identitások kapcsolódtak, amelyeket több célra is lehetett alkalmazni, ezért más népek figyelmét is felkeltette. A nacionalisták között a kelta mítosz így a Brit Szigeteken kívül is elterjedt, többek között az Amerikai Egyesült Államok déli részén és Észak-Olaszországban. A keltaság erőteljesen kötődik a „fehér népesség” hangsúlyozásához – Padánia esetében szemben a „színesebb” Mezzogiornóval. E szerint tehát a kelta eredet lehetővé teszi a padániaiak számára, hogy megkülönböztessék magukat a (dél-)olaszoktól, valamint hogy „történelmi-földrajzi kötelékkel kapcsolják magukat Észak-Európához, elszakadva a Mediterrániumtól”. A kelta mítoszra hivatkozó népeknél megfigyelhető, hogy „identitásuk védelme érdekében jogot formálnak a kulturális különállásra, szegregációra” abban a multikulturális világban, amely napjainkban körülvesz.[194]

A rómaiakkal évszázadokig könyörtelen háborút viselő kelták mellett a legisták büszkén emlegetik őseikként a bizánciak és a pápaság akaratának ellenálló longobárdokat, valamint az Alberto da Giussano-vezette Lombard Ligát, mely Barbarossa Frigyes, majd később II. Frigyes ellen küzdött; ez utóbbi emellett összefogta az eltérő északi kultúrákat, így létrehozta az „egységet a különbözőségben”, melynek megvalósítása a párt egyik kiemelt célja. Különös figyelmet kap ezen kívül a Velencei Köztársaság kultúrája és történelme, olyannyira, hogy Szent Márk oroszlánjának szimbóluma került a párt zászlajára is.[195]

---

[192] WOODS Dwayne: *A critical analyses of the Norther League’s ideographical profiling*. In: *Journal of Political Ideologies*, 2010. június, 189–190., 215.

[193] ALBERTAZZI 2006, 34–36.

[194] HAGUE, Euan – GIORDANO, Benito – SEBESTA, Edward H.: *Whiteness, multiculturalism and nationalist appropriation of Celtic culture: the case of the League of the South and the Lega Nord*. In: *Cultural Geographies*, 2005. 163–165.

[195] ALBERTAZZI 2006, 24.

3.6.6. Egy hiányzó Padánia

A nemzethez tartozás kritériuma az, hogy tagjai etnikai, nyelvi, kulturális és történelmi közösséget alkossanak. Az Északi Liga ugyan feltételez egy közös etnikumot Padánia területén, ez azonban olyannyira problematikus, hogy a párt nem is ezt állítja érvelése középpontjába.[196] „Padánia egy történelmi hagyomány nélküli entitás, az etnikai gyökerek igazolására szolgáló kelta mítosz figyelmen kívül hagyja az összes többi népet (a rómaiaktól kezdve a bizánciakon keresztül a franciákig és a spanyolokig), melyek nyoma fellelhető a beszélt nyelvben, a településnevekben, a helyi kultúrákban."[197] Gilberto Oneto ennél már árnyaltabb képet fest: szerinte Padánia népének ősei három csoportba sorolhatók: a ligúrok; a kelták és a velenceiek (melyeket hasonló kultúrájuk miatt helyezett azonos kategóriába); végül a gótok, a longobárdok és egyéb germán népek. Ezzel szemben Közép- és Dél-Itáliát a mediterrán ősök (etruszkok, görögök) és a nem fehér bevándorlók jellemzik. Oneto ezen álláspontja azonban elsősorban a két pólus közti kulturális különbségre fókuszál.[198] A kulturális közösség – ha lehet – még kevésbé megragadható, hiszen a célkeresztbe állított észak-olasz állam területén a városállamok korában megannyi szűk körű, lokális kultúra fejlődött ki; elég Venetót és Lombardiát összehasonlítani. A párt szerint a padániai kulturális identitás a katolicizmuson alapul; a bevándorlók egy részének esetében ez valóban megkülönböztető tényező, azonban nem képez választóvonalat a szintén katolikus Mezzogornóval szemben. A vallás tekintetében ellentmondásosság figyelhető meg: Albertazzi hangsúlyozza, hogy az Északi Liga dicső őseiként egy kereszténység előtti népcsoportot, a keltákat emlegeti, fő szavazóbázisa azonban a keresztény kultúrkörből került ki. Ennek ellenére az újból felfedezett pogányság után az utóbbi években – különösen szeptember 11. után – a párt visszahúzódott a kereszténység védőbástyája mögé, ennek oka pedig a muszlim bevándorlókkal, az iszlám fenyegetéssel való szembefordulás.[199] További ellentmondás feszül a kereszténység univerzális és a Liga partikuláris jellege között. Nem létezik egy közös padániai nyelv sem, helyette a területet dialektusok és az olasz regionális változatai jellemzik. Végezetül pedig soha sem létezett egy olyan állam, amely a követelt területen húzódott, így a közös történelmi múltra sem lehet hivatkozni. Paolo Segatti és Cristiano Vezzoni Padánia határait kutató tanulmányukban hangsúlyozzák, hogy a történelem nem hogy „nincs segítségére a padániai nemzet építőinek, de egyenesen megosztja azt, amit az Északi Liga egyesíteni szeretne".[200] Történelmét, etnikumát, nyelvét és kultúráját tekintve Padánia tehát csak egy kitalált entitás. A Liga kampánya mégis egy konkrét északi területről, Padániáról beszél, egy közös padániai identitás feltételezésével pedig annak létjogosultságát próbálja igazolni. Padánia nem más, mint a Pó folyó alföldje, azonban sem a párt által követelt terület, sem pedig annak szavazótábora nem egyezik meg

[196] SEGATTI –VEZZONI 2011, 59.
[197] CESERANI 2003, 43.
[198] HAGUE– GIORDANO –SEBESTA 2005, 164.
[199] ALBERTAZZI 2006, 32.
[200] SEGATTI – VEZZONI 2011, 60.

ezzel a jól behatárolható földrajzi egységgel.[201] A párt szavazóbázisáról mégis szót kell ejteni, hiszen ez az egyetlen olyan tényező, amely alapján körvonalazódik egy különálló, északi terület. A szavazók azonban nem szolgálnak biztos mérceként: a Liga szimpatizánsai nem feltétlenül érzik magukat a „padániai nemzet" tagjainak; legtöbbjük esetében a városi/regionális identitás dominál.[202]

Az Északi Liga elsősorban Lombardiában és Venetóban mutat etno-regionalista vonásokat, itt ugyanis a párt történetének hullámvölgyeiben is megőrizte viszonylag széles (10% feletti) szavazóbázisát. Ezen régiókat korábban erős kereszténydemokrata irányultság jellemezte. Azokon a területeken, ahol a párt kevésbé erős (pl. Emilia Romagna), a szavazati arányok ingadozók: az Északi Liga erősödő periódusaiban (1992-1996, majd 2008 után) szavazóbázisa kiterjedt még olyan középolasz régiókra is, mint Umbria vagy Marche, míg gyengébb időszakaiban ezeken a területeken irreleváns volt.[203] A terület nem csak az Északi Liga esetében vált az egyik legfőbb hivatkozási ponttá; más politikai formációk is zászlójukra tűzték az identitás kiemelése céljából.[204]

A szerzőpáros azt a feltételezést próbálja igazolni, mely szerint Padánia határait ott lehet meghúzni, ahol az Északi Liga stabil szavazóbázissal rendelkezik, ez pedig 15 éve változatlan: „Lombardiától Velencéig az Alpok lábánál húzódó sávról van szó, kisebb nyúlványokkal". Egy pártnak természetesen komoly siker, ha egyes régiók állandó támogatását bírja, viszont az Északi Liga ambíciói ennél messzebbre mutatnak: ahhoz, hogy elérje célját, vagyis a padániai nép identitásának képviselőjévé váljon, komolyabb eredményeket kellene felmutatni. A pártnak azonban 1996 óta nem sikerült állandó szavazóinak körét kiterjeszteni. Amikor az olasz politikai rendszer meginog és a válság jelei kezdenek megmutatkozni (pl. 2008), a Liga szavazóinak száma a párt politikaellenes természete miatt növekszik, azonban csak a bázisrégiókon kívüli területeken. Ezen szimpatizánsait viszont azonnal elveszti, amint a politikai élet konszolidálódik.[205]

3.6.7. A nordisták szavazótábora

A regionalizmust és a népi populista tiltakozást ötvöző Északi Liga a társadalmi osztályok közötti törés helyett a centrum-periféria ellentétre fókuszál, így a hagyományos kispolgárságtól kezdve a munkásokig a társadalom bármely rétege azonosulni tud vele. A legisták által használt nyelvezet egyszerű és érthető, így az átlagembert is könnyen maga mellé tudják állítani. A párt nagy hangsúlyt fektet a szavazóival való kapcsolatra, mely a szavazóbázisát jellemző kis közösségekben különös fontossággal bír.[206]

[201] Lásd Mellékletek, 3. számú ábra
[202] Uo.
[203] Uo. 61–63.
[204] CECCARINI – DIAMANTI 2011.
[205] SEGATTI – VEZZONI 2011, 68–70.
[206] Bővebben lásd BIORCIO, Roberto: *La rivincita del Nord. La Lega dalla contestazione al governo*, Bari, Laterza, 2010.

A Demos felmérése azt mutatja, hogy az elmúlt 10 év során a kozmopolita identitás mellett a nordista erősödött meg leginkább; ezek a virtuális vagy mesterséges hazák tehát egyre nagyobb teret hódítanak el a hagyományos értelemben vett, intézményi alapú hazáktól (pl. Olaszország, Európa). Az Északot hovatartozásuk legfőbb referenciájaként elismerő olaszok 40%-a szimpatizál az Északi Ligával, 31% a föderalizmus eszméjében látja regionális érdekeinek legfőbb képviseletét, míg 12% pártolja az elszakadást és a teljes fiskális autonómiát. A nordisták 61%-a úgy gondolja, hogy a Mezzogiorno olyan teher, mely gátolja az ország fejlődését. Közülük minden második megkérdezett azzal is egyet ért, hogy eredményesebb lenne, ha az északi és a déli rész elszakadna és külön utakon járhatna.[207]

Az Északi Liga szavazói büszkék északi eredetükre. Ehhez kapcsolódik a területen és földrajzi eredeten alapuló befogadás/kirekesztés jelensége. Az uralkodó nézőpont szerint az EU-n kívüli migránsok, csakúgy, mint a Mezzogiornóból érkező migránsok társadalmi problémákat okoznak, és komoly fenyegetést jelentenek a helyi kultúrára, az identitásra, ezért többségük támogatja a migránsok repatriálását. „Az Északi Liga szimpatizánsai politikai és ideológiai szinten eredetileg a katolikus szubkultúrához tartoztak, azonban radikálisan elfordultak ennek univezalista értékeitől. […] A szolidaritás érzését elnyomta a kívülállók elutasítása, a tőlük való félelem, mely faji előítéletekkel egészül ki.” A párt nagyobb figyelmet fordít a helyi szintű kérdésekre; a kisvállalkozások által meghatározott észak-olasz közösségekben a „bennszülött népesség” politikai szóvivőjévé vált és előmozdította a többiekkel szembeni kirekesztés politikáját. Ezeket a közösségeket az „ugyanazon városból származás, a közös dialektus, a családi és üzleti kötelékek, a hasonló társadalmi státusz fogja össze. Így tehát az erősen iparosodott területekre magas fokú zártság jellemző.” Az Északi Ligát erős kapcsolat fűzi a privatizáció politikájához és a föderalizmushoz; a párttal nem szimpatizálók föderalizmus ellenessége annak az eredménye, hogy a föderalizmust hajlamosak az Északi Liga politikájával azonosítani. A párt szavazóira jellemző a katolikus egyház iránti bizalomvesztés, a helyi és nemzeti szintű társadalmi és politikai intézményekből való kiábrándulás; a Parlament és a nemzeti kormány erősen negatív színben van feltüntetve.[208]

„Egység a különbségekben. Egységesek a különbségek által” – hirdette Carlo Azeglio Ciampi államfő, aki 1999 és 2006 között az Északi Liga szecesszionista propagandájának ellensúlyozása céljából a nemzeti identitás megerősítése érdekében hazafias kampányba kezdett: zászlókat osztott az olasz családoknak, népszerűsítette a nemzeti szimbólumokat és a himnusz éneklésére bíztatta az olasz futballistákat. Az elszakadásról tartott referendumra adott nemleges válasz látszólag pontot tett a szélsőséges törekvések végére. Azonban az elmúlt évtizedben ismét terítékre került a déli kérdés és a jobbközép politikai erő által szorgalmazott északi kérdés is. Ilvo Diamanti 2006-os elemzésében azt az észrevételt teszi, hogy az „északi” és „déli” hovatartozás, valamint az északkal (főként északkelettel) szembeni negatív sztereotípiák megjelenése mellett a területi identitás másfajta átértelmezése is végbe ment: Észak-Olaszország határa az addig elfogadott Piacenza–Rimini-vonaltól

[207] DIAMANTI – CECCARINI – BORDIGNON – PORCELLATO 2009, 25–27.
[208] CENTO BULL 2006, 210–214.

északabbra, a Pó folyóig kúszott. Mindez kétségtelenül az Északi Liga politikai és kulturális tevékenysége sikereként fogható fel; elérték ugyanis, hogy Észak-Olaszországot az addigi földrajzi, történelmi, gazdasági, nyelvi alapon való definiálás helyett (geo)politikai kategóriaként Padániával kezdték azonosítani. A nyelvileg egyértelműen az Északhoz köthető, ám tradicionálisan baloldali beállítottságú Emilia Romagna egyre inkább Közép-Olaszországhoz sodródik, mégpedig nemcsak a politológusok elemzéseiben, hanem a régió lakosai szemében is. A megerősödött Centrum egyfajta ütközőzónaként jelenik meg, válaszul az Észak radikalizációjára és a Dél hanyatlására, mely képes összetartani a két széthúzó makrorégió által bomlasztott országot.[209]

[209] DIAMANTI 2006, 19.

4. Olasz nemzeti identitás Európában

Napjainkban a nemzeti identitások válságának korát éljük. A nemzetállamoknak kettős kihívással kell szembenézniük: a globalizációval és a regionális mozgalmak, lokális identitások felerősödésével. E kettő között természetesen világos összefüggés fedezhető fel: a nemzetköziesedés, az európai integráció gyengíti a nemzeti határokat és a provincializmus felerősödését eredményezi; Olaszországban a nemzeti identitás töredezettsége miatt ez a folyamat különösen jellegzetes. Az európai államokban általános jelenség a központi kormányzatot támadó kulturális és politikai mozgalmak megjelenése, melyek elutasítják a globális kultúrát, a helyi kötődésre helyezik a hangsúlyt és jogokat követelnek a lokális szint számára;[210] Olaszországban ilyenek a nyolcvanas években kialakuló ligák vagy az 1991-ben életre hívott Rete. A nemzetállamok hagyományos szerepeinek meggyengülésével párhuzamosan erősödik a régiók jelentősége. Az olasz régióknak egyrészről fel kell tudniuk venni a versenyt Európa más régióival (pl. Bajorország, Katalónia), másrészről kiemelt fontosságúvá válik a hasonló kompetenciával rendelkező régiók határokon átívelő együttműködése. „A régiók Európája gondolatának megfelelően a nemzeti szintek alatt kirajzolódó határok mentén erősödő történelmi, nyelvi és kulturális örökség interregionális együttműködések révén a regionális identitás erősödését segíti." Az egyes régiók közti párbeszéd által a régiók „az európai kulturális sokszínűség megőrzésének erős támaszai és a legfőbb partnerek a szociális-gazdasági fejlődésben […] A határok nélküli Európa lehetőséget kínál az egyéneknek és a régióknak kultúrájuk és identitásuk regionális és lokális ápolására". A nemzeti határok mentén kialakuló spill-over hatásnak köszönhetően Északnyugat-Olaszország például jobban azonosul Bajorországgal, mint más olasz régiókkal.[211]

4.1. Olaszország az európai integrációban

Az Európai Gazdasági Közösség életre hívásával egy időben Olaszországban megkezdődött a gazdasági csoda évtizede; a virágzó fogyasztói társadalom pozitív szemmel nézte a további gazdasági prosperitás reményét keltő integráció építkezését.

[210] CASTELLANOS, Eric: *The symbolic construction of community in Italy: provincialism and nationalism.* In: *Ethnology*, 2010/1. 61.

[211] SOÓS Edit: *Az europanizáció hatása a regionális identitás fejlődésére.* In: KARIKÓ Sándor (szerk.): *Európaiság. Politikai és morális kultúra.* Budapest, Áron Kiadó, 2004. 96.,100–102.

Fontos kiemelni, hogy a közös piac vérkeringésébe elsősorban a versenyképes északi makrorégió tudott bekapcsolódni, így az EGK első évtizedében fokozta a Mezzogiornóból északra vándorlók számát, valamint súlyosbította az Észak-Dél közti gazdasági szakadékot. A hetvenes években megindult az Európai Regionális Fejlesztési Alap működése, melynek legfontosabb célja a régiók közti fejlettségi különbségek csökkentése. Az ERFA támogatásának legfőbb haszonélvezője a Mezzogiorno volt. A nyolcvanas években a segítségre szoruló államok (Görögország, Spanyolország, Portugália) számával együtt a források mennyisége is növekedett; Dél-Olaszország napjainkban is komoly támogatásban részesül az EU strukturális alapjaiból és szociális kezdeményezései révén. A 2004-es bővítés után Olaszország még mindig az uniós kohéziós politika harmadik legnagyobb haszonélvezője. Bár a közösségi támogatások eredményesebbek voltak, mint a nemzeti szinten tett erőfeszítések, a Mezzogiorno továbbra is segítségre szorul olyan fontos területeken, mint a munkanélküliség, a korrupció és a szervezett bűnözés visszaszorítása. Fontos észrevenni, hogy ezen gazdasági és politikai tényezőkhöz kapcsolódik a déliekről alkotott negatív sztereotípiák jelentős része, így leküzdésük szociális szempontból is elsődleges.

Az identitást tekintve alighanem az euró bevezetése volt az az esemény, mellyel az EU a legnagyobb hatást gyakorolta az olaszokra. A schengeni egyezménnyel együtt a közös valuta az európai határok elmosódását erősíti, emellett megszabadítja Olaszországot korábbi gyenge valutája, a líra ingadozásából adódó félelmektől, mely napjaink válságának tükrében kiemelten pozitív eredményként könyvelhető el.[212]

5.2. Európai és kozmopolita identitás

Az olaszok a kezdetektől fogva bizakodva tekintettek az Európai Unióra. Ennek oka elsősorban a hazai politikai intézményrendszerből, az államból való kiábrándulás volt. Az EU és annak intézményei az olasz állam, a nemzeti és helyi kormányzati intézmények alternatíváiként jelentek meg, ezért az olaszok mutatkoztak a „legeurópaibb", legintegrációpártibb népnek. Egy 2008-as felmérés szerint az olaszok nagy része továbbra is támogatja az európai integrációt, különösen annak intézményi oldalát, még akkor is, amikor azt nemzeti és lokális érdekeikkel ellentétesnek látják. Az európai identitást gyengébbnek érzik, mint a nemzetit, ám a többség pozitív reményeket fűz hozzá. Érdekes megfigyelés, hogy az olasz közvélemény a Nyugat–Kelet ellentét mellett törést érez Európa északi és déli része között, a különbségeket pedig elsősorban az egyes országokról kialakult sztereotípiák által határozza meg.[213]

Napjainkban azonban Európa egységének legnagyobb támogatója is csalódni látszik az európai eszmében; az Unió egyre inkább plusz költségként, korlátozó entitásként jelenik meg az olaszok szemében is. Az európai törvények nem csak a gazdaság

[212] PALUMBO, Massimo: *L'influenza dell'Unione Europea sui valori e sui comportamenti degli italiani*, In: *Identità italiana* 2009, 65–66.

[213] TRIANDAFYLLIDOU, Anna: *Popular perceptions of Europe and the Nation: the case of Italy*. In: Nations and Nationalism, 2008. 278–279.

területén bírnak kényszerítő erővel, hanem komoly befolyást gyakorolnak a társadalmi életre is. Az Európai Bizottságot a nemzeti érdekekkel való konfliktusforrásnak látják. A közös valuta bevezetését kezdetben többnyire üdvözölték, jelenleg azonban a nagymértékű áremelkedés és az export csökkenő versenyképességének felelőseként emlegetik, és csak kevesen gondolják úgy, hogy a hatalmas terhet cipelő országnak hasznos az euró. Végezetül az EU-t, illetve annak keleti bővítését hibáztatják a migránsok számának növekedéséért. A felmérések azt mutatják, hogy az utóbbi tíz évben az Európát identitásuk területi referenciájaként megjelölő olaszok száma 5%-kal csökkent. Még erősebb, 10%-os csökkenést mutat azok száma is, akik szerint a jövőben az állampolgárok többsége az olasz helyett inkább európaiként definiálja majd magát (bár ez az érték továbbra is magas, mintegy 45%, ám már nem jelenti a lakosság többségét).

Az európai identitás visszaszorulásával egyenes arányosságban nőtt a kozmopolitasággal azonosulók száma. Az utóbbi évtizedben 21%-ról 28%-ra emelkedett azok aránya, akik a „világot" tartják hazájuknak. Észre kell venni, hogy a Föld egy elvont hivatkozási alap abban az értelemben, hogy nem kötődik hozzá semmilyen intézményesült területi vezetés (nincs egy világkormány). A kozmopolita identitás növekvő tendenciája egyrészt a nemzeti, nemzetek alatti és nemzetek feletti politikai intézményekből való kiábrándultságot, másrészt a területi hovatartozásról való lemondást mutatja.[214]

4.3. Padánia: eurószkeptikus sziget a legeurópaibb országban?

A „padániai nemzet" egyik jellegzetessége, hogy kiválóan be tud illeszkedni a világgazdaságba; ezzel párhuzamosan azonban az Északi Liga elítél mindenféle globalizált identitást. A globalizációval kapcsolatban az Északi Ligát az elfogadás és az ellenállás kettős viszonya határozza meg; egyrészről a globalizáció velejáróit, a migrációt, a kulturális homogenizációt fenyegető és elutasítandó jelenségként élik meg, másrészről viszont támogatják a globalizáció gazdasági oldalát. „Az észak-olasz vállalkozói kultúra teljesen kompatibilis a gazdasági globalizáció szellemiségével." Az Északi Liga példája azt sugallja, hogy a fejlett európai régiók nacionalizmusa – az antiglobalizációs retorika ellenére – megfér a globalizációval. A párt az aszimmetrikus globalizáció híve, melynek lényege, hogy annak előnyeit élvezi, ám hátrányaitól megmenekül. A jogok és kötelezettségek közti egyensúly felborul: egy olyan identitásról van szó, amely Padániának gazdasági szuverenitást és védelmet biztosít a nálánál erősebb entitásokkal (olasz állam, EU) szemben, miközben vállalkozói szabadon mozoghatnak a világpiacon, és ezenfelül garantálja a padániaiak társadalmi biztonsághoz való jogát. „Az egyensúlytalanságot legitimizálja a régió által mutatott fejlődés, mely a padániaiak morális kiválóságáról tesz tanúbizonyságot."[215]

[214] DIAMANTI –CECCARINI – BORDIGNON – PORCELLATO 2009, 29–30.

[215] HUYSSEUNE, Michel: *Defending National Identity and Interests: The Lega Nord's Asymmetric Model of Globalisation.* In: *Studies in Etnicity and Nationalism.* 2010/2. 227–231.

Az európai identitás kérdésében is hasonló kettősség mutatható ki: az Északi Liga egyrészről igyekszik Padániát európai régióként definiálni, amennyiben az „európai" jelzőt a nyugat-európaiság, a modernség, fejlettség szinonimájaként használja. Ezenkívül, Európa részének tekintik magukat a történelmi, vallási és kulturális identitás szempontjából, és mindenekelőtt a keresztény kultúrkörre hivatkoznak.[216] Másrészről erős euroszkepszis jellemzi őket; elutasítják Európa erősödő intézményeit és védekezni próbálnak annak szabályaival szemben. A Liga az integráció viszonylatában is hangsúlyozza az „Európa" és a „mások" közti különbségtételt. Az európaiság a párt számára a Mezzogiornóval és az olasz állammal szembeni legfőbb identitáselem. A nyolcvanas évek végén a Liga egyik jelszava is erre utalt: „európaiabbak és kevésbé olaszok".[217] Nézete szerint az EU egyes részei (pl. kelet-európai országok, Dél-Olaszország) nem tartoznak „Európához", az Európai Unión belül éppen ezért hierarchikus különbségtételre lenne szükség. Amikor azonban 1998-ban Olaszország csatlakozott az EMU-hoz, az Északi Liga nyílt euroszkeptikus álláspontot öltött magára, hangsúlyozva az olasz bürokrácia és a centralizált európai intézményrendszer közti párhuzamot.[218] A párt saját érdekeinek védelmébe fogott az EU erősebb államaival (Franciaország, Németország) szemben. Attól tartott, hogy az euró bevezetése (mely, mint láttuk, az integráció legfontosabb identitáseleme volt Olaszország számára) fenyegetést jelentene Padánia gazdaságára. Ugyancsak támadta a Kínából érkező importárukat és protekcionista lépések bevezetését sürgette.[219] Gazdaságát önállóan, Róma és az EU kizárásával kívánta irányítani, Padániát önállóságának növelésével – esetleg a függetlenség kivívásával – akarja versenyképesebbé tenni.

Roberto Saviano író-újságíró és közéleti szereplő szerint Olaszország szétszakításának gondolata teljes mértékben elutasítandó, hiszen általa nemhogy megerősödne az ország, de egyenesen tönkre menne, és Franciaország, Ausztria, illetve Európa perifériájává degradálódna: „az olasz egység nélkül ma is csupán valaki perifériája lennénk. Az ország központisága és egysége más eszményiséggel, más célzattal rendelkezett: „Mi magunk döntsünk a saját sorsunkról". Aki ma úgy gondolja, hogy szétszakíthatja az országot, nem tesz egyebet, mint visszahúzza, legyengíti, tönkreteszi az egykori nagy álmunkat: egy másmilyen sors megalkotásának lehetőségét…".[220]

4.4. Miből áll az európai identitás?

Identitás kialakítására természetesen nem csak nemzetek viszonylatában, hanem nemzetek alatti és feletti szinteken is sor kerülhet. Napjainkban ezt példázza az Európai Unió, mely egy közös szimbólumrendszer (zászló, himnusz, mottó stb.) és európai sztereotípiák létrehozásán fáradozik. A világ más kontinensein egyre gyakoribb, hogy

[216] Az Északi Liga honlapja. In http://www.leganord.org/elezioni/2008/lega/ue/radici_cristiane.pdf
[217] DIAMANTI – CECCARINI – BORDIGNON – PORCELLATO 2009, 30.
[218] HUYSSEUNE Michel: *A Eurosceptic vision in a europhile country: The case of the Lega Nord*. In: *Modern Italy*, 2010/1. 63., 73–74.
[219] M. HUYSSEUNE 2010/2, 224.
[220] SAVIANO, Roberto: *Vieni via con me*. Milano, Feltrinelli, 2010. 34.

az írók és a politológusok az egyes nemzetek helyett a teljességében vett Európát ítélik meg, olyan értékeket társítva hozzá, mint a humanizmus, a tudományos racionalizmus, a felvilágosodás, a demokratikus jogállamiság, a polgári individualizmus, az emberi jogok; az amerikaiak szemében az európaiakat bölcsesség, óvatosság, emberségesség, törvénytisztelet jellemzi. A felmérések szerint maguk az európaiak is hasonló jellemzők mentén formálják önképüket; identitásuk szempontjából alapvető fontosságú személyekként emlegetik Leonardo Da Vincit, Kolumbusz Kristófot és Luther Mártont, a korszakok közül pedig a reneszánszt emelik ki, mely „fontos változásokat hozott és lefektette a nyugati rendszer alapjait olyan értékeknek és eseményeknek köszönhetően, mint a vallásszabadság, a nagy felfedezések kora és a művészetek virágzása”.[221]

Európában az ókori görög filozófiától kezdve jelen van az az elképzelés, hogy minden dolog csupán töredék. Ez az elv meghatározó volt a történelem alakulása szempontjából is, sőt, Emanuele Severino szerint a szélsőséges hatalomvággyal kiegészülve épp ez alkotja a nyugati identitást. Eleinte a Nyugat számos egységesítő tendenciát szorgalmazott: az emberek közti egyenlőség, melyet a kereszténység hirdetett, a népeket összekötő piacgazdaság, a világ proletárjainak egyesítését célzó kommunizmus, jelenleg pedig a globalizáció csak néhány példa arra a törekvésre, hogy olyan darabokat egyesítsünk, amelyeket civilizációnk, kultúránk természete miatt nem lehet. Napjainkban egy filozófiai váltásnak köszönhetően az egységesítő tradíció alkonyának lehetünk szemtanúi. A töredezettség elméletéből Severino azt a következtetést vonja le, hogy „minden integrációs és interakciós törekvés átmeneti és hiábavaló”.[222]

Az egységes európai identitás kialakítását akadályozza, hogy Európában vannak erős nemzeti identitással (pl. Franciaország) és gyenge, töredezett nemzeti identitással (pl. Olaszország) rendelkező államok. Mindenesetre közös kategóriákként említhető a béke, az együttműködés, a tisztelet, az igazság, a barátság és a szabadság.[223] Az olasz nemzeti identitás gyengesége okozta probléma az európai egységfolyamat hatására, egy szupranacionális entitás tervének tükrében egyre erőteljesebben megmutatkozik. Jürgen Habermas a modern nemzeteket nem etnikai közösségként, hanem inkább állampolgárok közösségeként írja le, melynek kollektív identitása „nem független és nem előzi meg azt a demokratikus folyamatot, amelyből kibontakozik”.[224] Habermas Európát egy olyan meghatározott közösségként értelmezi, amelyet olyan értékek közös jelenléte jellemez, mint a szolidaritás, a szociális orientáltság, a politikai és gazdasági befogadás. Németország volt külügyminisztere, Joschka Fischer a berlini Humboldt

[221] MONTANARI 2011, 3.

[222] E. SAVERINO, *L’Europa e il senso dell’identità frammentata*, «Madrelingua», 2011. január-február, n.1, p. 2.

[223] BABA, Loradena: *Italy vs. Europe. A Question of National Identity in a Global Era.* In: *The Scientific Journal of Humanistic Studies*,2010/2. 53.

[224] HABERMAS, Jürgen: *Why Europe needs a Constitution*. In: *New Left Review*, 2001/11. 5–26. (Idézi CESERANI 2003, 38.)

egyetemen tartott híressé vált beszédében szintén egy „nemzetállamok Európája” és egy „állampolgárok Európája” közti átmenet megvalósítása mellett érvelt.[225]

4.5. Európai identitás: vigyázó szemetek Rómára vessétek?

Olaszország egyike a Rómában szentesített Európai Gazdasági Közösség hat alapító tagjának, ám néhány kivételtől (pl. Altiero Spinelli tevékenysége) eltekintve nem volt képes hatékonyan beleszólni az integráció alakulásába. Olaszországot – Horváth Jenő szavaival – mindvégig a követés politikája jellemezte.[226] Véleményem szerint azonban jóval meghatározóbb szerepet játszott és játszik az európai identitás formálásában. Már szó esett olyan személyekről (Leonardo Da Vinci, Kolumbusz Kristóf) és fogalmakról (reneszánsz), melyeket európaiak és nem európaiak egyaránt a közös európai identitás fontos tényezőiként tartanak számon. Ezenkívül a kialakulófélben lévő kontinentális identitás számára kiváló példát mutat az olasz identitás megteremtésének folyamata; bár egy nemzeti és egy szupranacionális identitás létrehozása nehezen hasonlítható össze, mégis felfedezhetők olyan párhuzamok, melyekre érdemes felhívni a figyelmet.[227]

Mindkét esetben az új identitás létrehozásának gondolata kedvező légkörben fogalmazódott meg: Olaszország esetében a nacionalizmus lendülete, míg Európában épp a nemzeti identitások válsága. Ez utóbbi egyik kiváltó oka a már említett nemzetköziesedés-regionalizáció kettős, azonban emellett szót kell ejteni a modernitás szerepéről is; a posztmodern gondolkodás hatására egyre több, egymással párhuzamos identitás választható és választandó.[228] Az tekintheti magát európainak, aki „többszörös – tehát egyszerre „helyi” és „nemzeti”, „regionális” és „kontinentális” – identitástudattal rendelkezik. Mindez viszont feltételezi magas fokú (idegen)nyelvi kompetencia és fejlett kommunikációs készség megszerzését […], más nemzetekhez (országokhoz vagy államokhoz) tartozó európaiak kultúrájának és civilizációjának minél jobb megismerését”.[229] Akadályozó tényezőként a korábbi, lokális és regionális identitások, illetve a tagállamok nemzeti identitásainak elvesztésétől való félelem említhető.

„Létezik-e egyáltalán olasz identitás?” – az eddigi fejezetek épp ezt a problémát igyekeztek körüljárni. Ennek mintájára megfogalmazható a következő kérdés is: „Létezik-e, létezhet-e közös európai identitás?”. Az európai démosz eszméje már az integráció kezdeti stádiumában is felmerült, és míg a föderalisták személyében komoly támogatókra talált, a kormányköziséget vallók erősen ellenezték. A probléma a

[225] CESERANI 2003, 38.

[226] HORVÁTH Jenő: *Az olasz külpolitika Európa-pilléréről.* In: KISS J. László (szerk.): *A huszonötök Európái.* Budapest, 2005. Osiris Kiadó. 226–264.

[227] Az alábbiakban ezek közül csak néhány kerül felsorolásra. Nem esik szó például az olyan általános jelenségekről, mint a közös identitás igazolására szolgáló művek publikálása.

[228] BAYER József: *Európai kultúra – európai identitás.* In: KARIKÓ 2004, 25.

[229] TÓTH Tamás: *Az európai identitás kérdőjelei.* KARIKÓ 2004, 68.

hetvenes években került a figyelem középpontjába, és két fő elmélet alakult ki vele kapcsolatban. A tradicionalista vonalat képviselők egyik fő alakja a nacionalizmus kutatás doyenje, az etno-szimbolista Anthony D. Smith; szerinte a közösségek sokaságát felölelő európai integrációban nem jöhet létre közvetlen identitásbeli kapcsolat az egyén és a nemzetekfeletti szint között. A premodern etnikai előzmények, a kulturális homogenizáció hiánya, valamint a földrajzi határok bizonytalansága jelenti azt a három feltételt, mely az európai démosz létrejöttének kétségbe vonhatóságát igazolja.[230] A konstruktivista irányzat ezzel szemben azt állítja, hogy az adott közösségi struktúrák konstruálják, formálják az egyéni azonosságtudat egyes elemeit. A nemzet nem más, mint egy kitalált, kreált entitás, Benedict Anderson kifejezésével élve egy képzelt közösség.[231] Európai démosz nem létezik, de ugyanúgy kialakítható, mint a nemzet. Az egyén egyszerre több közösség tagja, így identitása(i) több központból, nemzetalatti, nemzeti vagy nemzetekfeletti szintről is konstruálható(k).[232] Véleményem szerint a konstruktivista irányzat elmélete helytálló, hiszen nemzeti szinten (különösen jól látszik ez Olaszország esetében) is tapasztalható a vezető elit által létrehozott struktúrák tartalommal való fokozatos megtöltésének folyamata. Hasonló identitásépítés megy végbe most Európában, mely szintén az értelmiségtől indult ki. Ebből következik, hogy elemzésem során abból indulok ki, hogy az európai démosz megteremthető, sőt, létrehozása már folyamatban van.

Az európai és olasz identitás kiépítésének párhuzamaival kapcsolatban fentebb már kitértünk néhány lehetséges hivatkozási pontra. Európa a keresztény-zsidó kultúrkör örököse, ám a vallási és (bizonyos szinten) kulturális azonosság mellett politikailag és a gazdasági fejlettség tekintetében mindig is erősen megosztott volt – ismét egy tiszta párhuzam Olaszországgal. Brüsszel most ugyanúgy támogatja a rászoruló európai országokat és régiókat, mint Róma a Mezzogiornót. Az európai intézmények megszületésével a gazdasági szempontok egyre jobban eluralkodnak az európai kulturális identitás felett.[233] A politikai töredezettségből Európa esetében is csak válság esetén, külső fenyegetéssel szemben sikerült átmeneti egységet kovácsolni. A politikai integrációt a nemzetállami érdekek és az euroszkeptikusok hajlamosak visszafogni, csakúgy, mint az olasz egységet az egyes lokális szereplők. A katolicizmus pedig – mind Olaszország, mind az EU esetében – nem kizárólagos sajátosság, nem egyedi identitáselem. A keresztény-zsidó kultúrkörhöz tartozik az egész „nyugati civilizáció", az amerikai kontinenssel és Ausztráliával együtt.[234] Ugyanezen szempontot követve az

[230] SMITH, Anthony D.: *National Identity and the Idea of European Unity*. In*: International Affairs*, 1992/1. 56.

[231] ANDERSON, Benedict: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.* London, Verso, 1991. 6.

[232] KOLLER Boglárka: *A poszt-nemzeti identitás-struktúra dinamikus modellje az európai uniós állampolgárok azonosságtudatának vizsgálata alapján.* PhD-értekezés. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest. 51., 71.

[233] BAYER 2004, 28.

[234] Samuel P. Huntington *A civilizációk összecsapása* c. művében Latin-Amerikát nem a nyugati civilizáció részeként, hanem külön civilizációként említi. Katolikus vallása és részben európai eredetű lakossága miatt azonban nem szigetelhető el élesen az „öreg kontinenstől".

EU további bővítése esetén felmerül a kérdés Európa keleti határaival kapcsolatban (pl. Törökország).

Az európai közös tudat politikai értelemben még kezdeti stádiumát éli, így a nemzetihez viszonyítva csak másodlagos identitásként van jelen. Bár a Maastrichti Szerződés életre hívta, az Amszterdami Szerződés megerősítette az „európai állampolgárság" fogalmát, ez deklaráltan kiegészítő jellegű a tagállami állampolgársághoz képest. Az európai polgárok egyelőre nem tudnak azonosulni az uniós intézményekkel, így nincs jelen olyan kollektív tudat, amely „a nemzetállamon belül biztosítja a politikai közösség belső összetartását".[235] Az intézményekkel és a politikai képviselőkkel való azonosulás Olaszországban nemzeti szinten is alacsony.

Mint minden más konstruált identitás, az európai identitás is nagy hangsúlyt fektet a „mi" vs. „ők" szembenállásra, az exklúzió/inklúzió dimenziójára; a csoporthoz tartozás, illetve a csoportból való kizárás egzisztenciális kérdésként, erős érzelmi töltetű döntésként jelenik meg.[236] Napjainkban különös figyelmet kap a bevándorlók problémája és a multikulturalizmus; ennek kapcsán ismét képbe kerül Olaszország. Bár az ideális nemzetállam tulajdonsága a homogenitás, az államok általában nem monokulturális entitásként léteznek. Napjainkban a multikulturalizmust azonban hajlamosak fenyegetésként felfogni; ez történik Olaszország (és Európa) esetében is. A multikulturalizmus identitások összecsapásának veszélyét hordozza magában, ez pedig az állam létét teheti kockára. Carlo Galli hangsúlyozza, hogy a vesztfáliai békét követően a modern államrendszer létrejöttének oka épp a vallási és kulturális konfliktusok kitörésének megakadályozása volt. Globalizálódó világunkban továbbra is a nemzetállam az egyetlen olyan hatalom, melynek hatalmában áll területén belül megfékezni a rasszista megnyilvánulásokat, védeni az identitásokat és elkerülni a közöttük kialakulható összecsapásokat.[237] Az olasz identitás, mint láttuk, rendkívül összetett; a rómaiakon kívül megannyi más nép is „beleszólt" a nemzet összetételébe, illetve jelenleg is igencsak eltérő kultúrák szintéziséről beszélhetünk. Az Északi Liga elkülönülő identitáson alapuló területi követelése többek között azért is irreális, mert az ország bármely más régiója hasonló, kulturális alapú követelésekkel léphetne fel; ezek esetleges teljesítésével Itália nem két, vagy három, hanem több száz kis államra eshetne szét. „Padánia" nem más, mint az olasz egységet és az olasz identitást meghatározó sokféleség egyik építőköve. A múlt fényében felmerül a kérdés: egy ilyen ország miért vonakodik újabb népek (észak-afrikaiak, románok stb.) befogadásától? Általános tendencia, hogy az európai országok a nem európai bevándorlókban látják a legnagyobb fenyegetést identitásuk számára; a xenofóbia esetenként agresszív megnyilvánulásokba torkollik. Itália példája világosan mutatja, hogy a változás nem rombolja, csupán alakítja az identitást, valamint hogy egy nép nem csak egyetlen identitással rendelkezhet, hanem több, párhuzamos identitás békésen megfér egymás mellett. Roberto Toscano az olasz identitást egyenesen „interkulturális identitásként" definiálja.[238] Európát – elsősorban annak kulturális bölcsőjét, a mediterrán térséget –

[235] BAYER 2004,30–33.
[236] Uo. 28–29.
[237] GALLI 2009, 51–52.
[238] TOSCANO, Roberto: *Conclusioni.* In: *Identità italiana* 2009, 322–324.

ugyancsak több eltérő civilizáció keresztezte, a keveredés napjainkban sem hagy alább. A jelek szerint így Európa jövője – sőt, már a jelene – is hasonló dimenziók között alakul. Prohászka Lajos Európa hanyatlásának egyik oka, hogy „hiányzik az az ösztönös erő, amely az idegennel szemben hősi ellenállásra serkent". A hegeli értelemben vett elidegenedés korában csupán két olyan nemzet van, mely lendületet tud adni a betokosodott európai szellemnek: a német és az olasz. Előbbi a romantika, az „örök protestálás", a folytonos vándorlás, új feladatok kitalálása, míg utóbbi a klasszika, az „örök Róma" őrző szelleme, a hagyomány teremtő akaratának és újításának folytonossága által hordozza Európa fennmaradásának reményét.[239] E szerint Olaszország nem csak az ősi latin kultúra büszke őre és a katolicizmus központja; klasszikájával „nemcsak három évezred szellemét őrizte híven, hanem egyúttal az igazi Európáét is. Amíg ez a klasszika eleven marad, addig az olasz közösségnek csak jövője lehet. S általa – talán még Európának is."[240]

*

Az európai identitás és egységtudat kialakításának legnagyobb akadálya ugyanaz, mint az olasz identitás esetében: eltérő nyelvű, történelmű, kultúrájú egységekből kell életre hívni. Remo Ceserani szerint épp az erős különbségekben ragadható meg az a jellemvonás, amellyel Olaszország gazdagítani tudja Európát. Olaszország és Németország példája utat mutathat az európai integrációnak arra, hogyan utasítsa el az erőszakos homogenizációt és hogyan helyezze előtérbe a helyi különbségeket és különlegességeket, melyeket akadály helyett értékként kell felfogni.[241] Olaszország tehát nem más, mint a töredezett Európa lekicsinyített mása; „míg Olaszország a történelmi háttér sokfélesége miatt az erős regionális identitásokból hívja életre nemzeti identitását, addig Európa identitását egy sor nemzeti identitásból próbálja megalkotni, mely a regionális identitások végtelenségét idézi".[242] A cél azonban ugyanaz: létrehozni a régiónként/nemzetenként erősen eltérő identitások megfelelő egységét.

Az olasz nemzeti identitás gyengeségének oka, hogy nem valósulhatott meg egy olyan szintézis, amely az itáliai identitás régi elemeit új formába ülteti át. Több Itália létezik, és ez mindenképpen az egyik leglényegesebb eleme az olasz identitásnak; emellett azonban létezik egy Itália, egy itáliai valóság és egy eszme, amely magában foglalja és összetartja az összes többit. A történelem tehát nem csupán sokszínűséget hozott létre, hanem ezek egyvelegét is. „Az itáliai identitást a közös alapra építkező sokszínűség adja. [...] Gyengeségét az okozza, hogy ezen identitás legfontosabb eleme, vagyis az, amely közös és egységes, az idő homályába veszett. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem is létezik." A túlságosan gyenge olasz identitás lehetséges megoldása ezen egység felszínre hozatala, a megannyi Itália sokszínű valóságának egységgé

[239] PROHÁSZKA 2005, 228–230.
[240] Uo. 68–69.
[241] CESERANI 2003, 43., 50.
[242] BABA 2010, 61.

rendezése, mely egy meglehetősen bonyolult szintézist igényel; Galli della Loggia szerint a nemzeti identitás kialakítása mindenekelőtt azt jelenti, hogy „ismét sajátunkká tegyük a múltunkat, a legrégebbitől kezdve napjainkig”.[243] Kiegészítve az Európával való párhuzamot, hangsúlyoznám, hogy épp az európai történelem oktatása az, amely az európai identitás építése szempontjából kiemelt szerephez juthat olyan tekintélyes személyek véleménye szerint, mint Glatz Ferenc. Bayer József jóslata szerint lehetséges, hogy „az európai tudat kialakulása nem lesz olyan lassú, mint a nemzeti tudaté: a média új és hatalmas tényező az azonosulásban”. Ő is azon az álláspontón van, hogy „az erős európai identitás alapját mindenképpen a kulturális különbségek fenntartása alkotja. […] Az európai identitás tartalma inkább egy közös politikai kultúrát jelent, amely a kulturális pluralizmus kezelésének képességével tűnik ki”.[244] Végezetül Gérard Soulier szerint az európaiság lényege, hogy annak fogalmi kereteit a jövőben megfelelő tartalommal töltsük meg: „Egységes Európáról beszélni annyi, mint elismerni, hogy ez az egység nem létezik. Csak közös politikai akarat eredményezheti ezt az egységet, amely el van szánva, hogy kitalálja és felépíti azt”.[245]

[243] GALLI DELLA LOGGIA 2001, 160–164.

[244] BAYER 2004, 35–36.

[245] SOULIER, Gérard: *L’Europe. Histoire, Civilisation, Institutions*, Párizs, Armand Colin Éditeur, 1994. 370. Idézi: SZABÓ Tibor: *Az európaiság és az olasz politikai-erkölcsi kultúra.* In: KARIKÓ 2004, 169.

Konklúzió

A territoriális identitás folyamatos ingadozása mellett az olasz identitás egyre stabilabb bázist épít ki magának; bár a fő hivatkozási alap nem a nemzeti identitás, az olaszok nagy része már nem egy idegen, értelmezhetetlen fogalomként tekint rá. A 150 éve csupán az értelmiség egy szűk köre által szorgalmazott, felülről kikényszerített identitás mára konkrét tartalommal töltődött fel. Erre példa a közös olasz nyelv, melyet napjainkban gyakorlatilag minden olasz ismer és rendszeresen használ. Az identitás új elemei mellett felbukkantak olyan közös jellemzők is, amelyek sokkal hosszabb múltra tekintenek vissza, ám a széttöredezett Itáliában évszázadokig csak lappangtak, legfeljebb az értelmiség és a külföldiek tudatában léteztek. Ilyen a kulturális örökség, a hagyományok tisztelete és továbbadása, vagy az olasz egység után felfedezett nemzeti sztereotípiák: a kreativitás, a boldogulás művészete, a legválságosabb pillanatok sajátos humorral történő kifigurázásának képessége. Az olaszok megalkotásának folyamatát hűen illusztrálja az olasz nyelv terjedése; a kezdetben mesterségesnek, idegennek ható olasz nyelv ma már közelebb került a nem toszkánokhoz is, bár a fő kötődés továbbra is annak dialektális elemekkel fűszerezett változatával áll fenn. Így tehát egy működő egységet sikerült létrehozni, miközben a regionális olasz formájában a sokszínűségek is tovább élhetnek. Az olasz identitás hasonló utat jár be, és fontos kiemelni, hogy a nemzeti és a partikuláris identitások (a padániai kivételével) nem zárják ki egymást; párhuzamosan léteznek, köztük szerves egység képződhet, melyhez a nemzetekfeletti (európai, kozmopolita) identitás is konfliktusok nélkül csatlakozhat.

Paradox módon a föderalizmus nemzeti egységet romboló típusa akkor kapott erőre, amikor Olaszország nyelvét és lakosainak nemzeti tudatát tekintve soha nem látott egységet mutat. Más európai nemzetekhez viszonyítva az olasz kulturális és nyelvi homogenitás kialakulása meglehetősen elhúzódott, és amint létrejött, azonnal az általános tendenciaként jelen lévő bomlasztó tendenciák kereszttüzébe került. A francia, vagy akár a szintén megkésett német egységgel ellentétben Olaszországnak nem adatott meg az a pár évszázad, vagy akár néhány évtized, mely során élvezhették volna az egység „békés időszakát”. A déli autonómista mozgalmak hosszú múltra tekintenek vissza, ám Rómától való függésük, gazdaságilag kiszolgáltatott helyzetük miatt – Padániával ellentétben – nem képesek a központi kormányzattal szemben fellépni. A hetvenes években a regionalizmus felerősödése általános tendenciaként jelentkezik, a szélsőséges északi lokalizmus kialakulásában azonban főként specifikus

tényezők, az olasz politikai rendszer hidegháború utáni, majd a kenőpénzbotrányt követő válsága, valamint a jóléti állam keretein belül kialakuló Terza Italia gazdasági modell és az Észak-Dél ellentét játszottak szerepet. Az Északi Liga az olasz nemzeti identitás konstruáltságára hivatkozva saját, padániai identitást próbál életre hívni, ám ez esetben nem csak az identitás alapvető elemei hiányoznak (etnikum, nyelv stb.), hanem azok az előhívható hivatkozási pontok, közös jellemzők, amelyekkel a lakosság azonosulni tud, és amelyekre a jövőben építeni lehet. E tekintetben Padánia alulmarad olyan regionális nacionalizmusokkal, autonómista törekvésekkel szemben, mint például a katalán. Legfőbb bástyája a Mezzogiornóval szembeni gazdasági fejlettség, melynek eredete azonban az olasz egység utáni történelmet vizsgálva morális szempontból igencsak kritizálható.

Az Észak-Dél ellentét elemzése kettős eredményhez vezet: a gazdasági különbségek a különböző erőfeszítések ellenére tovább nőttek, ám a társadalmi ellentétek némileg mérséklődtek – bár ez utóbbit az Északi Liga erőre kapása időnként felerősíti. A nordista és meridionalista tábor rovására növekszik Közép-Olaszország jelentősége, melyhez nem kapcsolódik annyi negatív sztereotípia, mint a másik két makrorégióhoz.

A dolgozatomon végzett utolsó simítások közben olyan esemény következett be, amely bővíti a Bevezetésben megjelölt aktualitások körét: az Északi Liga és a campaniai szervezett bűnözés üzleti kapcsolatának kiszivárgása, valamint az állami pénzek magáncélra fordításának vádja miatt kirobbant botrány alighanem a párt „tangentopoliját”, eddigi legnagyobb válságát eredményezte. Több társával együtt Umberto Bossi is lemondott, ám nem húzódott teljesen háttérbe. Roberto Maroni a párt megmentéséért, megtisztításáért kampányol, és új célok kitűzését sürgeti; kérdés, hogy ezek az új célok mérsékeltebb, vagy ismét radikálisabb irányba mutatnak majd. Az utóbbi lehetőség különösen érzékenyen érintené a pénzügyi és gazdasági válságban elmerült államot, bár egy esetleges szeparatista irányú támadás esetén továbbra is valószínűsíthető az olaszokra jellemző válság-reakció, nevezetesen az Olaszországot ért fenyegetéssel szembeni összefogás. A korrupciós botrány egyik következményeként viszont rövid távon inkább a padániai identitást vallók számának megcsappanása irányozható elő. Ezt azért fontos kiemelni, mert a legutóbbi felmérések (a szubnacionális és az európai identitás rovására) épp a padániai és a kozmopolita, tehát két mesterséges területi hivatkozási alap megerősödését könyvelték el. Az Északi Liga jövőbeli irányvonalai még bizonytalanok, ám érdekes fejleményeket tartogathatnak.

A szubnacionális szintről kiinduló erők mellett a nemzetállamnak egy szupranacionális kihívással is szembe kell néznie: a globalizáció jelenségével. A globalizációt igyekeztem az európai integrációval együtt tárgyalni, hiszen az Európai Unió az, amely tagállamai számára a globalizáció leglátványosabb megtestesülése, hatásainak aktív közvetítője. Olaszország rendkívül pozitívan viszonyul az európai intézményrendszerhez, szuverenitásának féltése csak szórványosan tapasztalható. Ennek az Európa-barát attitűdnek az oka az olaszok nemzeti politikai intézményeikből való kiábrándulása, mely – mint láttuk – nem egyenlő az országból való kiábrándulással. Újabb kérdéseket vet fel a jelenlegi gazdasági és pénzügyi válság, mely Olaszországot különösen nehéz helyzetbe hozta. Érdemes lenne megvizsgálni az Európa-pártiság, az európai identitást vallók arányának további alakulását. A nemzetállam szerepének tendenciális

gyengülése korában az eleve törékeny nemzeti identitással rendelkező Olaszország egységének fennmaradása is problémaként merülhet fel. A nemzetállam egyelőre a posztmodern világrendben is megőrzi szerepét, egyes feladatokat (pl. a párhuzamos identitások békés együttélésének biztosítását) egyedül ő képes ellátni. Az elmondottak fényében, véleményem szerint, az olasz nemzet már rendelkezik egy olyan alappal, melyre támaszkodva választ tud adni a különböző kihívásokra.

Dolgozatomban az identitás építésének harmadik, nemzetek feletti dimenzióját az Európai Unió keretein belül körvonalazódó európai tudat kérdése képviseli. Bár az európai identitás kezdeményezése is az elittől származik, a jelek szerint felfedezhetők olyan alapok, amelyekre építkezni lehet, és amelyek iránt (az olasz identitáshoz hasonlóan és a padániaival ellentétben) a polgárok fogékonyak. Elég Márai Sándorra gondolni, aki csak az európaiakra jellemző megmagyarázhatatlan varázsról ír. Ez a megmagyarázhatatlanság a már meglévő történelmi, kulturális, ideológiai, vallási sajátosságokra támaszkodva előbb-utóbb konkrét tartalmat nyerhet el. Olaszországhoz hasonlóan Európa egységének kulcsa is az, hogy az eltérő kultúrákat, közösségeket úgy egyesítse, közös európai szimbólumait, identitását úgy dolgozza ki, hogy közben megőrizze sokszínűségét. Olaszország ebben a tekintetben tehát tükröt tart az európai integráció elé.

Ezek azok a főbb mozzanatok és következtetések, melyeket dolgozatomban igyekeztem logikusan megalapozni és felépíteni. Mint a bevezetésben hangsúlyoztam, a szakdolgozat nem a teljesség igényével készült, hanem az összefüggéseket, párhuzamokat láttató munkaként szolgál. Minden egyes fejezet és alfejezet tovább bontható, részletezhető, elmélyültebb tanulmányozásnak vethető alá. A téma kapcsán – ahogy a fenti kitekintések mutatják – újabb érdekes kérdések merülnek fel, melyek azonban egy másik tanulmány témájául szolgálnak majd.

Irodalomjegyzék

AGNELLI FONDAZIONE: *Il nostro progetto geopolitico.* In: *Limes,* 1994/4.

ALBERTAZZI, Daniele – MCDONNELL, Duncan: *The Lega Nord in the Second Berlusconi Government: In a League of Its Own.* In: *West European Politics*, 2005/5.

ALBERTAZZI, Daniele: *'Back to our roots' or self-confessed manipulation? The uses of the past in the Lega Nord's positing of* Padania. In: *National Identities*, 2006/1.

ALBRECHT-CARRIÉ, René: *Le rivoluzioni nazionali.* In: *Storia universale dei popoli e delle civiltà.* vol. XII., Torino, UTET, 1969.

ALEMANNO, Gianni – SANTANGELO, Salvatore: *L'identità e il futuro.* In: *Limes*, 2009/2.

ANDERSON, Benedict: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.* London, Verso, 1991.

ARCANGELI, Massimo: *Identità: un ponte fra noi e gli altri.* In *Madrelingua*, 2011. 1. sz.

BABA, Loredana: *Italy vs. Europe. A Question of National Identity in a Global Era.* In: *The Scientific Journal of Humanistic Studies*,2. szám, 2010/2.

BAGNASCO, Arnaldo: *Tre Italie. La problematica territoriale dello sviluppo italiano*, Bologna, Mulino, 1977.

BANTI, Alberto Mario: *Nazionalismi e neonazionalismi nella storia d'Italia.* In: *Limes,* 2009/2.

BAYER József: *Európai kultúra – európai identitás*, In: KARIKÓ Sándor (szerk.): *Európaiság. Politikai és morális kultúra.* Budapest, Áron Kiadó, 2004.

BERRUTO, Gaetano: *Dialettologia e sociolinguistica in Italia.* In: SIMONE – RUGGIERO 1977.

BIORCIO, Roberto: *La rivincita del Nord. La Lega dalla contestazione al governo.* Bari, Laterza, 2010.

BOCCA, Giorgio: *Quel che resta della politica*. In: *L'Espresso*, 2011. július 7.

BORELLINI, Enrico: *Mappe di un potere: i media regionali e il loro territorio.* In: *A che serve l'Italia. perché siamo una nazione*. In: Limes, 1994/4.

GALLI, Stefano: *Il peso della memoria storica e l'identità culturale italiana*, In: *Atti del Convegno. Identità italiana tra Europa e società multiculturale.* Siena, Fondazione Intercultura, Biblioteca della Fondazione, 2009.

CALABRESE, Omar: *I segni dell'identità italiana.* In: *Identità italiana tra Europa e società multiculturale. Atti del Convegno.* Siena, Fondazione Intercultura, Biblioteca della Fondazione, 2009.

CAPRARICA, Antonio: *C'era una volta in Italia.* Roma, Sperling & Kupfer Rai-Eri, 2010.

CARACCIOLO, Alberto: *Roma capitale sta in fondo allo stivale.* In: *Limes*, 1994/4.
CARTOCCI, Roberto: *Come si distrugge l'identità italiana.* In: *Identità italiana 2009.*
CASTELLANOS, Eric: *The symbolic construction of community in Italy: provincialism and nationalism.* In: *Ethnology*, 2010/1.
CECCARINI, Luigi, DIAMANTI, Ilvo: *L'orgoglio di essere italiani. Nella crisi torna la coesione*, In: *La Repubblica*, 2011. május 1. http://www.repubblica.it/politica/sondaggi/2011/05/01/news/italia_unit_demos-15606947/
CENTO BULL, Anna: *Social Identities and Political Cultures in Italy. Catholic, Communist and 'Leghist' Communities between Civicness and Localism*. New York, Berghahn Books, 2006.
CESERANI, Remo: *La costruzione dell'identità nazionale italiana e, in prospettiva, di quella sopranazionale europea.* In: FRIED – CARTA 2003.
D'AGOSTINO, Mari: *Sociolinguistica dell'Italia contemporanea.* Bologna, Mulino, 2008.
DAMILANO, Marco: *Senatur a vita*, In: *L'Espresso*, 2011. szeptember 8.
DE MAURO, Tullio: *Il plurilinguismo nella società e nella scuola italiana.*In SIMONE – RUGGIEROi, 1977.
DE MAURO, Tullio: *L'Italia dei paesi.* In: *L'Italia delle Italie*, Roma, Riuniti, 1992.
DE MAURO, Tullio: *Un'identità non immaginaria.* In: *Limes,*2010/3.
DE VITI DE MARCO, Antonio: *Il Mezzogiorno «mercato coloniale»*, In: *Il Sud nella storia d'Italia*, VILLARI, Rosario (szerk.), Bari, Laterza, 1963.
DIAMANTI, Ilvo: *Il male del Nord. Lega, localismo, secessione.* Róma, Donzelli, 1996.
DIAMANTI, Ilvo: *Un Paese dalle mille identità; è tornata l'Italia dei comuni.* In: *La Repubblica*, 2006. december 3.
DIAMANTI, Ilvo: *Dal Nord al Sud fieri del tricolore così vince l'orgoglio nazionale.* In: *La Repubblica,* 2011. március 17. http://www.repubblica.it/politica/2011/03/17/news/dal_nord_al_sud_fieri_del_tricolore_cos_vince_l_orgoglio_nazionale-13708592/
DIAMANTI, Ilvo: *L'arcipelago della Lega nell'orbita di Berlusconi.* In: *La Repubblica*, 2012. január 16. http://www.repubblica.it/politica/2012/01/16/news/arcipelago_lega-28197969/
DIAMANTI, Ilvo – SEGATTI, Paolo: *Orgogliosi di essere italiani.* In: *A che serve l'Italia. perché siamo una nazione. Limes*, 1994/4.
DIAMANTI, Ilvo – CECCARINI, Luigi – BORDIGNON, Fabio – PORCELLATO, Natascia: *L'Italia secondo gli italiani.* In: *Limes*, 2009/2.
DI LORENZO, Antonio: *Dopo 150 anni di unità nazionale l'italiano ha vinto.* In: *Il Giornale di Vicenza,* 2010. december 16. http://mobile.ilgiornaledivicenza.it/stories/Cultura%20&%20Spettacoli/210543_dopo_150_anni_di_unit_nazionale_litaliano_ha_vinto/
ECO, Umberto: *Com'è l'Italia descritta dagli altri?* In: *La Repubblica*, 2003. július 11.
FORTUNATO, Giustino: *Le regioni.* In: VILLARI 1963.
FRIED Ilona – CARTA, Arianna (szerk.): *Le esperienze e le correnti culturali europee del Novecento in Italia e in Ungheria.* Budapest, ELTE BTK, 2003.
GALASSO, Giuseppe: *Passato e presente del meridionalismo. Genesi e sviluppi*. Nápoly, Guida, 1978.

GALLI, Carlo: *Senza Stato non abbiamo futuro.* In: *Limes,* 2009/2.
GALLI DELLA LOGGIA, Ernesto: *L'identità italiana.* Bologna, Mulino, 2001.
GENOVESI, Antonio: *Il problema della terra*, In: VILLARI, Rosario (szerk.): *Il Sud nella storia d'Italia.* Bari, Laterza, 1963.
GIORDANO, Benito: *The contrasting geographies of 'Padania': the case of Lega Nord in Northern Italy.* «Area», 2001.
GIORDANO, Benito – ROLLER, Elisa: *A comparision of Catalan and 'Padanian' nationalism: more similarities than differences?* In: *Journal of Southern Europe and the Balkans,* 2001/2.
HAGUE, Euan – GIORDANO, Benito – SEBESTA, Edward H.: *Whiteness, multiculturalism and nationalist appropriation of Celtic culture: the case of the League of the South and the Lega Nord*. In: *Cultural Geographies*, 2005.
HORVÁTH Gyula: *Európai regionális politika*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2001.
HORVÁTH Jenő: *Az olasz külpolitika Európa-pilléréről.* In: KISS J. László (szerk.): *A huszonötök Európái.* Budapest, Osiris Kiadó, 2005. 226–264.
HUYSSEUNE, Michel: *A Eurosceptic vision in a europhile country: The case of the Lega Nord*, «Modern Italy», Vol. 15, No. 1, 2010. (A továbbiakban HUYSSEUNE 2010/1)
HUYSSEUNE, Michel: *Defending National Identity and Interests: The Lega Nord's Asymmetric Model of Globalisation.* In: *Studies in Etnicity and Nationalism*, 2010/2. (A továbbiakban HUYSSEUNE 2010/2)
Identità italiana tra Europa e società multiculturale. Atti del Convegno. Fondazione Intercultura, Biblioteca della Fondazione, Siena, 2009.
ISNENGHI, Mario: *I luoghi della memoria. Simboli e miti dell'Italia unita.* Bari, Laterza, 1996.
KOLLER Boglárka: *A poszt-nemzeti identitás-struktúra dinamikus modellje az európai uniós állampolgárok azonosságtudatának vizsgálata alapján.* PhD-értekezés. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest, 2003.
LEPRE, Aurelio: *Storia del Mezzogiorno nel Risorgimento.* Roma, Riuniti, 1974.
LEVI, Carlo: *Krisztus megállott Ebolinál.* Bukarest, Kriterion, 1974.
MANSELLI, Raoul: *L'Eurpoa medioevale*, *Storia universale dei popoli e delle civiltà.* vol. VIII/2. Torino, UTET, 1979.
MARAZZINI, Claudio: *La lingua italiana. Profilo storico.* Bologna, Mulino, 2002.
MASSARI, Giuseppe: *Il brigantaggio*, In: *Il Sud nella storia d'Italia*, VILLARI, Rosario (szerk.), Bari, Laterza, 1963.
MESSINA, Dino: *Sud, centralismo, padani: è la storia dell'Ottocento ma sembra l'Italia di oggi*, In: *Corriere della Sera*, 2008. június 13.
MOLNÁR Anna: *Az Északi Liga szerepe Olaszország tartományi rendszerének átalakulásában.* PhD értekezés, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest, 2002.
MONASTRA, Gianluca: *Il Sud senza mafia ricco come il Nord*. In: *La Repubblica*, 2003. február 21.
MONTANARI, Arianna: *Nazione e dintorni. Stereotipi delle identità. In: Madrelingua*, 2011/1.
MULINACCI, Roberto: *La geopolitica delle lingue in poche parole.* In *Limes,* 2010/3.

NITTI, Francesco Saverio: *Il Mezzogiorno e lo sviluppo economico italiano*, In: VILLARI, Rosario (szerk.): *Il Sud nella storia d'Italia.* Bari, Laterza, 1963.
PAGNONCELLI, Nando: IPSOS – *L'immagine dell'Italia all'estero*, In: *Identità italiana tra Europa e società multiculturale. Atti del Convegno.* Siena, Fondazione Intercultura, Biblioteca della Fondazione, 2009.
PALUMBO, Massimo: *L'influenza dell'Unione Europea sui valori e sui comportamenti degli italiani*, In: *Identità italiana* 2009..
PARRELLA, Francesco: *«Vendiamo Campania e Sicilia agli USA»*, In: «Corriere del Mezzogiorno», 2012. április 17. http://corrieredelmezzogiorno.corriere.it/napoli/notizie/cronaca/2012/17-aprile-2012/vendiamo-campania-sicilia-usa-2004113532437.shtml
PIRANI, Mario: *Due Italie in Eurpoa: una in testa, l'altra in coda*, In: «La Repubblica», 2008. július 7.
PIRANI, Mario: *L'Italia si è rotta in tante piccole patrie.* In: *La Repubblica*, 2008. július 14.
PROCACCI, Giuliano: *Storia degli italiani.* Szeged, Dispensa Universitaria, 1991.
PROHÁSZKA Lajos: *A vándor és a bujdosó.* Budapest, Lucidius Kiadó, 2005.
PUTNAM, Robert D.: *Making democracy work: civic tradition in modern Italy*. Princeton, Princeton University Press, 1993.
RAVELLI, Fabrizio: *Cittadini doc, l'Italia finisce a Terni. In un Atlante la mappa del 'capitale sociale.* In: *La Repubblica*, 2008. június 11.
ROMANO, Ruggiero – TENUTI, Alberto: *Il rinascimento e la riforma. La nascita della civiltà moderna*, *Storia universale dei popoli e delle civiltà*, vol. IX/2, Torino, UTET, 1972
ROMANO, Sergio: *Perché gli italiani si disprezzano.* In: *Limes*, 1994/4.
ROMANO, Sergio: *La questione meridionale: storia di tentativi falliti.* In: *Corriere della Sera,* 2008. június 27.
SABATINI, Francesco: *La lingua nei fatti e nella coscienza degli italiani*, In: *Limes*, 2009/2.
SALVADORI, Massimo L.: *Il mito del buongoverno. La questione meridionale da Cavour a Gramsci*, Torino, Einaudi, 1960.
SALVADORI, Massimo L.: *Storia d'Italia e crisi di regime.* Bologna, Mulino, 1996.
M. L. SALVADORI, *Il mito del buongoverno. La questione meridionale da Cavour a Gramsci*, Torino, Einaudi, 1960, p. 217.
SALVEMINI, Gaetano: *Il federalismo*, In: VILLARI, Rosario (szerk.): *Il Sud nella storia d'Italia.* Bari, Laterza, 1963.
SAVERINO, Emanuele: *L'Europa e il senso dell'identità frammentata.* In: *Madrelingua*, 2011/1.
SAVIANO, Roberto: *La bellezza e l'inferno.* Milano, Mondadori, 2010.
SAVIANO, Roberto: *Vieni via con me.* Milano, Feltrinelli, 2010.
SEGATTI, Paolo – VEZZONI, Cristiano: *Alla ricerca del* limes *padano.* In: *Limes*, 2011/2.
SIMONE, Raffaele – RUGGIERO, Giulianella (szerk.): *Aspetti sociolinguistici dell'Italia contemporanea.* Roma, Bulzoni, 1977.
SMITH, Anthony D.: *National Identity and the Idea of European Unity.* In*: International Affairs*, 1992/1.

SOÓS Edit: *Az europanizáció hatása a regionális identitás fejlődésére*, In: KARIKÓ Sándor (szerk.): *Európaiság. Politikai és morális kultúra.* Budapest, Áron Kiadó, 2004.
SOULIER Gérard: *L'Europe. Histoire, Civilisation, Institutions.* Párizs, Armand Colin Éditeur, 1994.
STEWART-STEINBERG, Suzanne: *Fare gli italiani: ossia "l'effetto Pinocchio"*, In: *Identità italiana tra Europa e società multiculturale. Atti del Convegno.* Siena, Fondazione Intercultura, Biblioteca della Fondazione, 2009.
SZABÓ Tibor: *Az európaiság és az olasz politikai-erkölcsi kultúra.* In: KARIKÓ Sándor (szerk.): *Európaiság. Politikai és morális kultúra.* Budapest, Áron Kiadó, 2004.
SZTANÓ László: *Olasz-magyar kulturális szótár.* Budapest, Corvina, 2008.
TEMESI István: *Regionalizmus és regionalizáció*, doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2006.
TOSCANO, Roberto: *Conclusioni.* In: *Identità italiana tra Europa e società multiculturale. Atti del Convegno.* Fondazione Intercultura, Biblioteca della Fondazione, Siena, 2009.
TÓTH Tamás: *Az európai identitás kérdőjelei.* In: KARIKÓ Sándor (szerk.): *Európaiság. Politikai és morális kultúra.* Budapest, Áron Kiadó, 2004.
TRIANDAFYLLIDOU, Anna: *Popular perceptions of Europe and the Nation: the case of Italy.* In: *Nations and Nationalism,* 2008.
TRIGILIA, Carlo: *Nord e Sud: se il Belpaese si spezza*, In: *Limes,* 1994/4.
VERRE, Paolo: *Sicilia nazione.* In: *Limes,* 2009/2.
VILLARI, Rosario (szerk.): *Il Sud nella storia d'Italia.* Bari, Laterza, 1963.
WARRIOR, Valerie M.: *Introduction.* In: LIVY, *The History of Rome.* Indianapolis, Hackett Publishing, 2006.
WIRTZ, Rolf C.: *Művészeti kalauz. Firenze.* Budapest, Vince Kiadó, 2007.
WOODS, Dwayne: *A critical analyses of the Norther League's ideographical profiling*. In: *Journal of Political Ideologies*, 2010. június.

Honlapok:

Treccani online enciklopédia, http://www.treccani.it/enciclopedia
http://www.treccani.it/enciclopedia/questione-meridionale_res-0bf4c8e8-9bf0-11dc-9284-0016357eee51/
Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Gross_domestic_product_(GDP)_per_inhabitant,_in_purchasing_power_standard_(PPS),_by_NUTS_2.PNG&filetimestamp=20111020141821
La Libera Compagnia Padana, http://www.laliberacompagnia.org/LLCP2007.php
Lega Nord, http://www.leganord.org
http://www.leganord.org/elezioni/2008/lega/ue/radici_cristiane.pdf

8. Mellékletek

1/a ábra



1/b ábra

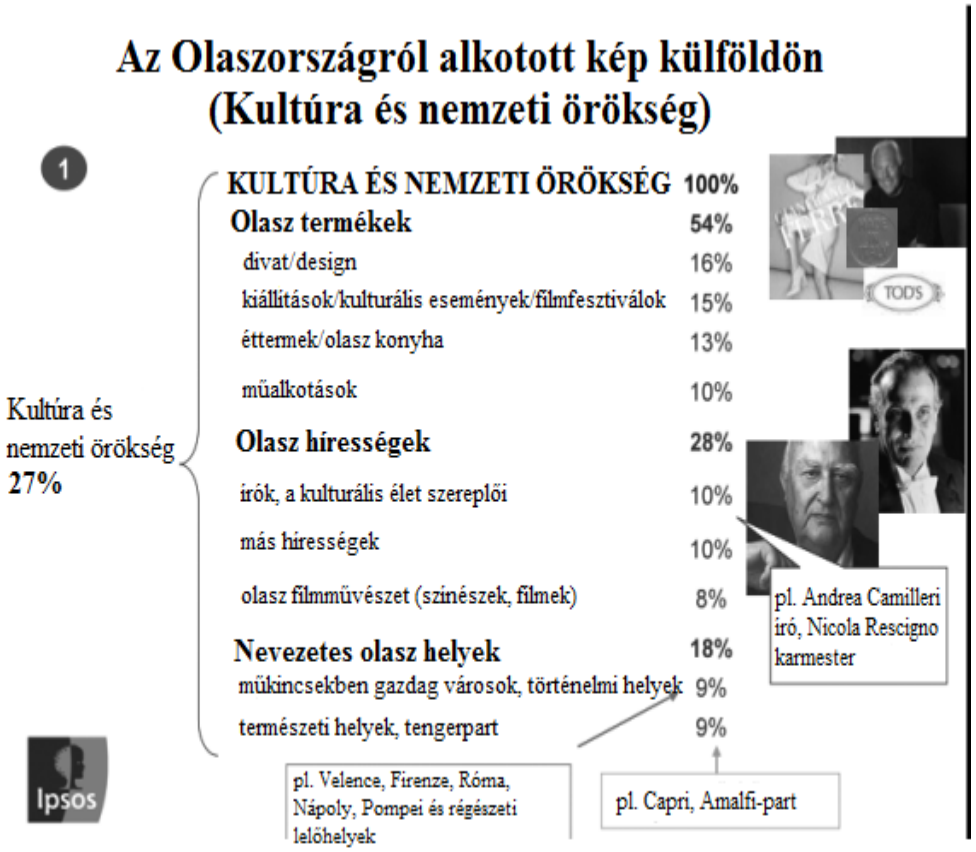

Forrás: N. PAGNONCELLI, IPSOS – *L'immagine dell'Italia all'estero*, In: *Identità italiana tra Europa e società multiculturale.* Fondazione Intercultura, Biblioteca della Fondazione, Siena, 2009. 283–284.

2. ábra

Az Északi Liga szavazóinak aránya, 1992–1996

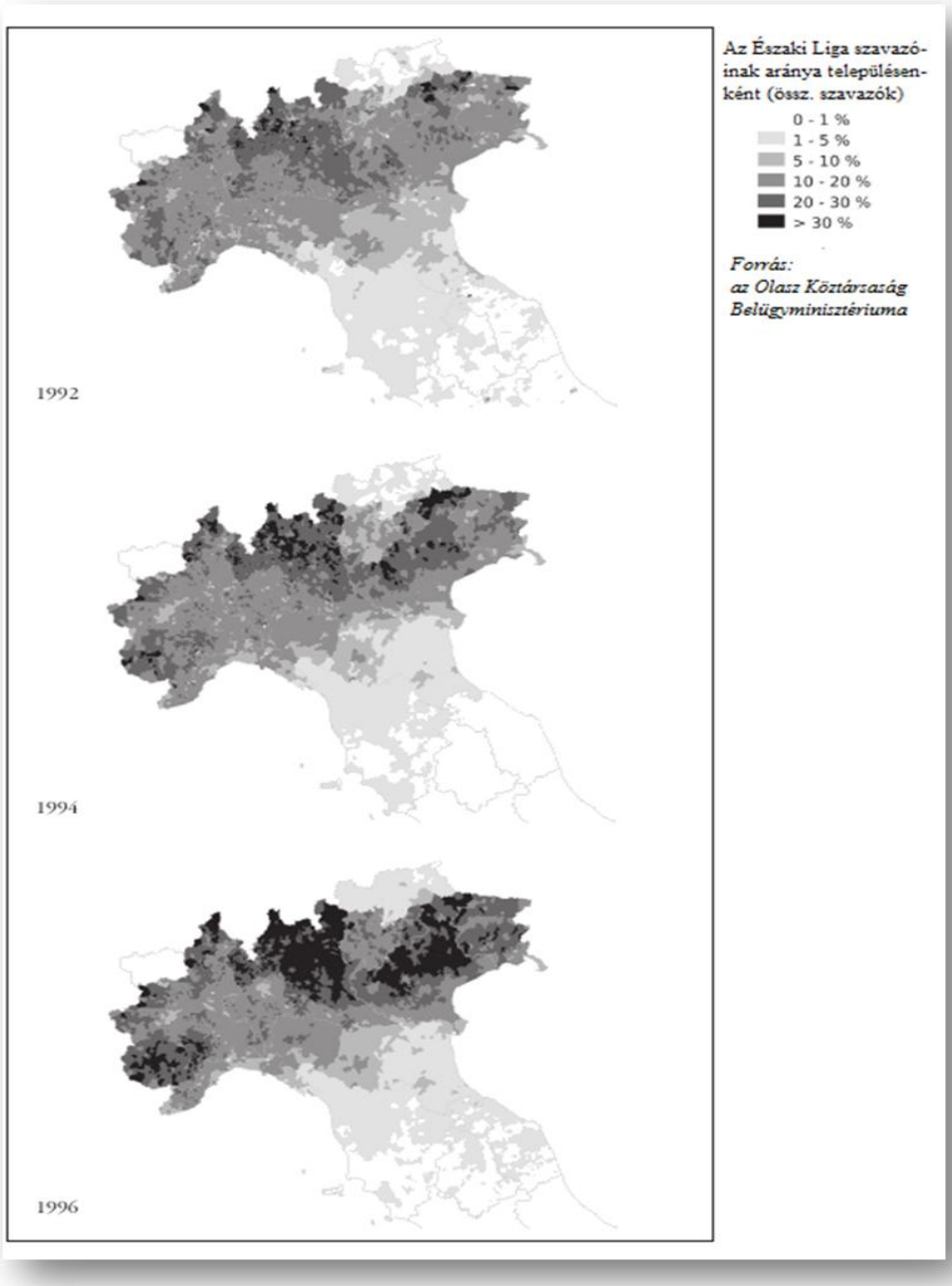

Forrás: SEGATTI – VEZZONI 2011, 64.

3. ábra

Az Északi Liga által elképzelt Padánia határainak problémája



Padania földrajzi határainak kijelölése
az Északi Liga egyik plakátján
(1996, nemzeti választások)…

Forrás: www.leganord.org

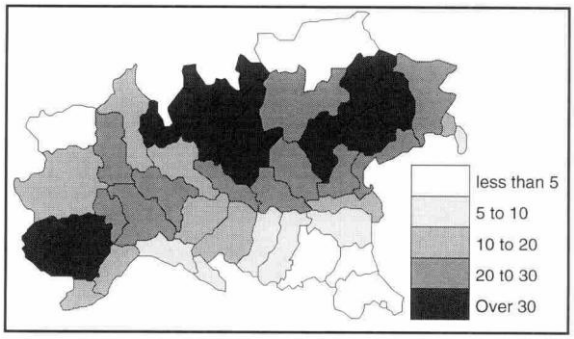

… és 1996-os választási eredményei
(Képviselőház)

Forrás: SEGATTI – VEZZONI

4. ábra

Az Északi Liga bevándorlás-ellenes plakátjai



„Ők is a bevándorlás szenvedő alanyai voltak. Ma rezervátumokban élnek!”
(2008-9)



„Találd ki: ki lesz az utolsó?”

5. ábra

Az Északi Liga Dél- és Róma-ellenes plakátjai



„Távolabb Rómától, közelebb hozzád. Szavazz az Északi Ligára.”
2008-as választási plakát



„Ébresztő, Padania! Az Északi Ligával a tolvaj Róma ellen”
Választási plakát 2005-ből és 2008-ból
A LN plakátjainak forrása: http://www.leganord.org/ilmovimento/